T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR (ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI)
ANABİLİM DALI

SURİYELİ MÜLTECİLERİN LÜBNAN DEMOGRAFİSİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Seher BİTKAL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Özkan KESKİN

Çanakkale-2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Suriyeli Mültecilerin Lübnan Demografisine Etkisi" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/07/2019

Seher BİTKAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Seher BİTKAL'a ait Suriyeli Mültecilerin Lübnan Demografisine Etkisi adlı çalışma, jürimiz tarafından Bölgesel Araştırmalar (Ortadoğu Araştırmaları) Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Üyeler	**İmza**
Doç. Dr. Özkan KESKİN (Danışman)	
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ	
Doç. Dr. Murat KARATAŞ	

Tez No : 10269366
Tez Savunma Tarihi : 05.07.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

19.../07/2019

ÖZET
SURİYELİ MÜLTECİLERİN LÜBNAN DEMOGRAFİSİNE ETKİSİ

Günümüzde sekizinci yılında olan Suriye Savaşı, UNHCR'nin 19 Nisan 2018 tarihli son verilerine göre 6.6 milyon insanın ülke dışına göçüne, bir o kadarının da ülke içinde yer değiştirmesine, yaklaşık bir trilyon dolarlık maddi kayba ve yarım milyon kadar can kaybınaneden oldu. Dünya tarihi, Suriye kriziyle 2. Dünya Savaşından bu yana en fazla zorla yerinden edilmiş insan sayısına tanıklık etti ve Suriye, en çok göç veren ülke konumuna ulaştı. Lübnan, Türkiye'den sonra en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumunda olmasına karşın, oransal olarak birincidir. Nüfusunun yaklaşık beşte biri gibi önemli bir payının mültecilerden oluşması yönünden de dünyada bir ilktir. Bu rekor düzeydeki sayılar, ülkenin etnik ve dini yapısının son derece kırılgan olması nedeniyle demografik, sosyo-ekonomik ve siyasi çıkmazlar yarattı.

Bu tez çalışması, 2011 yılında başlayan Suriye Savaşı nedeniyle yaşanan mülteci hareketinin Lübnan demografisine etkisini incelemektedir. Türkçe literatürde, Suriyeli mültecilerin Lübnan demografisine etkisine ilişkin geniş kapsamlı bir çalışma saptanamamıştır. Tezin çıkış noktası ve amacı bu bağlamda aynı kapsamda yer almakta ve anılan bu boşluğu doldurabilmesi amaçlanmaktadır.

Tez kapsamında yanıtlar aranacak araştırma soruları şunlardır: Lübnan demografisi kendi tarihinde nasıl bir değişim yaşadı? Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin hâlihazırdaki durumu ve ülke demografisi üzerindeki etkisi nasıl oldu? Bu sorular Suriyeli mültecilerin, ülkenin demografik yapısındaki dönüşüm ve kırılma etkisini sorgulamayı amaçladığı için ülkedeki nüfus dağılımı ve yayılımı, karşılaştırmalı analiz yöntemi ve resmi veriler ile saptanmaya çalışılmıştır.

Lübnan'ın yerli nüfusu tarihi süreçte dışarıya verdiği göçler nedeniyle git gide azalmaktadır. Bu çalışma, oluşan nüfus boşluğunun işçi göçmenler ve mültecilerce doldurulduğu, dolayısıyla ülkenin büyük oranda kimliksiz bir mülteci devletine evrilme tehdidiyle karşı karşıya kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye Savaşı, Suriyeli Mülteciler, Göç, Lübnan Demografisi

ABSTRACT

THE EFFECTS OF SYRIAN REFUGEES ON THE LEBANON DEMOGRAPHY

The Syrian War, which is now in its eight year, has caused 6.6 million people to leave Syria, led millions more to be displaced inside Syria and resulted in approximately one trillion dollars of materials losses and half a million deaths, according to the latest data of UNHCR on 19 April 2018. World history has witnessed the highest number of displaced people since the Second World War as a consequence of the Syrian crisis, and Syria has become the first country in the world in terms of emigration numbers. Although Lebanon is the second country to host the highest number of refugees after Turkey, it has the highest proportion of refugees in the world. It is also the first one in terms of the fact that approximately one fifth of the whole population consists of refugees. These record numbers have created demographic, socio-economic and political dilemmas as the country's ethnic and religious structure is extremely fragile.

This thesis examines the impact of the refugee movement, which began in 2011 due to the Syrian War, on the demography of Lebanon. In the Turkish literature, there is no comprehensive study on the impact of Syrian refugees on the demography of Lebanon. The starting point and the objective of this thesis are, in this context, in the same scope, and this thesis, therefore, aims to fill the gap mentioned above.

The research questions of the thesis are as follows: How did the demography of Lebanon change in its history? How was the current situation of Syrian refugees in Lebanon and its impact on the demography of the country? Since these questionsaim to investigate the transformation of the demography of Lebanon in connection with the Syrian refugees, the population distribution in Lebanon has been demonstrated by using comparative analysis method and official data.

The local population of Lebanon is gradually decreasing due to immigration in the historical process. This study has concluded that labour migrants and refugees compensate for this resulting gap in terms of the local population of the country and that the country faces the risk of evolving to a largely anonymous refugee state.

Keywords: Syrian War; Syrian Refugees; Migration; Demography of Lebanon

ÖNSÖZ

Konum itibariyle hem bir Ortadoğu hem de bir Doğu Akdeniz ülkesi olan Lübnan, tarihi periyodu boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaptı ve geçiş noktası olan konumunun bir sonucu olarak çeşitli etnik ve dini grupları bünyesinde topladı. Uzun yıllar boyunca büyük ölçüde göç dalgalarına tanıklık eden Lübnan, demografik yapısında değişkenlikten kurtulamadı. Son tahlilde Suriye krizinin patlak vermesiyle birlikte, bir zamanlar Suriye'nin bir parçası olan Lübnan için yeni bir demografik değişim daha söz konusuydu. Meclis koltuklarının mezhep temelli oluşturulduğu göz önüne alındığında Suriye'den akan mülteci göçü Lübnan için yeni bir alarm nedeniydi.

Bir taraftan tarihi boyunca yerli nüfusun çeşitli dalgalarla dış göçü, diğer taraftan ülkeye gelen yabancılar, Lübnan'ın hassas demografik yapısında tehdit arz etmekteydi. Lübnan kimliksiz bir mülteci devletine mi evrilecekti? Kaldı ki Hristiyan ve Müslüman milislerin silahlı çatışmasıyla on beş sene süren iç savaşa tanıklık eden ülkede iç dinamiklerin stabilize edilmesi hayati idi. Bu bağlamda ikinci bölümde özellikle "Suriye krizi patlak vermeden önceki tarihi süreçte Lübnan demografisi nasıl bir değişime tanıklık etti?" sorusunu sorarak işe başladım. Akabinde, üçüncü bölümde, bu değişim sürecine Suriye kriziyle ülkeye giriş yapan Suriyeli mültecileri sürece dahil ettim.

Çalışma sürecinde hem tanımaktan hem de çalışmaktan onur duyduğum danışman hocam Doç. Dr. Özkan KESKİN'e, Dr. Öğr. Üyesi Emrah NAKİ'ye, değerli destek ve yönlendirmelerinden faydalandığım Öğr. Gör. Deniz ÇELİK ve Dr. Öğr. Üyesi Salem KHLAF'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Tez çalışması boyunca ihmal etmek zorunda kaldığım çok değerli ailemin sabrına minnettarım. Bu çalışmayı 2016 yılında kaybettiğim çok kıymetli sevgili babacığıma adıyorum.

Seher BİTKAL

Çanakkale, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ……..…….. i
ABSTRACT…….. ii
ÖNSÖZ ……. iii
İÇİNDEKİLER …… iv
KISALTMALAR …… vi
TABLOLAR …… viii
ŞEKİLLER …….. ix
GİRİŞ …… 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ORTADOĞU'DA SURİYE VE LÜBNAN'IN YERİ VE ÖNEMİ

1.1. Ortadoğu'nun Genel Özellikleri.....……..... 7
1.1.1. Ortadoğu'nun Tanımı ve Kapsamı…….....…….…… 7
1.1.2. Ortadoğu'nun Tarihteki Önemi.....……... 10
1.2. Suriye'nin Ortadoğu'daki Yeri ve Önemi.....……. 12
1.3. Lübnan'ın Ortadoğu'daki Yeri ve Önemi.....…….. 16

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNDEN BUGÜNE LÜBNAN'IN DEMOGRAFİK YAPISI VE NÜFUS HAREKETLERİ

2.1. Bağımsızlık Dönemine Kadarki Süreçte Nüfus Yapısı ve Değişimi..... 19
2.2. Lübnan'ın Demografik Yapısını Etkileyen Gelişmeler.....……..... 40
2.2.1. Lübnan'a Yapılan Göçler..... 47
2.2.2. Lübnan'dan Yapılan Göçler..... 54
2.2.2.1. Bağımsızlığından İç Savaşa Kadar Lübnan'dan Göç (1943-1975)…….. 54
2.2.2.2. İç savaş Dönemi Boyunca Lübnan'dan Göç (1975-1989)..... 55
2.2.2.3. İç Savaştan Sonra Lübnan'dan Göç (1989-2011)..... 58
2.2.3. Lübnan'da İç Göçler..... 61
2.3. Lübnan'ın Etnik, Dini ve Mezhep Yapısı..... 66

2.3.1. Etnik Yapısı..... 68
2.3.2. Dini Yapısı..... 71
2.3.3. Mezhep Yapısı..... 75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SURİYE'DE SAVAŞ VE LÜBNAN'A ETKİSİ

3.1. Lübnan'ın Arap Baharındaki Yeri.....……..... 83
3.2. Arap Baharı ve Suriye'de Savaş..... 84
3.3 Suriye Savaşında Lübnan'ın Tutumu..... 86
3.4. Suriye Savaşının Lübnan'a Etkisi : "Suriyeli Mülteciler Sorunu"..... 87
3.5. Lübnan Hükümetinin Suriyeli Mülteci Politikası: "Politikasızlık"..... 88
3.6. Suriyeli Mültecilerin Lübnan'a Etkisi..... 92
3.6.1. Ülke İçerisinde Dağılımı ve Durumu..... 95
3.6.2. Ülke Ekonomisine Etkisi..... 103
3.7. Suriyeli Mültecilerin Bulunduğu Ülkeler Arasında Bir Karşılaştırma..... 107
3.8. Suriyeli Mültecilerin Ülkelerine Dönüşü..... 111
3.9. Lübnan'daki Suriyeli Mültecilerin Geleceği..... 114
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME……. 117
KAYNAKÇA ..…… 119
ÖZGEÇMİŞ…..... 130

KISALTMALAR

A.g.e : Adı Geçen Eser
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
Accessed On : Erişim Tarihi
BAE : Birleşik Arap Emirlikleri
Bknz. : Bakınız
BM : Birleşmiş Milletler
CAS : Central Adminisration of Statistics - Lübnan Merkezi İstatistik Birimi
CIA : Central Intelligence Agency - Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Ed. : Editör
Et al. : Ve Diğerleri
GSDRC : Governance, Social, Development Research Centre
GSO : Lebanese General Security - Lübnan Genel Güvenlik Genel Müdürlüğü
GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
Haz. : Hazırlayan
ICMPD : International Centre For Migration Policy Development
IMF : International Monetary Fund
IOM : International Organization For Migration - Uluslararası Göç Örgütü
IŞID : Irak ve Şam İslam Devleti
KDP : Kurdish Demogratic Party of Lebanon - Lübnan Demokratik Kürt Partisi
LFPA : Lebanon Family Planning Association - Lübnan Aile Planlama Derneği
M.Ö. : Milattan Önce
M.S. : Milattan Sonra
No. : Numara
Nu. : Number
P. : Page
S. : Sayfa

Ss. : Sayfa Aralığı

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UN : United Nations - Birleşmiş Milletler

UNHCR : United Nations Refugee Agency - Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği

UNICEF : United Nations International Children's Emergency Fund - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

UNIFIL : United Nations Interm Force in Lebanon - Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Kuvveti

UNRWA : United Nations Relief and Works Agency for Palestine - Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı

Vb. : Ve Benzeri

Vd. : Ve Diğerleri

Vol. : Volume

WFP : World Food Programme

TABLOLAR

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 2.1.	1893-1914 Tarihleri Arası Beyrut'un Toplam Nüfusu	**33**
Tablo 2.2.	1914 Yılı Nüfus Sayımında Beyrut Vilayeti Nüfusunun Unsurlara Göre Dağılımı	**33**
Tablo 2.3.	Cebel-i Lübnan Sancağının Din-Mezhep Temelinde Nüfus Sayısı ve Oranı	**38**
Tablo 2.4.	1932-1956 Yılları Arasında Lübnan Nüfusu	**41**
Tablo 2.5.	1932-1956 Yılları Arasında Lübnan Coğrafyasında Dini Grupların Dağılımı	**42**
Tablo 2.6.	1988 Yılı Lübnan Nüfusu	**44**
Tablo 2.7.	Taif Anlaşması Öncesi ve Sonrası Lübnan Meclisindeki Mezhep Temelli Delege Sayıları	**47**
Tablo 2.8.	2002-2011 Yılları Arasında Lübnan'da Bulunan Toplam Mülteci Sayısı	**54**
Tablo 2.9.	1975-1991 Yılları Arasında Lübnan'dan Dış Göçler	**59**
Tablo 2.10.	2012 Yılında Yurtdışında Bulunan Lübnanlıların Sayıları ve Yüzde Oranları	**60**
Tablo 2.11.	1975-1990 Yılları Arasında Yer Değiştirenlerin Sayısı	**63**
Tablo 2.12.	2016 Yılı Lübnan Nüfusunun Yaş Dağılım ve Oranı	**67**
Tablo 2.13.	1932, 1956 ve 1983 yıllarında Lübnan Nüfusu ve Nüfusun Dini Dağılımı	**71**
Tablo 2.14.	2017 Yılında Lübnan'ın Seçmenlerin Seçim Bölgelerine Göre Etnik, Dini ve Mezhepsel Temelde Sayıları	**73**
Tablo 3.1.	Suriyeli Mültecilerin Lübnan İdari Bölgelerindeki Nüfus Sayısı ve Oranı	**95**
Tablo 3.2.	Lübnan'da Kayıtlı Suriyeli Mültecilerin Demografisi	**98**
Tablo 3.3.	2010-2017 Yılları Arasında Lübnan'ın GSYİH Değişimi ve Büyüme Oranı	**105**
Tablo 3.4.	Suriyeli Mültecilerin Bulunduğu Ülkeler Arasında Bir Karşılaştırma	**107**

ŞEKİLLER

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 2.1.	ABD'ye Göç Eden Lübnanlı Sayısı	**27**
Şekil 2.2.	Taif'ten Günümüze Meclis Sandalyelerinin Mezhepsel Temsili	**46**
Şekil 2.3.	2016 Yılı Lübnan Nüfus Piramidi	**67**
Şekil 2.4.	2017 Yılı Seçim Listelerine Göre Oy Kullananların Mezhep Temelli Yaş Grafiği	**74**
Şekil 2.5.	Lübnan'da Dini Grupların Dağılımı	**76**
Şekil 3.1.	Suriyeli Mültecilerin Lübnan'da Kayıtlanma Seyri	**95**
Şekil 3.2.	Suriyeli Mültecilerin Lübnan Coğrafyasında Dağılımı	**96**
Şekil 3.3.	2012, 2013 ve 2014 Yıllarında Suriyeli Mültecilerin Lübnan Coğrafyasında Dağılımı	**97**

GİRİŞ

Lübnan, Ortadoğu'da farklı mezheplerin varlıklarını bir arada sürdürdüğü model bir ülke olarak anılır. Ancak coğrafyasındaki diğer ülkelerden en belirgin farkı, devlet yönetiminin mezhepsel kimlik temelinde yapılandırılmış olmasıdır. Yapının kendisi, sistemi en ufak bir sarsıntıda kararsızlığa itmekte başlı başına yeter bir sorundur. Bu nedenle pek çok kez iç ve dış işlerinde güçlükler yaşamıştır. Gerek toplum nezdinde gerekse iç siyasetinde güncel odaklardan biri, Suriyeli mülteci sorunudur. 2011'de Suriye'de başlayan savaş nedeniyle milyonlarca Suriyeli, güvenli bölgelere kaçmak zorunda kaldı. Lübnan'da 2011 yılı sonuna kadar göçmen sayısı, yaklaşık 6 binle sınırlı iken, ülkedeki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) kayıtlarına göre Ocak 2015'e kadar görece kısa bir zaman aralığında sayı, 1.2 milyona ulaştı. Bunun yanı sıra binlerce mültecinin de ülkede kayıt dışı yaşadığı bilinmektedir. Bu durumda UNHCR rakamlarının oldukça sınırlı kaldığı söylenebilir.

Nitekim savaş başladığında, görece sınırlı ve sakin göç hareketliliği karşısında açık sınır politikası uygulayan hükümetin, sayı bir milyonu aşınca bu politikasından vazgeçerek bir takım önlem ve kısıtlamalara gittiği görülmektedir. Kısıtlamalar kapsamında 2015 yılında Lübnan'da yürürlüğe konan "Yerinden Edilen Suriyeli Mültecilere İlişkin Politika Belgesi" (Policy Paper On Syrian Refugee Displacement) özel bir önem arz etmektedir. Zira bu politika belgesi, ülkeye mülteci girişini görece sınırladıysa da kayıtsız göçmen sayısının önemli oranda artmasına yol açtı.

Yöntem ve Karşılaşılan Sorunlar

Çalışmanın amacı ve yöntemi

Bu çalışmayla, 2011 yılında başlayan Suriye Savaşı nedeniyle yaşanan mülteci hareketinin Lübnan demografisine etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışma, Lübnan'daki Suriyeli mülteci varlığının ülke demografisine etkisini etnik ve dini yapı, tarihi boyunca yaşadığı göç dalgalarıyla değişen nüfus yapısı ve mültecilerin ülkede mevcut dağılım ve durumu çerçevesinde irdelemektedir. Bu bağlamda konular üç ana bölümde toplandı. İlk bölümde, Ortadoğu'nun tanımı, sınırları ve önemine ilişkin yapılan açıklamalar sonucunda Ortadoğu sınırına hangi devletlerin dâhil olduğu konusunda mutlak bir uzlaşının olmadığı, tamamen kapsam hakkında yorum getiren ülkelerin çıkarlarına göre

şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Akabinde Suriye ve Lübnan'ın Ortadoğu coğrafyasındaki yeri ve önemine ilişkin genel bir çerçeve çizilmektedir. Ortadoğu coğrafyası içerisinde yer alan Suriye ve Lübnan coğrafyası gerek tarihi gerekse sosyo-ekonomik ve etnik-dini etmenler kapsamında tarihin her periyodunda oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu iki ülke bağımsızlıklarından bu yana bazı iç ve dış dinamiklerin etkisi altında varlığını sürdürmektedir. İkinci bölümde, Lübnan'ın tarihi boyunca yaşadığı nüfus hareketlerine ve etnik, dini ve mezhepsel yapılanmasına odaklanılmaktadır. Öyle ki Lübnan'ın çekici ve itici etmenler kapsamında tarihi süreçte yaşadığı göç hareketlerinin ülke demografisini büyük ölçüde değiştirdiği; bu göçler sonucunda yerel halkın büyük kısmının ülke dışına çıktığı, buna karşın ülkenin Filistinli mültecilerin ve yabancı işçi göçmenlerin akınına maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Göç hareketleri neticesinde Lübnan'ın etnik ve dini yapısında, etnik ve mezhepsel grupların iç içe geçtiği görülmektedir. Öyle ki ülkede etnik temelde bir homojenlik söz konusu iken, mezhepsel anlamda oldukça heterojen bir yapıya büründüğü gerçeği açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Suriye'de, Arap Baharının bir uzantısı olarak 2011'de başlayan ve zamanla amacından uzaklaşarak çeşitli yerel, bölgesel ve uluslararası grupların çıkar çatışmasına evrilen Suriye Savaşı; bu savaş karşısında Lübnan'ın tutumu ve bünyesindeki Suriyeli mülteci varlığı işlenmektedir. Bu bağlamda Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin ülkedeki dağılımı, durumu, sayısı ve Lübnan nüfusuna oranı detaylandırılarak potansiyel olumsuzluklara dikkat çekilmektedir. 2016 yılı itibariyle terörden arındırılmış bölgelere geri dönüşlerin de işlendiği bu bölümde, dönüş sayılarının nicel beklentileri karşılamadığı ve toplam içerisinde son derece kısıtlı seyrettiğine işaret edilmektedir. Sonuç bölümünde, betimlemeye çalışılan tüm mevcut ve olası koşullar ışığında, Suriyeli mültecilerin hâlihazırdaki durumuna dönük çözümleyici; onları bekleyen "gelecek" üzerine ise manipülatif değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın önemi

Göç hareketleri ülkelerin nüfus yapısında belirleyici değişim ve dönüşümlere neden olmaktadır. Tarihi boyunca pek çok göç dalgası yaşayan Lübnan'da yerli nüfus azalırken, bir milyonu aşan mülteci varlığı demografik yapısında ciddi bir tehdit unsuru addetmektedir. Göç hareketliliğinin Lübnan sosyo-ekonomisi ve siyasetine etkileri üzerine bazı kısıtlı çalışmalar yapılmışsa da, Türkçe literatürde kırılgan mezhep yapısına sahip nüfusun yaklaşık yüzde yirmi beşini oluşturan Suriyeli mültecilerin ülke demografisine

etkisine ilişkin yapılmış geniş kapsamlı bir çalışma saptanamamıştır. Bu bağlamda, eldeki çalışmayla belirtilen gereksinime uygun bir karşılık bularak Türkçe literatürdeki anılan boşluğu doldurabilmek amaçlanmaktadır.

Kapsam ve sınırlılıklar

Demografik değişimlerin izlenmesi ve doğrulanması, düzenli nüfus sayımları marifetiyle yapılabilir. Lübnan'da kurulan hükümetler farklı dinleri vurgulayacak ulusal bir nüfus sayımı yürütme konusunda dinsel çeşitlilik ve mezhep dengesine ilişkin hassasiyet nedeniyle isteksiz olmuşlardır. Dolayısıyla Lübnan'da en son 1932 yılında Fransız manda yönetimi döneminde bir nüfus sayımı gerçekleştirildi. Resmi verilerin yokluğuna karşın farklı zamanlarda çeşitli kurum ve kuruluşlarca gerek anket çalışması gerekse seçim sonuçları yoluyla Lübnan nüfusu hakkında çeşitli yorumlar getirildi ve getirilmektedir. Bu da çalışmamızda yaklaşık değerlerin ve oranların yer almasına neden oldu.

Kavramsal Çerçeve

Demografi: Nüfus bilimi olarak kullanılan demografi terimi Yunanca demos (halk) ve graphein (yazmak) sözcüklerinin birleşiminden türemiştir. Demografi, sınırları belli bir coğrafyada bulunan nüfusun yapısını, özelliklerini ve değişimlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Aynı zamanda, toplumsal, siyasi ve ekonomik meselelerle doğrudan ilgili bilim dalı olarak yaşadığımız dünyayı daha iyi kavramamızı sağlayan önemli bir araçtır. Demografinin amacı, insan nüfusunu incelemek ve bu nüfusun boyutlarını, yapısını ve çeşitli niteliklerini sayısal açıdan irdelemektir. Bu bağlamda doğumlar, ölümler, evlilikler ve göçler demografinin incelediği dört temel olgudur[1].

Göç Olgusu: Göç kavramı, bir (grup) insanın ulusal sınırlar içinde ya da uluslararası sınırlar boyunca hareket etmesidir. Nüfus hareketliliğini imleyen bu kavramın kapsamına, sürecin uzunluğu, kompozisyonu ve nedenlerine bakılmaksızın her türlü hareketlilik girmektedir. Göç hareketleri ise yerlerinden edilmiş kişileri sığınma ya da aile birleşimleri de dâhil her türlü kapsam içerisinde yer almaktadır[2]. Bu durumda bir eylem

[1]Didem DANIŞ, Demografi: Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış, http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/4144/mod_resource/content/2/TUBA1.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2018.

[2]Richard PerruchoudandJillyanneRedpath-Cross*, International Migration Law No. 25: Glossary on Migration,* International Organizationfor Migration (IOM), Geneva 2011, pp.62-63.

olarak göç, birçok sosyo-ekonomik ve siyasal nedenlerden ötürü yapılan bireysel ve kitlesel yer değişim hareketidir.

Göç olgusu sınıflandırılırken sosyal bilimlerde farklı bakış açıları ve çıkış noktalarından faydalanılmıştır. Üzerinde kesin uzlaşı sağlanmış ayrım ise aynı toplumsal sistem içinde kısa ya da uzun süreli yer değiştirmeler için "iç göç", kendine özgü koşullar nedeniyle toplumsal sistemler arasında yapılan "dış göç" ayrımıdır. Diğer belli başlı kategoriler arasında ise şunları saymak olanaklıdır: amacı açısından ekonomik göç-ekonomik olmayan göç; tetikleyen etmenler açısından gönüllü-gönülsüz göç; süresi açısından geçici-sürekli göç; son yerleşim yeri açısından transit-yerleşik göç; yasal konumu itibariyle yasal-kaçak göç ve göç edenin özelliği açısından vasıflı (beyin göçü)-niteliksiz insan göçü[3]. Bu homojen sınıflandırmalar, betimleyicilik ile nedensellik arasında bir köprü ve fikir sunma yönünden kuşkusuz yararlılık gösterecektir. Ancak sınıflandırmanın kavramı, indirgemeci bir etikete ya da kimliğe götürmemesi gerekir. Nitekim toplumsal olgular, merkezinde insan öğesine, dolayısıyla değişkenliğe ve devingenliğe içkin olup heterojendir ve birden fazla dayanağa yaslanır. Göçmenler, aynı anda birden çok kategoride yer alabilmektedir.

Önceki Çalışmalar

Filippo Dionigi (2016), The Syrian Refugee Crises in Lebanon

Dionigi tarafından Lübnan'daki Suriyeli mülteci krizine ilişkin yayınlanan raporda, Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin durumu beş bölüm halinde incelenmektedir. Birinci bölüm, krizin çözülmesini Lübnan siyasi kurumları perspektifinden açıklamaktadır. İkinci bölüm, kriz karşısında ülkedeki siyasi tepkilere odaklanılmaktadır. Üçüncü bölümde, Lübnan'da yerinden edilen Suriyelilerin durumunu analiz edilmektedir. Dördüncü bölümde, yerel yönetimlerin ve uluslararası kuruluşların krizi yönetmedeki rolü vurgulanmaktadır. Son bölümde ise, Suriye-Lübnan göçlerinin karşılıklı ekonomik çıkarlara, sosyal ve kültürel bağlara dayanan sağlam bir geçmişe sahip olduğu gösterilmektedir. Bu düşüncelere dayanarak, rapor daha sonra bir dizi olası eylem önermektedir.

[3]Fuat Güllüpınar, "Göç olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme." *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 2012, ss.56-57.

Migration Policy Center (2017), Migration Policy: Lebanon

Göç Politika Merkezi tarafından hazırlanan raporda, Lübnan'dan göç ve Lübnan'a göç arasında bir karşılaştırmaya gidilmektedir. Bu bağlamda, yurtdışına göç etmiş Lübnanlılar ile ülkede bulunan işçi göçmen ve mülteciler arasında dağılımları ve nitelikleri temelinde bir karşılaştırma yapılmaktadır. Yurtdışında yaşayan Lübnanlıların büyük kısmının kalıcı olduğu ve o ülkenin vatandaşlığını aldığı hususu burada önemlidir. Rapor, neredeyse yurtdışında yaşayan Lübnanlı sayısı kadar yabancı uyruğun Lübnan'da ikamet ettiğini göstermektedir.

UNHCR (Online)

UNHCR, "Syria Emergency" kapsamında Suriyeli mültecilerin göç ettiği ülkelerdeki sayıları ve durumları hakkında veriler yayınlamaktadır. Veriler, kriz başlangıcından itibaren sürekli güncellenmekte ve konuyla ilgili haritalar kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Bunun yanı sıra yürütülen çalışmalar ile sosyo-ekonomik desteği gösterir yıllık rapor, ilerleme raporu, bölgesel stratejik genel bakış, kriz çözüm planı vb. raporlar yayınlanmaktadır.

(Ed.) Thomas Collelo (1989), A Country Study

Collelo tarafından Ülke Çalışmaları kapsamında Washington D.C. Kongre Kütüphanesi Federal Araştırma Bölümünce hazırlanan künye, Lübnan hakkında bilgiler içermektedir. Ülke tanıma kataloğu niteliğinde olan bu kaynak Lübnan'ın tarihi, sosyal yapısı, etnik-dini yapısı, siyasal yapısı ve dış politikası hakkında genel bir çerçeve çizmektedir.

Wendy Pearlman (2013), Emigration and Power: A Study of Sects in Lebanon (1860-2010)

Pearlman, Lübnan'dan yapılan göçleri belirli tarih aralıkları kapsamında üç dalga şeklinde kategorilendirmekte ve göç ile güç arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu bağlamda "göç, gönderen devletlerdeki iktidara erişimi ve güç mücadelesini nasıl etkiler?" sorusuna cevap aramaktadır. Buna göre, Lübnan'ın ilk göç dalgası, Hristiyan toplumunda maddi faydalar ve nüfus açıklarını yoğunlaştırdı. Ayrıca zamanla daha fazla Lübnanlı Müslümanı da içeren daha sonraki göçleri teşvik etti. Bu genişleme, yurtdışındaki emeğin karını dağıttı. Bununla birlikte, varış noktalarındaki değişiklikler ve tarihi koşullar nedeniyle, bu göçmenlerin çoğu, vatanlarına daha bağlı kaldı. Bu da, yerleşik grupların güçlerini

kaybetmeden bu toplulukların sosyal hareketliliğine yardımcı oldu. Böylece, göçmen kitleler arasında insan ve maddi kaynaklar yeniden dağıtıldı ve iktidar mücadelesi demografik ve maddi temelleri yarattı. Sonuçta, göçten elde edilen kazançlar, bir zamanlar marjinalleşmiş bu kitleler arasındaki sosyo-ekonomik dönüşümde ve aynı zamanda siyasi örgütlenmede eş zamanlı bir büyümeyi destekledi.

BİRİNCİ BÖLÜM
ORTADOĞU'DA SURİYE VE LÜBNAN'IN YERİ VE ÖNEMİ

1.1. Ortadoğu'nun Genel Özellikleri

1.1.1. Ortadoğu'nun Tanımı ve Kapsamı

Ortadoğu terimi görece ve esnek bir sözcük olup sanıldığının aksine coğrafi bir sabiti imlemez. İçlemine giren nitelikler arasında, tıpkı "Batı Avrupa" teriminde olduğu gibi, sosyo-kültürel ve siyasi paydalar bulunmaktadır. Bu durum, sözcüğün kavramsal sınırlarını göreceleştirmektedir. Zira kapsamı, Batı'nın zaman içerisinde değişebilen çıkarları doğrultusunda daralıp genişlediğinden esnek olagelmiş; dolayısıyla bölgenin, sözcük üzerinden coğrafi bir tanımının yapılması güçleşmiştir. Terime çöken bir diğer belirsizlik, aynı coğrafyanın tarihte "Yakındoğu" ve "Ortadoğu" olarak farklı terimlerle anılmasıdır[4].

Sözcük tarihte ilk kez, 16. yüzyılda İngiltere başta olmak üzere Batılı devletlerin, Hindistan ve Çin'in zenginliklerine giden yolun Osmanlı topraklarından geçtiğini görmesiyle kullanılmaya başlandı. 1869'da Süveyş Kanalının açılmasıyla birlikte Avrupa-Hindistan-Çin denizyolu kısaldı, Arap Yarımadasındaki kıyı kentlerinin önemi arttı. Böylece Ortadoğu, eski dünya kıtalarının (Avrupa, Asya ve Afrika) birleştiği orta bölümü ifade etmede kullanılarak sınırları dâhilinde Malta, Libya, Sudan, Eritre, Etiyopya ve Somali de sayılmaya başlandı. Ancak sayılan bu ülkelerin bir ya da bir kaçının, konjonktür gerektirdikçe bazen bölge içerisinde görüldüğü, bazen de dışında tutulduğu gözden kaçmamaktadır. Yine Afganistan ve Pakistan da zaman zaman Ortadoğu tanımı içerisinde görülen ülkelerdendir[5].

Davison'un aktardığına göre, 1902 yılında bir İngiliz arkeolog ve bölgeyi içeriden tanıyan bir gezgin olan G. G. Hogarth tarafından yayınlanan "The Nearer East" (Daha Yakın Doğu) adlı çalışma, sınırları belirlemeye yardımcı oldu. Hogarth burada "Yakın Doğu", terimini kullandı ve nitelendirmesini "büyükbabalarımızın sadece Doğu olarak adlandırdığı bir bölge için şu anki moda terim" şeklinde sürdürdü. Burada Yakın Doğu'nun

---

[4] Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften,* (Çev.Fethi Aytuna), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, s.598.

[5] Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e,* Akçay Yayınları, Ankara 2004, s.13.

kapsamını Arnavutluk, Karadağ, Güney Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Mısır, tüm Arap yarımadasının bulunduğu tüm Asya toprakları ve İran'ın üçte ikisi, Hazar ve Hint Okyanusu arasındaki bölge olarak sundu[6]. Hogarth'ın Yakın Doğu'ya coğrafi onay damgasını koyduğu aynı yılda Orta Doğu terimi de doğdu. Bu, Amerikan deniz subayı Kaptan Alfred Thayer Mahan'ın kullandığı bir terimdi. Mahan, 1890'da "The Influence of Sea Power upon History" (Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi) adlı yayını ile ün yapmıştı. Asya ile ilgili atıfları arasında, Londra Ulusal İncelemesi'nin Eylül 1902 sayısında ortaya çıkan "The Persian Gulf and International Relations" ("Basra Körfezi ve Uluslararası İlişkiler", 1902) adlı makalesinde kullanıldığı görülmektedir. Burada Mahan, Pers Körfezi'yle birlikte Alman Berlin-Bağdat demiryolunun yeni unsuruyla birlikte Anglo-Rus yarışmasını değerlendirdi. Anglo-Alman işbirliğinde Rusları dışarıda tutmanın arzu edildiğini öngörerek, İngiltere'nin Basra Körfezi bölgesinde üsleri olan güçlü bir denizci konumunu sürdürmesi gereğini belirtti. "Orta Doğu, -daha önce görmediğim bir terim- bir gün Cebelitarık'ın yanı sıra Malta'ya da ihtiyaç duyacak" diyordu. Bunun yanı sıra Mahan, Süveyş kanalı ve Basra körfezinin Hindistan Yolunu güven altına alınmasının önemine dikkat çekmekte; yani kavramı, suyolları kapsamında değerlendirmekteydi[7]. Bununla birlikte, iki ay içinde, 14 Ekim 1902'de İngiliz "The Times" gazetesi köşe yazarlarından Valentine Chirol ise "The Middle Eastern Question or Some Political Problems of İndian Defence" ("Ortadoğu Sorunu ve Hindistan Savunmasının Bazı Politik Sorunları") eserinde Basra Körfezi, Irak, Arabistan, Afganistan, Türkmenistan, İran ve Tibet'i Hindistan'a giden yol olarak Ortadoğu içerisinde göstermişti[8].

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu teriminin kullanım kapsamı değişmeye başladı. 1912 Balkan Savaşları, Türkleri zaten Avrupa topraklarının bir köşesinden başka bir yere çekmişti. 1918'de Arap toprakları üzerindeki kontrolleri de ortadan kalktı. Fransa, Suriye ve Lübnan; İngiltere, Filistin, Irak ve Iran üzerinde egemen konuma geldi. İngiliz düşüncesinde, bu bölge Hindistan'a yaklaşmada bir güzergahtı. Bundan sonra Orta Doğu, Yakın Doğu'yu geçmeye başladı. 1 Mart 1921'de Winston Churchill, Filistin, Ürdün ve Irak'ı denetlemek üzere bir Orta Doğu Departmanı kurdu. Derneğin Coğrafi İsimler Daimi Komisyonu, Yakın Doğu'nun bundan böyle yalnızca Balkanları göstermesi gerektiğine

---

[6]Roderic H. Davison, *"Where is the Middle East?",* Foreign Affairs, 38(4), July, 1960, p.667.

[7] Alfred T. Mahan, *Retrospect and Prospect: Studies in International Relations, Naval and Political*, "The Persian Gulf and International Relations", Little, Brown and Company, Bostan 1902, p.237.

[8] Bknz. Valentine Chirol, *The Middle Eastern Question or Some Political Problems of İndian Defence*, J. Murray, London, 1903.

karar vermişti; Boğaz'dan Hindistan'ın doğusuna kadar uzanan topraklara Ortadoğu adı verilecekti[9].

Terimin yaygınlaşması ve esastan değişikliğe uğraması 2. Dünya Savaşıyla yaşandı. İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı, savaş esnasında Kahire'de konuşlanmıştı. Savaş Afrika ve Güneybatı Asya'da şiddetlenince bölge, İngiltere için daha da önemli hale geldi. Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesinden sonra, Mısır, müttefik devletlerin başlıca üslerden biri oldu; Avrupa cephesi ve Balkanlarda harekât buradaki karargâhça yönetildi. Bu süreç esnasında kavram değişikliğe uğrayarak savaştan önce Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de kalan toprakları için kullanılan "Yakın Doğu" deyiminin yerini "Ortadoğu" aldı. Sonuçta, askeri komutanlık karargâhından kaynaklı bir tanım, dünya genelinde geçerlilik kazanmış oluyordu[10].

Soğuk savaş döneminde günümüzde genel kabul gören Ortadoğu kapsamı hala yakalanmamıştı. 1957'de Eisenhower Doktrini adı verilen ulusal bir politika, "Ortadoğu'nun genel alanındaki" milletlere Amerikan askeri ve ekonomik yardımlarını sağlamak üzere kuruldu. Amerikan Meclis ve Senato Komiteleri doğal olarak Devlet Sekreteri Dulles'tan ABD'nin harekete geçmeye hazır olduğu bölgeyi tanımlamasını istedi. Dulles, Ortadoğu'nun oldukça kesin bir tanımını yapmıştı: "batıda Libya, doğuda Pakistan, kuzeyde Türkiye, güneyde Arap yarımadası ve ek olarak Sudan ve Etiyopya". Bir yıl sonra Lübnan krizi, Irak'taki 14 Temmuz devrimi ve Amerikan ile İngiliz birliklerinin Lübnan ve Ürdün'e gönderilmesi olayları cereyan etti. Cumhurbaşkanı Eisenhower, 13 Ağustos 1958'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu özel oturumuna hitap etti. Konuşması sırasında Yakın Doğu için sık sık Ortadoğu hitabını kullandı. Muhabirler, Dışişleri Bakanlığına Eisenhower teklifinin tam olarak hangi bölgeye uygulanacağını sorduklarında Bakanlık tarafından Yakın Doğu ve Orta Doğu'nun Mısır, Suriye, İsrail, Ürdün, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan ve Basra Körfezinden oluşan bir alanı betimleme konusunda birbirlerinin yerine kullanabileceği söylendi. Bu, Orta Doğu'nun üçte ikisini keserek bir önceki yılın kendi tanımlamasından büyük ölçüde farklılaşmıştı[11].

1970'li yıllara gelindiğinde Ortadoğu sınırları içerisinde 17 ülke sayıldı: Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Kıbrıs, Mısır, Ürdün, Lübnan, İsrail, Kuveyt, Bahreyn,

[9] Roderic H. Davison, a.g.e., p.668.
[10] Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (Ed.), *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, Atilla Sandıklı, "Küresel Gelişmeler, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Yansımaları", Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, ss.15-16.
[11] Roderic H. Davison, a.g.e.,p.665.

Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Güney Yemen Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Yemen Halk Cumhuriyeti. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının ardından Kıbrıs'ın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti olarak ikiye bölünmesi ile sayı 18'e yükseldi; Kuzey ve Güney Yemen Halk Cumhuriyetlerinin Yemen Devleti adı altında birleşmesiyle yeniden 17 oldu. Ortadoğu'nun toplam yüzölçümü, bu haliyle 7,3 milyon $km^{2'}$yi geçmektedir[12].

Özetle, Ortadoğu sınırına hangi devletlerin dâhil olduğu konusunda mutlak bir uzlaşı olmasa da günümüzde "Ortadoğu" denilince akla kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Aden Körfezi ve Yemen'i içeren kaba bir dikdörtgen gelmektedir[13].Ancak keskin sınırlar üzerine hala konjonktürel önerme, ekleme ve çıkarma girişimleri bulunmaktadır. Kısaca, terim, hala göreceli ve esnek olup aynı fiziki coğrafyaya farklı bakış açıları için genel-geçer ölçütler bütüncesi sunmamakta; siyasi, stratejik, sosyo-ekonomik ve kültürel bakışagöre değişen dönemsel ve bağlamsal özellikler ortaya koymaktadır.

1.1.2. Ortadoğu'nun Tarihteki Önemi

Ortadoğu, Çin ve Hindistan gibi dünyanın en eski uygarlık merkezlerinden biridir. Bu coğrafyada avcılık ve toplayıcılığın esas olduğu göçebe yaşamdan tarım toplumunu ifade eden yerleşik hayata geçilmiştir. Ur ve Babil gibi ilk şehir uygarlıkları kurulmuş, "yazı"[14] icat edilmiş ve bilimin ilk adımları atılmıştır. Coğrafyayı ilk zamanlarından yakın tarihe değin önemli kılan başat stratejik olguları şu şekilde sıralamak olanaklıdır[15]:

- Tek tanrılı dinler (Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik) bu topraklarda doğdu,
- Coğrafyada önemli suyolları (Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı, İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı) ve ticaret yolları (İpek Yolu, Baharat Yolu, Kral Yolu) mevcuttur,
- Üç kıtayı birleştiren karayolları arasında bir köprüdür,
- Avrupa-Asya havayolları üzerindedir,
- Avrupa-Asya-Afrika demiryolları bölgeden geçtiği için Uzak Doğu mallarının Avrupa'ya ulaştırılmasında güzergâh olarak kullanılagelmiştir,

---

[12] Ramazan Özey, *Dünya DenklemindeOrtadoğu: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar,* Öz Eğitim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997, ss.4-5.
[13]Türel Yılmaz, a.g.e., s.15.
[14] Yazı ilk kez Biblos'ta kullanılmaya başlanmıştır. "Kitap" sözcüğü de adını buradan almaktadır. Bknz. İlber Ortaylı, *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s.48.
[15] Oral Sander, *Siyasi tarih: 1918-1994*, İmge Kitabevi, 24. Baskı, Ankara 2014, s.74; Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı(Ed.), a.g.e., s.18.

- Zengin tarihi hazinesi ve kültürel mirasıyla işlek bir turistik destinasyondur,
- 20. yüzyıl endüstriyel dönüşümünü yaşayan Batılı ülkelerin ihtiyaç duyduğu hammaddeye -petrole- sahiptir. Öyle ki, dünya petrol rezervlerinin üçte ikisi bu topraklardadır. Dahası petrol ve doğal gaz akışının boru hatlarıyla sağlandığı en kısa güzergâh, yine bu topraklardan geçmektedir.

Kuşkusuz sayılan maddeler arasında en önemlisi, son maddedeki petroldür. Ortadoğu, yukarıda belirtildiği üzere "Kara Altın"ın üçte ikisine sahiptir. Nitekim Sakin ve Deveci'nin çalışmasında belirttiği üzere, ABD'de dönemin ekonomi politikalarını saptayan *Rockefeller Kardeşler Fonu* (1952) raporunda emperyalist hedefler için Ortadoğu'nun vazgeçilmezliği vurgulanmıştı. Rapora göre; Sovyet Bloğu, Avrupa'nın petrol ve diğer hammadde kaynaklarına erişimini tehlikeye atmaktadır. Tehditin bertaraf edilebilmesi için ABD'nin bölge ülkeleriyle ilişki kurması sadece gerekli değil aynı zamanda hayati önemdedir[16]. Tarih, bölge yararına gibi görünen görüntünün hiç de böyle olmadığını göstererek; Ortadoğu petrol iyeliğinin, bölge halklarını içeriden ve dışarıdan müdahalelerle istikrarsızlık, savaş ve yıkımlara götürdüğünü kayda almaktadır.

Ortadoğu toprakları, uzun ve hararetli bir geçmişle yoğrulmuştur. Doğal olarak nüfus, dil, din ve etnik panoraması katmanlı ve karmaşıktır. İlk bakışta azınlıklar hariç olmak üzere dört büyük etnik grubun varlığı göze çarpmaktadır. Bunlar; Araplar, Ermeniler, Türkler ve İsraillilerdir. Azınlıklar göz önüne alındığında ise Albert Hourani'nin "Minorities in the Arab World" (Arap Dünyasında Azınlıklar) adlı ünlü eserindeki kategorilendirme göze çarpmaktadır. Hourani, burada, Sünni Müslümanlığı temel alarak bir azınlık sınıflandırması sunmakta. Bu bağlamda Ortadoğu'da bulunan azınlıkları, Arapça konuşan ama Sünni Müslüman olmayanlar, Sünni Müslüman olan ama Arapça konuşmayanlar, ne Arapça konuşan ne de Sünni Müslüman olanlar şeklinde kategorilendirdiği görülmektedir. Ortadoğu'da yaşayan azınlıkların listesi şu şekilde verilmektedir:

- Arapça konuşmayan Sünni Müslümanlar: Kürtler, Türkmenler, Kafkasyalılar
- Arapça konuşan ama Sünni Müslüman olmayanlar:
    - Heterodoks Müslümanlar: Şiiler, Aleviler, İsmaililer, Dürziler

[16] Serdar Sakin ve Can Deveci, a.g.e., s.282.

- Hristiyanlar: Grek Ortodoks, Suriyeli Ortodoks (Yakubi), Kıpti Ortodoks, Nesturi (Asuri), Romen Katolik, Maruni, Grek Katolik, Kıpti Katolik, Süryani Katolik, Keldani Katolik, Protestan (Anglikan, Presbiteryan vb.)
- Yahudiler ve Yarı Yahudi Mezhepler: Rabbaniler, Karaitler, Samiriler
- Diğer dinler: Yezidiler, Şabaklar, Sabiiler, Bahailer

- Hem Arapça konuşmayan hem de Sünni Müslüman olmayanlar:
  - Farsça konuşanlar: Şiiler, Bahailer, Yahudiler
  - Kürtçe konuşanlar: Yezidiler, Şabaklar, Aleviler, Suriyeli Ortodokslar, Suriyeli Katolikler, Yahudiler
  - Süryanice konuşanlar: Nesturiler (Asuriler), Keldani Katolikler, Suriyeli Ortodokslar (Yakubiler), Suriyeli Katolikler
  - Ermenice konuşanlar: Ermeni Ortodokslar (Gregoryanlar), Ermeni Katolikler, Ermeni Protestanlar
  - İbranice konuşanlar: Yahudiler
  - Çeşitli Avrupa dillerini konuşan Yahudiler (Yidce, İspanyolca, İtalyanca, vb.)[17].

Buradan da anlaşılacağı üzere dini temele indirgendiğinde Ortadoğu'da İslamiyet ve Hristiyanlık denince akılda yekpare bir imge uyanmamalıdır. Zira sadece Musevi inancında ayrışmalardan söz edilemez. Diğer dinlerde derin ayrışma ve parçalanmışlıklar göze çarpmaktadır.

1.2. Suriye'nin Ortadoğu'daki Yeri ve Önemi

Suriye, Ortadoğu'da nev-i şahsına münhasır bir ülke olarak göze çarpmaktadır. M.S. 636yılında Arap egemenliği altına giren Suriye, bu tarihten sonra İslam dünyasında önemli bir yer edindiği gibi, ulusçuluk çağında da Arap ulusal hareketinde önemli bir siyasi çekim merkezi haline geldi. Bu nedenle Suriye'yi incelemek ve tanımak, Arap Ortadoğusunu kavramak açısından "olmazsa olmaz'" niteliktedir. Irak, İran ve Suudi Arabistan gibi doğal kaynaklar açısından zengin olmamasına karşın, stratejik açıdan bölge, paha biçilmez bir konuma sahiptir. Ortadoğu uzmanı yazar Patrick Seale'in de belirttiği

[17] Albert Hourani, *Minorities in the Arab World, Oxford University Press,* 1947, pp. 1-2.

üzere, Suriye üzerinde doğrudan bir hakimiyete sahip olunmadıkça hiç kimse Ortadoğu'yu kontrol altında tutamaz[18].

Suriye, dünya tarihinde eşsiz bir yer tutmaktadır. Özellikle Filistin ve Fenike'nin eski sınırları içerisine dahil edilmesi nedeniyle, insanlığın ahlaki ve manevi gelişimine diğer benzer ülkelerden daha önemli bir katkı yaptı. Dünya haritasında kapladığı alan küçük olsa da, tarihsel önemi sınırsız, etkisi evrenseldir. Yahudiliğin beşiği ve Hristiyanlığın doğduğu yer olarak, büyük tek tanrılı dinlerden ikisini oluşturdu ve İslam'ın yükselişini ve gelişmesini sağladı[19].

Suriye'nin bölgedeki önemini açıklayan iki etmen söz konusudur: Bunlardan birincisi, mihver bir coğrafi konuma sahip olmasıdır. Zira ülkelerin stratejik önemini belirleyen temel unsurlar yalnızca o ülkenin öz kaynakları değil, diğer ülkelere göre konumu, hatta kıtalararası konumudur[20]. İkincisi ise Arap ve İslam dünyasında, dini, kültürel ve entelektüel bir merkez ve politik fikir ve akımların kaynağı olmasıdır. Konuyla ilgili Seale'in "Suriye'yi incelemek Ortadoğu'nun politik akvaryumunda harikulade bir modeli incelemeye benzer" sözü, günümüz Arap dünyasındaki politik ilke ve eğilimlerin birçoğunun ya Suriye'den kaynaklanmış olduğu ya da orada halen uygulamada bulunduğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim Suriye, ABD ve AB'nin genişleme projelerinin kesişme noktasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra uzun bir süre SSCB'nin nüfuz alanı içinde konumlanan Suriye, Ortadoğu'da SSCB'nin politikalarının taşıyıcılarından biri olarak öne çıkmaktadır. SSCB ile ilişkileri 1954'te Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi döneminde başlamış ve 1963'te Baas Partisinin iktidara gelmesiyle birlikte hız kazanmıştı. Baas Partisi ile yakın ilişki içinde olan Rusya'nın bölgedeki etkinliği günümüzde hala devam etmektedir[21].

---

[18] Mustafa Eravcı (Ed.), *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, Kapak Bölümü; Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi,* Hemen Kitabevi, 2010, s.13.

[19] Philip K. Hitti, *Syria: A Short History*, The Macmillan Company, New York, 1959, P.1.

[20]Suriye coğrafyasının stratejik önemde kıtalar arası bir konuma sahip olmasının sebebi, ipek ve baharat ticaret yolları güzergahı üzerinde bulunmasındandı. Zira İpek Yolu Çin-Türkistan-Harezm-İran-Azerbaycan-Irak-Suriye-Anadolu istikametinde ilerleyip Suğdak, Sinop gibi Karadeniz limanlarından Sur, Akka gibi Doğu Akdeniz limanlarına uzanan kuzey-güney ticaret yoluna bağlanmaktaydı ki, bu yol Karadeniz kuzeyinde kürk yoluna kavuşmaktaydı. Öte yandan İpek Yolu, Doğu Akdeniz'de Baharat Yolu ile birleşerek büyük bir ticaret havzasını çevrelemekte idi. (Bknz. Güray Kırpık, "Haçlılar ve İpek Yolu", Bilig, Sayı:61, Bahar 2012, s.177).

[21] TASAM, Ortadoğu Girdabındaki Küçük Halka: Suriye, http://www.tasam.org/tr/Icerik/212/ortadogu_girdabindaki_kucuk_halka_suriye (Erişim Tarihi: 31.12.2018).

Baas Partisinin ideolojik yapılanmasında en tanınmış iki Arap entelektüel Mişel Eflak ve Selahaddin Bitardı. Zeki Arsuzi, Arap milliyetçiliğinin kuramsallaşmasına katkı sunan bir diğer isimdi[22]. Eflak'ın düşüncesinin temelinde iki unsur yatmaktaydı: birincisi, Paristeki öğrencilik günlerinin marksizmiydi; ikincisi, 1930'larda tanıştığı romantik Alman milliyetçiliğiydi. Öte yandan Eflak'ın Arap sosyalizmi anlayışına yansıyan şey farklılık vurgusuydu. Eflak'a göre, Arap toplumu, Batı marksizmi gibi komünizme varacak bir ideolojiye uygulanamazdı. Çünkü Arap toplumun yapısı farklıydı[23]. 1943 yılında kurulan Baas Partisinin sınıfsal temeli orta sınıf ve köylülerdi ve Suriye'nin geleneksel elitlerini hedef almaktaydı. Aynı şekilde Bitar da Arap sosyalizmini sadece sosyal adaleti sağlamada bir araç olarak görmekteydi[24]. Amaçlarını "birlik, hürriyet ve sosyalizm" olarak ilan eden Baas Partisinin sloganı "sonsuz misyonu olan Arap ulusu" şeklindeydi. Dolayısıyla Baas Partisinin ideolojisi, bağımsızlık sonrası dönemde Suriye'de ve genel olarak Arap dünyasında hakim olan Arap milliyetçiliği ve bir Birleşik Arap Devletinin kurulması; emperyalist müdahalelerden kurtuluş anlamında hürriyetin sağlanması; sömürge döneminin yıkıntılarını onarmak için Arap sosyalizmini uygulamak üzerineydi[25]. Baas Partisinin Suriye'de parlaması, 13 Kasım 1970 tarihinde kansız bir darbeyle iktidarı ele geçirdikten sonra Şubat 1971'de halk oylamasıyla devlet başkanı seçilen dönemin savunma bakanı Hafız Esad ile oldu. Böylece Suriye'deki Sünni devlet başkanı geleneği de sonlanmış oluyordu. Seküler bir özellik taşıyan Baas Suriye'si zamanla Ortadoğu politikalarında önemli bir güç haline geldi[26].

Suriye ile ilgili ilk yazılı kayıtlara M.Ö. 4 binde Mısır yıllıklarında rastlanmaktadır. Amanos dağları ile Lübnan dağlarının selvi, çam ve sedir ağaçlarından söz edilen bu yıllıklarda geçen eski Suriye toprakları, Suriye'nin günümüz sınırlarından çok daha geniş bir coğrafyaya yayıldığına işaret etmektedir. Akdeniz'in doğu ucuna yerleşmiş bölgenin tamamı Antik Yunanlılar tarafından üç kıtayı birbirine bağlayan kara köprüsü olarak tanımlandı ve "Suriye" olarak adlandırıldı. Bu nedenle tarihçiler ve siyaset bilimciler genellikle Büyük Suriye terimini kullanmaktadır. Tarihsel olarak Büyük Suriye, Akdeniz ve çöl arasındaki savunmasız konumundan dolayı kendi hükümranlığını yürüttü. Genellikle

---

[22] Özge Özkoç, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991),* Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Tezler Dizisi:17, Ankara, 2008, s.37.
[23] A.g.e., s.43.
[24] A.g.e., ss.44-45.
[25] A.g.e., s.46-47.
[26] Nikolaos Van Dam, a.g.e., s.119.

kuzey, doğu ve güneyde güçlü imparatorluklarla çevrili olduğundan bu imparatorlukların siyasi kaderleri için bir savaş alanı oldu[27].

Dünyadaki en eski yerleşimleri barındıran Büyük Suriye, entelektüel faaliyetler için de eşsiz bir konumdaydı. M.Ö. 1400 yıllarında Şam, Halep, Humus, Hama, Beyrut, Gazze, Tire, Sidon ve Hayfa kentleri kuruldu. Suriye tarihinin tekerrür eden teması, topraklarındaki Doğulu ve Batılı güçler arasındaki karşılaşmalardır. Antik dönemde bile Ortadoğu ve Batı arasında hem entelektüel hem de kesintisiz eytişimin odak noktasıydı. Bu eytişim, Ortaçağ dönemi boyunca toprak haklarına ilişkin taban tabana zıt bakış açıları ile renklendi. Önce Bizanslılar, Araplarla; sonraki dönemlerde ise Haçlılar, Araplarla kutsal topraklar için mücadele etti[28].

Bereketli Hilal olarak bilinen bölge, tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve insanlığın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Tarihin en önemli imparatorluklarını kuran Mısırlılar, Asurlular, Babilliler, Persler, Batı ve Doğu Romalılar, M.S. 7. yüzyıla kadar bu bölgeye hâkim olurken, M.S. 636 yılında Şam (Dımaşk) merkezli bölge, Halife Ömer tarafından İslam imparatorluğunun sınırlarına katıldı ve İslamlaştı. 11. yüzyıldan sonra 400 yıldan fazla bir süre sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler, Selçuklular, Memluklular, Haçlılar ve Osmanlı Devleti bölgenin sosyo-siyasi yapısını biçimlendirdi. Osmanlı Devleti Suriye'yi 1516'da 1. Selim döneminde topraklarına kattı ve 1. Dünya Savaşı sonuna dek Lübnan, Filistin ve Ürdün'den teşekkül Biladuş-Şam eyaleti olarak yönetti. Osmanlı yönetiminden sonra Suriye, 1920-1946 yılları arasında Fransız manda idaresi tarafından yönetildi. Fransız yöneticilerin etnik ve dini farklılıkları vurgulayan politikaları nedeniyle Suriye ulusal birliğini sağlayamadı. 1946'da Fransızların tamamen çekilmesiyle bağımsız bir Suriye devleti kurulduysa da Batılı devletlerin dış müdahaleleri yüzünden istikrarlı bir siyasi irade oluşturmayı başaramadı[29]. Suriye, bağımsızlığından bu yana bazı iç ve dış dinamiklerin etkisi altında varlığını sürdürmektedir. Bu çerçevede ilk olarak, bölgesel liderlik yarışında Arap-Hristiyan-Müslüman kesimlerin Ortadoğu'nun diğer Arap halkları ile bir çeşit birliktelik talepleri; ikinci olarak sosyo-ekonomik refah arzusu; üçüncü olarak, İsrail'in

[27]Thomas Collelo (Ed.), *Syria: A Country Study,* Federal Research Division Library of Congress, Washington DC 1988, p.6.
[28] A.g.e., p.3.
[29]Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (Ed.), *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, Yasin Atlıoğlu, "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı", Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, ss.289-290.

Arap Birliğine karşı bir tehdit unsuru olarak görülmesi ve son olarak ordunun baskın siyasi rolünü saymak mümkündür[30].

1.3. Lübnan'ın Ortadoğu'daki Yeri ve Önemi

Lübnan, adını, Sami dilinde "beyaz" anlamına gelen ve Lübnan dağlarının zirvesini kaplayan karı temsilen "laban" sözcüğünden almıştır. Aramice ve İbranicede "beyaz" ("lavan") anlamına gelen sözcük, Arapçada da yakın bir anlamda,"süt ve süt ürünleri" anlamında kullanılmaktadır[31]. Sözcüğün siyasi düzlemde belirmesi ise 1860-1861 Suriye ayaklanmalarından sonra 9 Haziran 1861'de beş Avrupalı devletle Osmanlı arasında mutabık kalınan *Lübnan Nizamnamesi* ile mümkün olmuştur[32].

Lübnan insanlık tarihinin ilk ayak izlerini taşımaktadır. Akdeniz havzası ve Büyük Asya hinterlandını bağlayan kavşakta bulunduğundan, ülke çok kültürlü ve kozmopolit yapıya büründü. Tarihin farklı dönemlerinde Asur, Babil, Pers, Bizans, Yunan, Roma, Arap, Osmanlı ve Fransız egemenliği altına giren Lübnan, dağlık arazisi sayesinde kimliğini korumayı ve yaşatmayı bildi. Koşullar kabaca birleştirilerek okunduğunda Lübnan'ın, Batı etkisiyle renklendirilen bir Arap kültürüne sahip olduğu ileri sürülebilir[33]. Ülkenin ezber bozan bu istisnai yönüne Cengiz Çandar şöyle değinmektedir:

> Gazeteci burada meslek hayatının unutulmaz çalışmasını yapabilir. Fotoğrafçı, burada pişer ve parlar. Siyasal bilimler öğrencisi ve öğretim üyesi, tarihçiler kitaplarda çözümlemeye çalıştıklarını burada, her anlamda çarpıcılığı ve somutluğuyla yaşarlar. Sosyolog, sosyal psikolog, psikolog için mükemmel bir araştırma ve çalışma alanıdır burası. İlahiyatçılar, kültür konularıyla ilgilenenler için benzersiz bir yer. Casusluk romancısından, romantik edebiyatçıya kadar yazarlar için bulunmaz bir yaşam kesiti. Stratejistler, jeopolitisyenler ve askerlik uzmanları için bildikleri tüm tezleri çürütecek zenginlikte bir deneyler coğrafyasıdır[34].

Çandar, çatışan dengelerin gözlemlenmesinde ülkenin, araştırmacıya özel bir örnek olay sunduğunu savunmaktadır. Kuşkusuz bu iddianın temelinde ülkenin tarih, kültür, dil, din ve sosyal yapısına göndermeler vardır. Tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Lübnan, 1. Dünya Savaşından sonra Fransız manda yönetimi altına girse de

---

[30] Thomas Collelo (Ed.), 1988, a.g.e., p.4.
[31] Zahide Tuba KOR, *Lübnan: İç Savaşların Gölgesinde,* İlke Yayıncılık, İstanbul 2006, s.7; Zahide Tuba KOR, *Ortadoğunun Aynası Lübnan*, İnsani Yardım Vakfı, İstanbul 2009, s.1.
[32] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1994, s.490.
[33] Thomas Collelo (Ed.), *Lebanon: A Country Study*, Federal Research Division Library of Congress, Washington DC 1989, p.3.
[34] Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı,* Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul 1988, s.220.

bağımsızlığını kazandıktan sonra, deyim yerindeyse küllerinden yeniden doğdu ve "Ortadoğu'nun incisi" olmayı başardı.

Ülkenin fotoğrafına içeriden bakıldığında, ilk bakışta göze çarpan "özel" durum, azınlık Marunîlerin iktidar olma geleneğidir. Bir azınlığın tüm ülkede iktidarı elinde tutması ülke içinde azınlık-çoğunluk ve Şii-Sünni çatışmasını körüklemekte, farklı inançların bir arada yaşamasında sıkıntılara yol açmaktadır. İkincisi ise ülkenin dış kaynaklı müdahalelerle biçimlenmiş tarihidir. Hâlihazırdaki konum ve varlığını Suriye-İsrail ve İran-Batılı güçler arasındaki nüfuz mücadeleleriyle dirsek temasında kalmak suretiyle sürdürmeye çalışmaktadır.

Lübnan, Ortadoğu'nun en yüksek yaşam standardı, okuma-yazma oranı ve kentsel nüfusuna sahip ülkesidir. Başkent Beyrut, özellikle 2. Dünya Savaşı ve 1960'larda Doğu Akdeniz'in "incisi" konumuna yükseldi. Batı ile Ortadoğu arasında ekonomik ve kültürel bir köprü görevi gören bu anakentin yıldızının parlamasına neden olan bir dizi etmenden kısaca söz etmek yerinde olacaktır. Başkent Beyrut'un zirve yolculuğunda 2. Dünya Savaşı kırılma noktasıdır. Savaş sona erdiğinde komşu Arap devletleri siyasi karışıklık ve sosyo-ekonomik çalkantılar içinde kaldı; dahası 1948-67 Arap-İsrail savaşları ekonomilerini hepten kötüleştirdi. İsrail'in Hayfa limanını da Arap ticaretine kapatması Aramco ve Irak Petrol Şirketi gibi uluslararası kuruluşların petrol boru hatlarını Lübnan'ın Trablus ve Sayda limanlarına çevirmesine neden oldu. Arap girişimciler Kahire, Şam ve Bağdat'ın milli politikaları yüzünden yönlerini, liberal ekonomi sistemi uygulayan Lübnan'a çevirdi. Ki Lübnan hükümeti, yabancı sermayeyi banka sırları yasası gibi kolaylaştırıcı yasalarla teşvik etmekteydi[35]. Ekonomik refah artışı, kozmopolit dokuya koşut kurulmuş Beyrut Amerikan Üniversitesi (1866, Amerikalı Protestanlar),Saint Joseph Üniversitesi (Fransızlar, 1875) ve El Medresettü'l İslamiyye (Müslümanlar, 1897) ile edinilmiş kültürel-entelektüel üs konumunu da pekiştirdi. Son olarak "bacasız sanayi" turizm de doğru politikalarla beslenip etkin bir ekonomik parametreye dönüşünce, ülke,"Ortadoğu'nun İsviçre'si"; başkent Beyrut da "Paris'i" olarak anılır oldu[36].

Lübnan için bu denli olumlu gelişmeler, neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde, başka bir boyutta kayıplarla gelecekti. Öncelikle endüstrileşme keskin bir işçi sınıfı yarattı.

---

[35] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s.370.

[36] Oral Sander, "Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Sayı:37(3), 1982, s.221.

Tarımda makineleşme, işsizliği, dolayısıyla kırsal bölgelerden başta Beyrut olmak üzere tüm büyük kentlere göçlerin önünü açtı. Artan enflasyon ve işsizlik ile iyice dönüşen sosyo-ekonomik koşullar, kentlerde uzun süreli ve şiddetli çatışmaları ciddi boyutlara tırmandırdı[37]. Sosyo-ekonomik ve siyasi yaşamın tesisinde bütüncül-resmi kurumlar ile mezhep, bölge, aşiret, aile gibi çıkar odaklı ve ayrıksı-gayri resmi oluşumlar arasındaki yetki ve iktidar sorunu kronikleşti.

İlgili süreğen çekişmeler bağlamında Fransa'nın dolaylı ancak son derece olumsuz etkisine de değinilebilir. Fransa 1946'da askeri birliklerini geri çekti ancak Lübnan'a ulusal-siyasal dönüşümüne ket vuracak "canlı bir miras" bıraktı: Mezhep-devlet modeli. Kuşkusuz böylebir model kılavuzunda istikrarlı siyasi bir sistem tasarlanması eşyanın doğasına da zamanın ruhuna da aykırıydı. Yeni devletin temel yapılanmasının, yaşayacağı iç savaş ve işgalleri kolaylaştırdığını ileri sürmek de, birkaç dayanaktan dolayı makuldür: Öncelikle bu yapı yüzünden ülkede ortak, bütünleştirici, şemsiye bir ulusal kimlik tesisinin önü alındı. İşgaller karşısında ortak bir direniş noksanlığı bu önermenin geçerliliğini desteklemektedir. Toplumu oluşturucu asli parçalar da gözetilmediğinden, ülke, 20. yüzyılda Fransa eliyle başlayan dış müdahalelere bağımsızlığından sonra da açık kaldı. 1958'de ABD, yüzyıl sonlarında İsrail ve Suriye vakaları bu kanıyı güçlendirmektedir[38].

Özetle, Lübnan siyasal yapısı mezhep temelli olduğu için, bünyesinde kapalı mezhep gruplarının, sınırları dışındaysa bölge ve dünya devletlerinin iktidar mücadelelerine sahne oldu; sonuçta ülkede istikrarsızlık iyice körüklendi. Temsil ve ifadede üst-kimlik sorunsalı, siyasallaşma ve toplumsallaşmanın mezhep temelinde görülmesi marifetiyle çözümsüz bırakıldı; ulus bilincinden yoksun kalan toplum için uzlaşı ve huzur ortamından uzaklaşıldı. Şu halde denilebilir ki, Lübnan, tarihi boyunca farklı dini ve etnik gruplara "ev sahipliği" yapmış, ancak "evin kendi tepesine" barışçıl, huzurlu bir çatı inşa edememiştir.

[37] Oral Sander, 1982, a.g.e.,s.221.
[38] Atilla Sandıkçı (Ed.Kenan Dağcı), *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, Yasin Atlıoğlu, "Lübnan'da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi: Sedir Devrimi ve Suikastler", ss.316-317.

İKİNCİ BÖLÜM
LÜBNAN'DA DÜNDEN BUGÜNE DEMOGRAFİK YAPI VE NÜFUS HAREKETLERİ

Toplumsal olgular, eşsüremli ve artsüremli diye kesinkes çizgilerle ayrılamaz. Neden-sonuç madalyonun belirleyici ölçütü, tam da aradaki kopmaz ilişkidir. Lübnan'ın yakın geçmiş ve güncel göç deneyimlerini, uzak geçmişindekilerden yalıtarak okumak, döngüsel ilişkiyi görünür kılmakta yetersiz kalacaktır. Bu nedenle Lübnan'ın bağımsızlık öncesi ve sonrası demografisi, ilintili koşullarla irdelenmiş; göçler, söz konusu etkileşimi açığa çıkarmak adına üç bağlama oturtulmuştur: göç *alan* ülke olarak Lübnan, göç *veren* ülke olarak Lübnan ve Lübnan'da *iç* göçler.

2.1. Bağımsızlık Dönemine Kadarki Süreçte Nüfus Yapısı ve Değişimi

Doğu Akdeniz kıyısı olan Lübnan, ılıman iklim özelliği ile insanları Cilalı Taş devrinden bu yana cezbetmiştir. Arkeolojik çalışmalar M.Ö. 4000 yıllarında bölgeye Kenanlıların geldiğini, ancak günümüzdeki önemli liman kentlerinin temelini Fenikeli[39]lerin attığını göstermektedir. O tarihten bu yana bölgenin liman niteliğini yitirmediği Beyrut, Trablus, Sayda ve Sur gibi önemli limanlara ev sahipliği yapmasından anlaşılmaktadır. M.Ö. 3000'lerde bölgeye gelen Fenikeliler, kıyı kentlerde ve yoğun ağaçlıklı iç bölgelerde yaşadı. Bölgenin doğal yapısı nedeniyle ağırlıklı olarak denizciliğe yönelen Fenikeliler, ticaret ve gemicilikte ilerledi ve zenginleşti. Doğu Akdeniz kıyı kentlerinden Sidon ve Tire ticaret ve denizcilik, Biblos ve Beyrut önemli ticaret ve din merkezi oldu[40].Lübnan halkı soylarını Fenikelilere dayandırmaktadır. Ancak bölgedeki ilk yerleşimcilerin Fenikeliler olması, Kemal Karpat'a göre Marunilerce uydurulmuş "kurgusal" bir iddiadır. Karpat'a göre Batı, bu mitlerle Lübnan üzerindeki egemenliğine meşruiyet kazandırmaya, halkına ise özdeşleşme yollarını açmaya çalışmaktadır[41].

Fenikelilerden sonra bölge Asur, Babil, Pers, Makedonya Krallığı, Haçlılar, Roma ve Bizans gibi birçok medeniyete ev sahipliği yaptı. M.Ö. 64 yılından itibaren önce Roma,

---

[39] Fenikeli adı Yunancada mor anlamına gelmektedir. Adını M.Ö. 1400'lü yıllarda Fenikelilerin kurduğu bir ticaret kolonisi olan Tire'nin meşhur olan mor boyasından almaktadır. (Peter Mansfield, Ed. Sinan Köseoğlu, *Ortadoğu Tarihi,*(Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2012.

[40] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e., p.3

[41] Kemal Karpat, *Osmanlıdan Günümüze: Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik,* (Çev. Recep Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul 2013, ss.104-105.

daha sonra Bizans egemenliğine giren topraklar, coğrafi konumu itibariyle Avrasya ticaretinin önemli temas noktalarından birini oluşturdu[42]. Hz. Muhammed'in ölümünden iki yıl sonra 634 yılında Halife Ömer Suriye'ye saldırdı ve Damaskus'u (Şam) alarak Bizans ordusuna karşı pek çok zafer kazandı. Arap haydutların bölgede sık sık sorun çıkarmasına alışkın olan Bizanslılar başlangıçta bu saldırıları dikkate almadılar. Ancak Herakleios 636'da 100 bin kişilik büyük bir orduyu Arapların üzerine gönderdi. Halife Ömer'in orduları Suriye'nin kuzeyinden çekilmeye ve Yermük Vadisinde (Filistin'de Ürdün nehrinin bir kolu) konuşlanmaya başladı. Burada ani kum fırtınasının başlaması bütün Suriye ve Filistin topraklarının Halife Ömer'in eline geçmesine yol açtı[43]. Bizans imparatoru Herakleios'un Yermük savaşında yenilgiye uğramasıyla birlikte günümüz Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin toprakları İslam ordusunun 500 yıl süren denetimine girmiş oluyordu.

Lübnan, 8. yüzyıldan itibaren dini çatışmaların hüküm sürdüğü Ortaçağ'da dini azınlıklar için korunaklı bir yuva sundu. Aynı yüzyılda Dağlık Lübnan bölgesi Yakubi Ortodoksların baskısından kaçan Maruniler'e, 9. yüzyılda Şiilere, 11. yüzyılda Dürzilere sığınak oldu[44]. Suriye'nin uzantısı olarak görülen Lübnan'da Bizans'tan sonra egemenlik kuran devletler, sırasıyla, Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Haçlılar, Selçuklular, Mısır Memlukluları ve Osmanlı Devletidir[45].

Kızıldeniz'deki Portekiz saldırılarından korkuya kapılmış bütün Arap dünyası, umutlarını, dönemin Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'e bağlamışlardı. Nitekim Selim, Memlüklerin üzerine yürüdüğünde Araplara, kendilerini Memlük boyunduruğundan kurtarmaya ve İslam dünyasını korumaya geldiğini ilan etmiştir. Önce Halep'e yürüyen Selim, 24 Ağustos 1516'da Mercidabık'ta Memlük ordusunu yok etti. Osmanlı ordusu, geri kalan Memlük güçlerini yenerek Şam ve Kudüs'ü de aldı. Mekke şerifi, kısa bir süre sonra 17 Temmuz 1517'de, kutsal kentlerin anahtarlarını Selim'e gönderip itaatini bildirmesiyle Suriye, Mısır ve Hicaz Osmanlı egemenliğini tanımış oldu. Selim, aynı zamanda Yemen'in kimi bölgelerinde de hak iddia etmiştir. Arap ülkelerinin, özellikle de Mekke ve Medine'nin Osmanlı İmparatorluğu'na katılmaları, yeni bir çağın başlangıç noktasıdır. İmparatorluk artık bir sınır devleti değil, bir İslâm halifeliği idi; Osmanlı sultanları da kendilerini artık yalnız sınırların değil, bütün İslam dünyasının koruyucuları

[42] Mustafa L. Bilge, "Lübnan" *İslam Ansiklopedisi,* Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:3, İstanbul 2003, s.244.
[43] Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.165.
[44] Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çakıştığı Nokta Ortadoğu,* Yenişafak Yayınları, İstanbul 2003, s.374.
[45] Ramazan Özey, a.g.e.,s.147.

sayıyordu. Selim'in fetihlerinin önemli bir başka sonucu da, dünyanın en zengin ticaret yolunun bundan böyle Osmanlıların denetimine geçmiş olmasıydı. Osmanlı devlet geliri iki katına çıkmış, sarayın ihtiyat hazinesi dolup taşmıştı[46].

Babası Selimden sonra tahta geçen Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Doğu seferlerini sürdürdü. Süleyman, Aynı zamanda hem Doğu hem de Batıda savaşmak zorunda kalmamak için, Safevilerle çatışmaktan kaçınıyordu. Nitekim Ferdinand ile bir ateşkes imzalayarak ordusunun başında İran üstüne yürüdü. Bu 1534-1535 seferinde Süleyman, Tebriz ve Bağdat'ı aldı ve Azerbaycan ile Irak'ı ilhak etti. Basra Emiri 1538'de bağlılığını bildirdi. Osmanlılar, Kızıldeniz'in yanı sıra Basra Körfezi'nin de egemenliğini ele geçirmekle, Ortadoğu'dan Hindistan'a giden bütün yollan denetim altına almış oldu. Osmanlılar Orta Avrupa'da savaşı yeniden başlatınca, İranlılar karşı saldırıya geçmişti. Süleyman bunun üzerine, 1548'de ikinci kez İran üstüne yürüdü. Bu savaş aralıklı olarak yedi yıl sürdü. 29 Mayıs 1555'te imzalanan Amasya Antlaşması'yla Bağdat Osmanlılara bırakıldı. Bu Osmanlı girişimleri, 16. yüzyıl ortalarında, Orta Asya ve Atlas Okyanusu'ndan Hint Okyanusu'na kadar uzanan kıtalararası bir alanda bulunan devletler arasında yeni ittifaklar yaratmıştı[47].

Kayıtlardan Osmanlı Devletinin Lübnan, Filistin, Suriye ve Irak Arapları için topluca "Eş-Şam" ifadesini kullandığı; Lübnan'ı Suriye ile aynı yönetim birimi altında ancak özerk bir bölge olarak yönettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı egemenliği Suriye'de de büyük değişiklikleri beraberinde getirdi. 16. yüzyıl başlarında Şam, Trablus ve Halep idari emirliklerine 1670'de dördüncüsü (Sayda emirliği) eklendi. Bu emirlikler Osmanlı feodal sistemine bağlı olmakla birlikte iç yönetimde hareket serbestisine sahipti[48]. Lübnan'da Maruniler çoğunlukta olsa da emirlik atamalarında Maanlar ve Şihablar gibi Dürzi aileler tercih edilmekteydi. Bu durum kuşkusuz Dürzilere üstünlük sağlamaktaydı[49]. Lübnan halkı farklı kimliklere hoşgörülü Osmanlı Devleti çatısı altında din, kültür ve toplum yaşantılarında müdahaleye uğramadan varlık ve farklılıklarını korumuştur.

19. yüzyılda Fransa, İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devletindeki azınlıkların koruyuculuğuna soyundu. Fransa Lübnan'da Maruni Hristiyanlar, Rusya Rum Ortodoks tebaa üzerinde çeşitli haklar öne sürdü. İngiltere özellikle Dürzi ve Yahudilerle dostane

---

[46] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, ss.38-39.
[47] A.g.e., s.43.
[48] Albert Hourani, a.g.e., p.217.
[49] A.g.e, p.8.

ilişkiler geliştirdi. Azınlıkların dışarıdan müdahalelerle himaye edilmeye çalışılması, toplumda bir gerginlik yarattı. Sünniler ve muhataplarının karşılıklı kuşkucu tavırları ilişkileri gerdiğinden sağlıklı bir diyalog zemini de kayıp gitmiş oluyordu[50].

1830 sonrasına bakıldığında köylülerin feodal yapıya ve toprak ağalarına duyduğu hoşnutsuzluğun, demografik ve yönetsel değişikliklerle arttığı; Osmanlı Devletinin doğrudan denetim ve çözüm girişimlerinin ise İngiliz ve Fransızlarca engellendiği görülmektedir. 1840-1850 Lübnan'ında bu sosyo-ekonomik ve siyasi ortamın huzursuzluktan çatışmalara evrileceği açıktı. İngiliz destekli Anglikan ve presbiteryen misyonerler Dürzileri Marunilere karşı kışkırtırken, Fransız destekli Katolik misyonerler de Marunileri etkisi altına almıştı. 1845 yılı ortalarından itibaren Maruniler ve Dürziler arasında Osmanlı yönetimi ve feodaliteye karşı başlayan ayaklanmalar,[51] 1850'li yılların başlarında Lübnan'ın kuzeyinde Dürzi-Maruni çatışmasına, ardından yayılarak komünal bir çatışmaya dönüştü. Görece daha disiplinli ve yöntemli çalışan Dürziler, rakiplerine büyük zarar verdiler. Sadece birkaç hafta süren çatışmalarda 11 bin Hristiyan'ın öldüğü, yaklaşık 100 bininin ise ülkeyi terk ettiği tahmin edilmektedir. Dürzilerin kayıpları da fazla olmakla birlikte galip gelen taraftı. Savaş domino etkisi yaparak Şam'a sıçradı. Şam'da 5.500 kişi hayatını kaybetmesinin yanı sıra iç kesimlerde yaşayan binlerce Hristiyan sahil bölgelerine göç etmek zorunda kaldı[52].

Bölgede çıkarları bulunan devletler Dürzi-Maruni çatışmasına son verilmesi için çeşitli görüşler bildirmeye başladı. Sorunun çözümü için kabul gören fikir, Avusturya prensi Metternich'den geldi: "yetkileri eşit iki kaymakamlık". Buna göre, kuzeydeki Maruni bölgede bir Maruni kaymakam, güneyde ise bir Dürzi kaymakam idarenin başına geçecekti. Bu çerçevede Osmanlı yönetimi Ocak 1843'de Haydar Abüllam'ı Hristiyanların; Ahmet Arslan'ı ise Dürzilerin kaymakamlığına atadı[53]. 1845'te adli, idari ve mali işleri görmek üzere (Osmanlıdaki Tanzimat'la temelleri atılan meclis gibi) farklı mezhep ve milletlerin mensupları için teminatlar içeren karma meclis oluşturuldu[54].

---

[50] Nikolaos Van Dam, a.g.e., s.21.
[51] Olcay Özkaya Duman, "Lübnan'da Marunî Dürzi Çatışmaları ve Osmanlının 19. Yüzyıl Ortadoğu Siyaseti", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 4(8), 2007.
[52] Charles Issawi, "The Historical Background of Lebanese Emigration, 1800-1914", *The Lebanese İn The World: A Century of Emigration*, 1992, p.21.
[53] İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.14.
[54] Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 27(43), Ankara 2008, s.139.

Lübnan'da 1845 olaylarından sonra, Dürziler ve Maruniler için hazırlanan çifte kaymakamlık uygulaması yürümemişti. Olaylara Avrupalı devletler fiilen müdahalede bulundu. Lübnan'ın nüfuzlu grupları bazı Avrupa devletleri ile ticari ve resmi ilişki içerisindeydi. Fransa Marunileri, İngiltere Dürzileri kışkırtıp teşkilatlandırıyordu. İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, Prusya ve Osmanlı devletinin temsilcilerinden oluşan Avrupa komisyonu 9 Haziran 1861 tarihli Lübnan Nizamnamesini hazırladı. Nizamname maddelerine göre;

- Cebel-i Lübnan, Bab-ı Ali idaresinde yürütme kuvvetinin bütün yetki ve görevlerine sahip olan bir Hristiyan mutasarrıfın idaresine verilecekti. Bu kapsamda ilgili makama Ermeni Katolik olan David Efendi atanmıştı,
- Mutasarrıfın yanında her cemaatten ikişer üyenin bulunduğu bir karma meclis bulunacaktı,
- Cebel-i Lübnan altı kazaya ayrılacak ve her kazada cemaatlerce seçilen 3-6 üyelik bir kaza meclisi yer alacaktı. Kazalar mümkün mertebe etnik bakımdan homojen bir şekilde nahiyelere ayrılacak ve her nahiyenin kendi sulh yargıcı olacaktı. Kazada 3-6 üyelik bir bidayet mahkemesi (meclis-i adli) ve merkez livada ise her cemaatin iki temsilcisinden kurulu bir temyiz divanı (meclis-i kebiri adli) bulunacaktı.
- Asayiş ve emniyet, yerli ve karma bir zabıta heyeti tarafından sağlanacaktı.

1861 Vilayet Nizamnamesi, Osmanlı Devletinin eyalet idaresinde mahalli halkın idareye katılışının ilk somut örneğini teşkil etmektedir. Buna ilaveten Cebel-i Lübnan mülki, adli ve mali konuda adeta bağımsızlık kazanmaktaydı. Zira Lübnan'ın Bab-ı Ali'ye yıllık 3300-7000 kese vergi vermek dışında merkeze karşı herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktaydı[55].1864'te uluslararası bir protokol haline gelen belge, 1915'te Bab-ı Ali tarafından tek taraflı feshedilene dek yürürlükte kaldı[56]. Dolayısıyla Lübnan Anayasası büyük ölçüde, nizamname kapsamında yapılan örgütsel düzenlemenin ve 1920-1943 Fransız manda yönetiminin eseri olacaktı.

19. yüzyılın ikinci yarısında hacim kazanmaya başlayan Maruni-Dürzi çatışmaları bölge *içerisinde* yer değiştirme ve bölge *dışına* çıkma biçiminde geniş göçlere neden oldu. İnsanları göçe iten en önemli neden, çatışma ortamı olsa da göçün kentleşme, eğitim, orta

[55] İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, ss.37-39.
[56] Cenk Reyhan, "Lübnan'da Siyasal Kültürün Osmanlı Kökleri", *Amme İdaresi Dergisi,* Cilt 44, Sayı 3, Eylül 2011, s.216.

sınıfın doğuşu, misyonerlik faaliyetleri ve askere alınma gibi boyutları da yadsınamaz. Lübnan 18. yüzyılda, Suriye ve Ortadoğu'nun diğer bölgelerinden zaten daha kalabalıktı; 19. yüzyılda nüfus iyice arttı ve kentleşti. Ülke ticaret, ulaştırma, haberleşme ve finans kanalları üzerinden küresel ekonomiye entegre oldu; Beyrut, Suriye deniz ticaretinin %70'lik hacmini karşılayan küçük ancak son derece işlek bir liman kentine dönüştü. Öyle ki Osmanlı Bankası bu kentte 1856'da bir şube açma gereksinimi duymuştu. Tripoli kenti 1800-1830 yılları arasında nüfusunu ikiye katlayarak 30 bine yükseldi. Baalbek'te nüfus yaklaşık 25 bine, Sayda ve Zahle kentlerinde ise 15'er bine ulaştı[57]. Dolayısıyla göç kaçınılmazdı.

İki yönlü göçlere ortam hazırlayan bir diğer etmen, misyonerlerdi. Misyonerlerin Lübnan'da okul ve hastaneler kurması, Dağlık Lübnan'da nüfus patlamasına yol açtı; başta Beyrut olmak üzere iç göçü tetikledi. Eğitimli insanlar Lübnan'da istihdam olanakları bulurken daha az eğitimliler, Lübnan dışına çıktı. 1830-1850 yılları arasında dörde katlanan Beyrut nüfusu, Dağlık Lübnan bölgesinden gelen iç göçler sonucunda 1865-1920 yılları arasında iki katına çıktı[58]. İç göçler salt Beyrut'a doğru değildi. Kuzey Lübnan ve Dağlık Lübnan bölgesinde çoğunluğu oluşturan Maruniler ve diğer Hristiyan gruplar güneye; güneydeki Dürziler ise Cebel-i Dürzi bölgesine göçlere başladı. Dürzilerin nüfus ve nüfuzları yer değiştikçe; demografi ve bağıntılı siyasi-idari yapılanmada dengeler yerinden oynuyordu[59].

Suriyelilerin bu dönemdeki göçlerinde başlıca itici etken, 1860 yılından itibaren Osmanlı devletinin elverişsiz sosyo-ekonomik koşullarıydı. Toplumun her kesimi kötüye gidişattan etkilenmişti. Konuyla ilgili olarak, Kemal Karpat, Dürzi ayaklanmalarının Dağlık Lübnan'dan yapılan Hristiyan göçünün nedeni olarak gösterilmesini eleştirmektedir. Karpat'a göre Büyük Dürzi ayaklanması 1896 ve 1909 yıllarında, yani göçün başlamasından çok sonra olduğundan Avrupalılar aslında kargaşanın tüm suçunu Dürzilere yüklemeye; Hristiyanları savunmasız kurbanlar gibi resmetmeye çalışmaktadırlar. Karpat, üçte biri sonradan ülkelerine dönen Suriyeli göçmenlerden yola çıkarak, bu kuşak göçmenlerin birikim yaptıktan sonra yurda dönüş niyetinde olduğuna kanaat etmektedir. Ayrıca göçün yekpare Hristiyan göçü olmadığını ileri sürerek

[57] Charles İssawi, a.g.e., p.26.
[58] Eliane Fersan, "Syro-Lebanese Migration (1880-Present):"Push" and "Pull" Factors", *Publications of the Cenacle,* 114, 1966, p.13.
[59] Thomas Collelo, 1989, a.g.e., pp.50-51.

Müslümanların da zorunlu askerlikten kaçmak için göçü tercih etmiş olabileceğini savunmaktadır[60].

Bölge dışına çıkma biçiminde gelişen Lübnanlı göçü, Lübnan ve göç alan ülkelerin sosyo-politik durumuna göre biçimlendi. Bu yöndeki göçün itici ayağını, patlak veren ipek krizi oluştururken, çekici ayağını Yeni Dünyadaki fırsatlar teşkil etmekteydi. Yerel köylü ekonomisi ile Avrupa kapitalizmi arasındaki etkileşim olarak görülen ipek, Dağlık Lübnan'daki cinsiyet, sınıf ve iyi yaşamın anlamını ve biçimini değiştiren bir momentumu ortaya çıkarmada etkili oldu. Dağdaki daha büyük resme bakıldığında, 1790'ların sonlarında ipek, toplam vergilerin yalnızca % 13,3'ünü sağlarken, zeytin, buğday ve üzüm ise bu orandan daha fazlasını sağlıyordu. 1840'lı yılların sonlarında, ipek, Dağdaki ekili alanın yüzde 10'unu geçmezken, dağın yaklaşık üçte birini buğday ve üzüm bağları kaplamaktaydı. 1860'tan sonra bu sayılar oldukça hızlı bir şekilde değişti. Dağlık Lübnan, 1840'larda ipek böceği besleyen üç milyon dut ağacının yerine, I. Dünya Savaşı sırasında, Beyrut'ta mevcut dokuz milyon dut ağacına ek olarak yirmi sekiz milyon ağaç dikti. Dut ağacı sayısı yetmiş yıl boyunca on kattan fazla arttı. Ağaç sayısından daha önemli olan, dağda işgal ettikleri asıl alandır. Bu ağaçların topladığı alan yüzdesi aynı yetmiş yıllık dönemde % 10'dan %40'a yükselmişti[61].

Fransa'da on dokuzuncu yüzyılda artan dokuma ihtiyacı, Avrupa ipekçiliğinin sağlayabileceğinden daha fazla ipek iplik gerektiriyordu. Bu, özellikle 1865 sonrası, Fransız ve İtalyan bağcılığını hafiflettiği zaman; Lyon ve Marsilya sanayicilerinin fabrikaları için alternatif malzemeler bulmaları gerekiyordu. Lübnan Dağı'ndaki Avrupa ipek fabrikalarının varlığı, Beyrut ve Marsilya arasında düzenli ve ucuz vapur servisi, ihraç edilen ipek ipliği üzerindeki gümrük vergilerinin düşmesi ve 1861'den sonra Lübnan iç işlerinde Fransız siyasi öneminin yükselmesi bu sanayicileri bir ipek kaynağı olarak Lübnan Dağı'nı seçmeye ikna etti. Köylüler için, ipek üretiminin arttırılması ve Fransızlara satılması ekonomik anlamda karlı olacaktı. İlk uygulanabilir "modern" ipek fabrikası, 1838'de İskenderiye'de yaşayan ve çalışan üç Fransız girişimci Nicolas, Joseph ve Antoine-Fortuné Portalis tarafından açıldı. Sürüngenlerini Dağın Jurd bölgesindeki Btater köyünde buldular. Bu siteyi seçmeleri birçok yönden idealdi. Beyrut-Şam rotasına yakın olmakla birlikte, köy, Avrupalı bir Hristiyan'ın çok fazla hassasiyeti olmayan araziler satın

[60] Kemal Karpat (Ed. Cüneyt Dalgakıran), a.g.e., ss.362-363.
[61] Akram Fouad Khater, *İnventing Home: Emigration, Gender and the Middle Class in Lebanon (1870-1920),* University of California Press, 2001, pp.21-22.

alabilmesi için Müslüman şehirlerden yeterince uzaktaydı. Ayrıca, bölge ipek yetiştiriciliğinin en yaygın olduğu Metn ve Kisrawan bölgelerine kolayca ulaşılabilecek bir yerdeydi ve bu nedenle kozaların taşınması düşük maliyetli olacaktı., Btater ve çevresindeki köyler, (Lübnan ve Fransa Hristiyanları arasındaki ilişkilerin tarihi nedeniyle) dindar Avrupalılardan istihdamı kabul etmeleri Müslüman veya Dürzi meslektaşlarına göre daha fazla olan Hıristiyan köylüler tarafından dolduruldu[62]. 1850'ye kadar Dağlık Lübnan erkekleri Avrupalı fabrikalarda münhasıran istihdam edildi, ancak sekiz yıl içinde formül tersine çevrildi ve işçilerin çoğunluğu kadınlardan oluştu. Kimliği ve onuru sıkı bir şekilde arsaya bağlanan erkekler bir fabrikada görülmekte tereddüt ediyorlardı[63].

1860'dan sonra Dağ'da hüküm süren "uzun barış" ın altında büyük değişiklikler meydana geldi. Köylülüğün servet ve yaşamları koza çuvallarına bağlandı. Ürünün başarısındaki belirsizlik ve fiyatların yükselmesi bu ilişkiyi karmaşık ve dengesiz hale getirdi. Bu tartışmada en fazla iki konu belirdi: ipek fiyatlarının yükselişi ve çöküşü. Fransız ipek fabrikalarının Dağ'a girmesinden ve ihracatın Fransa'ya genişlemesinden hemen sonra, ipek kozalarının fiyatı benzeri görülmemiş bir oranda arttı. Fransız sanayicilerin kozalarını Çin ve Japonya'dan almaya başlaması ve Lübnan'daki ipek fabrikalarının işsiz kalması sonucunda ipek fiyatları geri dönüşümsüz ve dik bir düşüş trendini deneyimledi[64]. Çin ve Japonya'dan gelen kozalar, Lübnan ürününden daha kaliteli ve daha ucuz olma eğilimindeydi. Doğu Asya üreticilerinin piyasaya girişi, büyük ölçüde Londra ile Bombay arasındaki mesafeyi yarıya indiren ve böylece Doğu Asya ile Avrupa arasındaki gönderiler için nakliye maliyetlerini düşüren Süveyş Kanalı'nın açılışından kaynaklandı[65]. Lübnan dağı, köylülere bağcılık dışındaki ekonomik fırsatlarda çok az şey teklif etmekteydi. Devlet bürokrasisindeki veya Beyrut'un ticaret merkezlerindeki iş fırsatlarından yararlanmak için iyi bir eğitime ihtiyaç vardı. İpek fabrikalarında çalışmak, elde edilebileceğinden daha az isteniyordu çünkü "kadın" işiydi. Pek çok kişi için bu durumda tek bir çıkış yolu vardı: daha iyi fırsat arayışı için dağları bırakmak[66]. Aslında, 1886'ya kadar sadece birkaç yüz göçmenin Dağ'dan ayrıldığı kaydedildi ve çoğu Güney Amerika'ya gitti. Oysa 1887'de yüzlerce kişi Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya ve Arjantin'e göç etmeye başladı ve 1890'ların ortalarında yıllık olarak kaydedilen rakamlar

[62] Akram Fouad Khater, a.g.e., pp.26-27.
[63] A.g.e., p.31.
[64] A.g.e., p.46.
[65] A.g.e., p.57.
[66] A.g.e., p.47.

binlerce idi[67]. Lübnanlıların rotası ABD, Kanada, Avustralya, Afrika ve Latin Amerika idi. Amerika kıtasına giden ilk kuşak, çoğunlukla alt sosyo-ekonomik sınıftandı. Yakaladıkları başarıları evlerinde öykülemeleri, fırsat arayan genç ve niteliksiz işgücünü cezbetti. Öyle ki, 1860-1914 yılları arasında Lübnan nüfusunun neredeyse yarısı (% 45'i) göç etti[68].

Şekil 2.1. ABD'ye Göç Eden Lübnanlı Sayısı

Kaynak: Akram Fouad Khater, İnventing Home: Emigration, Gender and the Middle Class in Lebanon (1870-1920), University of California Press, 2001, p.53.

Tüm göç edenlerin % 45'inin geri döndüğü tahmin edilmektedir. ABD'ye göç eden Suriyelilerin ise % 26'sının geri döndüğü tahmin edilmekle birlikte kaç göçmenin kalıcı olarak geri döndüğü bilinmemektedir. Yine de 1914 yılına kadar 77.594 civarında göçmenin Dağ'a geri döndüğü tahminler arasında. ABD'nin ilk göçmenlik araştırmalarında açık bir varsayım, menşe ülkelerine geri dönenlerin ABD'de başarılı olamayan göçmenler olduğuydu[69].

1880'lerden sonra Lübnanlılar için cesaret kırıcı ekonomik işaretler yekpare düşük fiyatlar ve düşük verim değildi. Hızlı nüfus artışı halihazırda dağın gerilmiş kaynakları üzerindeki baskıyı arttırmaktaydı. 1783 ve 1860 arasında, Dağın nüfusu

[67] Akram Fouad Khater, a.g.e., p.48.
[68] GuitaHourani, "Lebanese Migration to Gulf (1950-2009)", Middle East Institute Viewpoints, www.mei.edu, 2010, p.9.
[69] Akram Fouad Khater, a.g.e., pp.110-112.

120.000'den sadece 200.000'e yükselmişti. Sadece yirmi yıl sonra, nüfus 280.000'e sıçradı ve 1913'te Dağ'da yaşayan 414.800 kişi vardı. Kuzey ve Güney Amerika'da yaşayan tahmini 155.600 göçmeni dahil etmesek bile, nüfus artışı 1860'dan sonraki üç yıl içinde yüzde 107'ye ulaşıyordu. Bu denli hızlı nüfus artışına yol açan bir takım faktörler mevcuttu. En açık olanı - ve belki de en önemlisi - Dağ'ın 1860 ile 1. Dünya Savaşı'nın başlangıcı arasında şiddetli bir karışıklık yaşamadığı gerçeğidir. Bunun yanı sıra mutasarrıflık döneminde sağlanan barış ortamı ve nüfus artışına katkıda bulunan tıbbi gelişmeler mevcuttu. Örneğin, 1881'de "Lübnan İdaresi", Lübnan Dağı'na komşu ilçeleri tahrip eden bir hastalık olan çiçek hastalığına karşı aşılama programı başlattı. Bu önlemlere ek olarak, Beyrut ve çevresindeki bölgelerde hastalık salgınları sırasında Lübnan Dağı etkin bir şekilde karantinaya alındı. Son olarak, köylüler arasında yüksek doğum oranı, nüfus artışını arttırmaktan kısmen sorumluydu[70].

Bazı tarihçiler bu insan hareketini egemen Osmanlı yönetiminin ve komşu Müslümanların ellerinde, göçmenlerin ezici çoğunluğunu oluşturan Hıristiyanlara zulmüne bağladılar. Khater'e göre bu efsane, aslında, yeni gelenlerin bir kısmı, özellikle de Maronit kökenli olanlar tarafından geliştirilmişti. Böyle bir fabrikasyonun arkasındaki nedenleri anlamak için, 19. yüzyıl boyunca çeşitli Maruni aydın ve elitlerinin seküler bir "Maruni ulus" kurmakla ilgilendiklerini belirtmek önemlidir. Bu noktada Batılı dış güçlerin desteği gerekliydi. Khater'e göre, Abraham Rihbany, George Haddad ve Philip Hitti gibi yazarlar, Lübnan'daki Hristiyanları, acımasız "Türkler" tarafından ezilen zulmün savunmasız kurbanları olarak resmetti. Bu tür anlatımlar, popüler Batı basında yayınlanan ve Lübnan'dan dönen misyonerler tarafından yazılan makalelerle "desteklendi". Böyle bir rapor 1896'da New York Times'da yayınlandı. Göçmenler bile kişisel hikayelerini korkunç katliam ve zulüm masallarıyla süslemeye meyilliydiler. Barselona'daki Osmanlı Başkonsolosu Yusuf Bey, bu eğilime 1889 tarihli bir raporda şöyle dikkat çekti: "Neden evlerini bu kadar büyük miktarlarda terk etmek zorunda kaldıkları sorulduğunda, eşlerinin ve çocuklarının katliamı hakkında saçma hikayeler icat ediyorlar... korunma arzusu ve böylece ortaya çıkarabilecekleri sadakaları artırmak için"[71].

Khater'e göre, kanıtların çoğu Osmanlı idaresinin Dağ nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığını göstermektedir. Birkaç durumda, valiler Dağdaki önemli derecede düşük vergileri artırmaya çalışmaktan bile kaçınıyorlardı. Böylece, ne Osmanlıların

[70] Akram Fouad Khater, a.g.e., pp.59-60.
[71] A.g.e., p.49.

“canavar” ne de Lübnan'ın “ezilen” olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Beyrut’ta bulunan ve Osmanlı’ya sempati duymayan, Fransız, İngiliz ve ABD’nin çeşitli konsolosluklarına ait raporlar, Lübnan’da Hıristiyanlara zulüm edildiğine ilişkin raporlarla çelişmektedir. 1860’ın iç savaşından kısa bir süre sonra, bölgede görevli İngiliz hükümetinin emri altındaki Lord Dufferin şöyle yazmıştı:"Bu ülkeye ilk geldiğimde, Dürzilerin Hristiyanlara uyguladığı zulümlere karşı bu doğal kızgınlık duyguları izlenimindeydim... Şaşkınlığıma rağmen kısa sürede keşfetmeye başladım... Hikayenin iki yüzü vardı... Şimdi, çelişki korkusu olmadan, asıl provokasyonun Hristiyanlardan geldiğini söyleyebilecek durumdayım" [72].

Göçleri tetikleyen diğer koşullara değinmek de yararlı olacaktır. Beyrut, Sayda ve Tripoli’den birçok Hristiyan genç nüfus, askerlikten kaçmak için Amerika’ya göç etti. Geri dönüşsüz Batı göçleri rastlantısal değildi. Misyoner okullar Lübnan toplumuna Batı kültürünü salt tanıtmakla kalmamış, doğrudan ve dolaylı olarak teşvik de etmişti. Bu kapsamda Batıya, hâlihazırda yabancı dil bilen genç Beyrutlular akın etmekteydi[73]. İlaveten Maronit kilisesi, 1870’lerden önce dini eğitim almaları ve ülkelerine dönüp yine dini hizmet vermeleri için Hristiyan Lübnanlıları Roma’ya göndermekteydi[74].

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin “itici” ekonomik ve etno-kültürel nedenler yumağı, Kuzey Amerika’da ise sanayileşme ve büyük tarım işletmelerinin (plantasyon) çoğalması, bölge dışı göçleri yeniden diriltti. Osmanlı Devletinin sosyo-ekonomik planlarındaki yerel değişimler yüzünden geleneksel yöntemlerle çalışan zanaatkârlar ve meslek erbapları yaşadıkları kentlerde iş bulamaz hale geldi. Bu olumsuzluk son derece belirleyici oldu ve Suriye ile Doğu Anadolu’dan kapsamlı göçleri tetikledi[75].Yeni Dünya, Suriye ile Anadolu’nun bazı kesimlerinde yaşayan insanlara “çekici” gelmeye başladı. Kuzey ve Güney Amerika’nın göçmenleri “çeken” etmenler, iş olanakları ve görece yüksek ücretlerdi[76].Ülkelerine dönüş yapan göçmenlerin Amerika kıtasındaki “bolluk” hakkında anlattıkları, insanlarda (daha da) zenginleşme arzusu uyandırmaktaydı. Şam, Halep ve Mezopotamya’da yaşayan insanların, iç kesimlere dek yayılan demiryolları sayesinde liman kentlerine, oradan da Amerika kıtasına giden

[72] Akram Fouad Khater, a.g.e.,p.51.
[73] Eliane Fersan, a.g.e., pp.13-14.
[74] Paul Tabar, “Lebanon: A Country of Emigration and Immigration.” *Institute for Migration Studies,* 7, 2010, p.2.
[75] Kemal Karpat (Ed. Cüneyt Dalgakıran), 2010, a.g.e., ss.360-361.
[76] A.g.e., ss.262-263.

gemilere ulaşmaları kolaylaştı[77]. Lübnan dağlarından gelen Maruniler Kıbrıs'tan (ve güzergahları üzerinde İngiltere'de Liverpool'dan) gemiye biniyorlardı. Barselona gibi İspanyol limanları ise Güney Amerika yolcuları için başlıca aktarma noktalarıydı[78].

ABD'ye göç eden Suriyelilerin toplam sayısını, düzenli tutulmuş istatistikler olmadığından net olarak saptamak olanaksızdır. Ancak kıtaya gidenlerin anayurtlarındaki baskıdan kaçan Suriyeliler, özellikle Lübnanlılar, özellikle Maruniler ve Ortodoks Hristiyanlar olduğu belirtilmektedir. Sözgelimi 1858'de sadece beş Maruni köyünden toplam 5 bin kişinin ayrıldığı bilinmektedir. Hristiyan göçlerine, eldeki Osmanlı belgelerine bakıldığında önemli sayıda Müslüman ve Dürzi de eklendi. Nihayet 1900'e gelindiğinde toplamda tahmini 120 bin kişi Suriye'yi terk etmiş oluyordu. Bazı Suriyeli göçmenler de, Lübnan göçmenleri gibi, ABD ve Latin Amerika ülkelerini tercih ediyordu. Amerikan konsolosluğu ABD'deki Suriyelilerin sayısının1900'de 50 bini geçtiğini; İngiliz konsolosluğu ise 1902'de,"göçün sürekli artışta olduğunu ve artık Lübnan ve Suriye'nin iç bölgelerine genişlediğini" belirtmekteydi. 1900-1914 aralığında da göçler artarak devam etti ve 225 bin göçmen ABD ve Latin ülkelerine göç etti. 1914'e gelindiğinde, göçler, yılda ortalama 15-20 bin dolaylarındaydı. 1880-1901 yılları arasında ise Suriye'den yaklaşık 320 bin kişi ABD, Brezilya ve diğer ülkelere göç etti. Daha genel bir çerçevede ifade edilecek olursa süreç boyunca toplam sayısı 350 bini bulan Suriyelilerin üçte ikisinin ABD'ye, kalanının Güney Amerika'ya gittiği tahmin edilmektedir.1860-1914 arasında kıtaya göç eden Osmanlıların sayısı, yarısı Suriye ve Dağlık Lübnan'dan olmak üzere toplamda 1.200.000'di[79].

Karpat'ın elçilik yazışmalarından aktardığına göre, yalnızca Arjantin'e giden Suriyeli-Lübnanlı göçmenlerin 1910, 1911 ve 1912'deki toplam sayıları sırasıyla 13.099, 13.605 ve 19.797 idi. Arjantin'deki bir istatistik kaydında 1909 yılında ülkeye kabul edilen 11.765 Suriyeli göçmenden 5.111 'in (yaklaşık %45'i) Müslüman, geri kalanının Katolik (6.428) ve Yahudi (226) olduğu belirtilmektedir[80]. Her ne kadar Hristiyanlar, Osmanlı göçmenler arasında çoğunlukta olsa da Müslümanlar da sayıca az değildi. Suriyeli göçmenler Lübnan dağları, Tripoli ve Kudüs'ten gidenlerdi. 1895'e kadar Lübnan'dan göç edenlerin sayısal değeri, diğer bölgelerle eşitlenmişti. 1900-1914 arasında yalnızca Beyrut ve Tripoli'den göç edenlerin sayısı 280 bindir. 1885 yılından sonra Amerika kıtasında

[77] Kemal Karpat (Ed. Cüneyt Dalgakıran), 2010, a.g.e., s.365.
[78] A.g.e., s.377.
[79] A.g.e., ss.393-394.
[80] A.g.e., s.368.

yaşayan Osmanlıların sayısındaki artış, Osmanlı idaresini yurt dışında yeni elçilikler açmaya yöneltti. Bu hamle vatandaşlarını salt koruma isteği değil, diplomatik korunma ve pasaport almalarını önlemeci bir hamleydi. Zira özellikle Maruniler kolaylıkla Fransa pasaportu edinerek vatandaşlığını değiştirebilmekte, yurda döndüklerinde Osmanlı kanunlarını hiçe sayan eylemlerde bulunmaktaydılar[81].

1890'larda Brezilyada yaşanan kauçuk krizi de Lübnanlı göçmenleri çeken diğer bir etken olmuştur. Yoğun nüfuslu Amerikan kıtası hem nitelikli hem niteliksiz göçmenlere fırsat sunmaktaydı. Brezilyada köleliğin kaldırılması[82]. Lübnanlıların iş bulmaları ve hinterlantlarında ticaret yapmalarını mümkün kılıyordu. Çoğunluğu nitelikli genç erkekten oluşan bu Lübnanlı göçmen dalgası, Lübnan ekonomisini dengeleyici döviz girişi sağladı ve işsizlik oranını azaltarak kırsaldan kentlere göçü frenledi. Ayrıca ifade özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin de ABD, Kanada, Brezilya, Arjantin ve diğer Latin Amerika ülkeleri çekici kıldığı anımsanmalıdır[83].

Bölge dışına çıkma biçiminde olan göçlerin bir kısmı da Mısır'a olan göçlerdi. Mısır'ın 19. yüzyılda hızla gelişmesi Suriye ve Lübnan'dan birçok göçmeni kendine çekti. 1900'lerde, çoğu Fransız ve Amerikan okullarında eğitilmiş ve yabancı dil bilen50 bin eğitimli göçmen, Mısır'da basın, ticaret ve çeşitli meslek dallarında önemli rol oynadı[84].

Osmanlı yönetimi Lübnan dağlarından bu denli göç verilmesine karşı önleyici tedbirler çerçevesinde buralardan göç edilmesini yasakladı. 1895'de yasağın kapsamı genişletilerek Suriye için de geçerli oldu. Yasaklı durum 1896-1897'de meydana gelen iki

---

[81]Kemal Karpat (Ed. Cüneyt Dalgakıran), 2010, a.g.e., ss.371-372.

[82] Portekiz'in Brezilya'daki sömürge ekonomisi köleliğe dayanıyordu. İlk başta Portekizliler, Brezilya'da yaygın bulunan brazilwood (kızılağaç ya da bakkam ağacı) olarak bilinen ağaçları ve diğer orman ürünlerini kıyıya getirmek için yerli Brezilyalıları kullandı. Ancak, yerliler Portekizlilerin bu uygulamasını sürdürmekte istekli değildi. Bu da Portekizlilerin şiddet kullanmasına yol açtı. Yerlilerin köleliği, Brezilya'nın izleyen tarihin çoğunu şekillendirdi (Rex A. Hudson (Ed.), *Brazil: A Country Study,* Federal Research Division Library of Congress, Washington D.C., 1998, p.7). Sömürgecilik döneminde, önce Hintli köleler kullanılırken daha sonra şeker kamışı ve kahve tarlalarında çalıştırılmak üzere yüz binlerce köle Afrika'dan ithal edildi. Başlangıçta köleler bölgedeki birçok beyaz yerliden sayıca fazlaydı, ancak denge, yüksek ölüm oranları ve düşük doğurganlık nedeniyle değişti (a.g.e., p.123).1840'a gelindiğinde Brezilya köleliği ortadan kaldırmak için baskı altındaydı ve bir dizi kararname çıkarıldı ve bu da yeni kahve alanlarına iş gücü sağlamayı giderek zorlaştırdı. 1870'lerde, emek kıtlığı kritik hale geldi ve iş gücü ithalini zorunlu kıldı. 1880'den sonra Sao Paulo Eyaletinin bulunan kahve arazilerinin genişlemesi, büyük ölçüde göçmen işçiliği ile mümkün oldu. 1884-1890 yılları arasında 201.000 göçmen Sao Paulo Eyaletine girmişti ki bu oran 1891-1900 yılları arasında 733.000'i geçti (a.g.e., p.164). İlk kahve genişlemesinden sonra, kölelerin mevcudiyeti azaldı ve daha fazla ekim için ek köleler gerekliydi. İlk başta Japonlar Sao Paulo ve Amazon'da tarımda çalıştı, daha sonra Lübnanlılar, Türkler ve Suriyeliler ülkenin birçok yerinde ticarete katıldılar (a.g.e., p.123). Brezilyada kölelik 13 Mayıs 1888 tarihinde çıkarılan ve köleliğin artık uygun olmadığını vurgulayan "Golden Law" (Altın Yasası) ile gerçekleşmiştir (a.g.e., p.53).

[83] Eliane Fersan, a.g.e., p.14.

[84] Charles İssawi, a.g.e.,pp.30-31.

önemli gelişme ile fiilen kaldırıldı. İlki, 1896'dan itibaren Balkan ve Kafkaslardan akın akın göç etmek zorunda kalan Müslümanlardı. Yeni Müslüman nüfus, nüfus kıtlığı kaygısını gidermeye yeter düzeydeydi. Zira serbestleştirilmiş dış göç politikası sayesinde gidenlerin yeri, yeni gelenlerce doldurulabilecekti. Ayrıca hükümet Amerika kıtasındaki göçmenlerin maddi yararlılığının farkına varmıştı. Pek çok köy ve kasaba bu girdilerle finanse ediliyordu. Zenginleşerek dönen göçmenler kendi bölgelerinde iyileştirmelere katkı sağlarken ülkenin genel olarak yeniden inşasına destek olmaktaydı. Hazinenin kasasına, binaların vergilendirilmesiyle sıcak para akıyordu[85]. Beyrut gibi kentlere yerleşen göçmenler, para transferlerinden dolayı ülke sosyo-ekonomisine de katkılar sağlamaktaydı. Lübnan'a dönen göçmenler üçüncül sektörlerin (turizm, inşaat, ticaret) gelişmesine ön ayak olmakta, modern Lübnan inşasında yapıcı rol oynamakta, orta sınıfın oluşumuna katkı sağlamaktaydı[86].

Kuşkusuz Yeni Dünyayı yurt edinmeyen Osmanlı göçmen sayısı da az değildi. Varış ülkelerinde bazı göçler kalıcı, bazıları ise geçici oldu. Göçmenler ABD'ye daha az uyum sorunu yaşarken Kuzey Afrika'da baskın gelen "memleket hasreti" sonucu dönüşler fazla idi. Veriler, Lübnan'dan gidenlerin beşte birinin geri döndüğünü göstermektedir. 1914 tahminleri, nüfusunun en az %19'unun bu göçmenlerden oluştuğu yönündedir[87]. Başlangıçta Suriye ve diğer bölgelerden giden Müslümanlar arasında kesin dönüş yapanlar, toplam göçmen sayısının üçte biriydi. 1860-1914 yılları arasında yaklaşık 600 bin Suriyelinin Kuzey ve Güney Amerika'ya göç etmesinden sonra üçte biri kesin dönüş yaptığına göre, kaba bir hesapla 400 bini kalıcı hayatlar kurmuştu[88].

Lübnan'ın genel nüfusuna bakıldığında tarihi süreçte mezhep ve dinsel temelde önemli değişimler yaşadığı görülmektedir. Bu değişimler 16. yüzyıl ve 17. yüzyıl başlarında hissedilmeye başladı ve özellikle Cebel-i Lübnan sancağında oldukça belirginleşti. 1860-1914 yılları arasında Lübnan ve Suriye bölgesinden dış ülkelere yapılan geniş çaplı dış göçler, bölgenin demografisinde ciddi değişmelere yol açtı. Kuşkusuz, göçler, sosyo-ekonomik fırsatları erişilir kılmaktaydı. Ancak yeni hayat arayışları, bölgedeki Hıristiyan nüfuza zarar verdi. Nüfus sayımı esnasında göçmenler, toplam nüfusun yaklaşık dörtte biriydi; bunların neredeyse %80'i Hristiyan'dı. Demografik

[85] Kemal Karpat (Ed. Cüneyt Dalgakıran), 2010, a.g.e., ss.378-379.
[86] Paul Tabar, a.g.e., s.4.
[87] Wendy Pearlman, "Emigration and Power: A Study of Sects in Lebanon, 1860-2010", *Politics and Society,* 41(1), 2013, p.112.
[88] Kemal Karpat (Ed. Cüneyt Dalgakıran),2010, a.g.e., ss.373-374.

dönüşümle güç kaybetmek istemeyen Hıristiyan politikacılar, radikal çözüm arayışlarına yöneldi. 1922'den sonra nüfus sayımlarına, bu hedef doğrultusunda, göçmenler de dâhil edildi. Böylece Hristiyan nüfus hala yarıdan fazla (%58.5); Maruniler %34, Sünniler %18 ve Şiiler %16 çıkıyordu[89].

Dış göçler Osmanlı nüfus sayımlarına da yansımış, 1893-1914 arasında Beyrut sancağının nüfus değişiminde, doğal artışın yanında göçlerin etkisi de hissedilmiştir.

Tablo 2.1.1893-1914 Tarihleri Arası Beyrut'un Toplam Nüfusu

Yıl	**1893**	**1896**	**1897**	**1906**	**1914**
Nüfus	568.014	615.457	620.763	562.719	824.873

Kaynak: Kemal H. Karpat (Ed.Neval Akbıyık), Osmanlı Nüfusu: 1890-1914, (Çev.Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.400.

Tabloda 2.1.'de görüldüğü üzere, 1893-1914 yılları arasında Beyrut nüfusu genel olarak artma eğilimindedir. Bu eğilimde genel nüfus artışının yanı sıra göçlerin de önemli bir etkisi oldu. 1800'lü yıllarda yaşanan Osmanlı-Rus savaşları sonucu Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan pek çok insan güney bölgelere göç etti; bölgedeki idari paylaşım, vilayetlerin artan ve azalan nüfus temelinde değişime uğradı. İstikrarlı nüfus artışının 1897-1906 arasında kesintiye uğradığı ve azalma eğilimine saptığı görülmektedir. Kuşkusuz bunda en önemli neden, Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde ortaya çıkan ekonomik ve güvenlik sorunlarıdır. Özellikle Dağlık Lübnan Bölgesi'nde meydana gelen iç çatışmalar sonucu yaşanan göçle birlikte bölge nüfusunda düşüş, hissedilir düzeydeydi.

Osmanlı coğrafyasının etnik olarak en sorunlu yerlerinden biri olan Beyrut vilayeti beş sancağa ayrılmıştı: Beyrut, Trablusşam, Akka, Lazkiye ve Nablus sancakları. Toplam nüfusu 824.873'e ulaşan vilayetin unsurlara göre dağılımı ise şöyleydi:

Tablo 2.2. 1914 Yılı Nüfus Sayımında Beyrut Vilayeti Nüfusunun Unsurlara Göre Dağılımı

İslam	Grek Ortodoks	Ermeni	Musevi	Grek Katolik	Ermeni Katolik	Protestan	Latin	Maruni
648.314	87.244	1.188	15.052	24.210	277	3.823	3.367	40.723

Kaynak: Orhan Sakin (Ed. Mustafa Sürmeli), Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, Ekim Yayınları, İstanbul 2008, s.220.

Tablo 2.2.'de görüldüğü üzere, 1914 yılında Beyrut'ta yaşayan nüfusun yaklaşık %72'si Müslüman tebaa iken, yaklaşık %28'i Hristiyan ve Yahudi tebaa idi. Hristiyan grubunun ezici çoğunluğu Grek Ortodokslar; Müslüman çoğunluk ise Sünnilerdi. Hemen

[89] Wendy Pearlman, a.g.e., p.114.

tamamı Lübnan'da yaşayan ve Müslüman grup içerisinde yer alan Dürzilerin ise 1914 senesindeki sayısı 7.385 idi[90]. Bu dönemde Şiiler Bekaa vadisinde ve Cübeyl'in güney bölgesinde yoğunlaştı. Şiiler, genellikle yoksul kesimdi. Maruniler gibi dış güçlerin himayesinden ya da Sünniler ve Dürziler gibi Osmanlı himayesinden yoksun olduğu halde Şii göçü oldukça az oldu.

Buraya kadar toparlanacak olursa 1860 yılında Lübnan'da meydana gelen Dürzi-Maruni çatışmaları, ekonomide meydana gelen olumsuz gelişmeler, artan otorite boşluğu, Batılı devletlerin azınlıkların hamiliğini üstlenme adına müdahaleleri, misyoner faaliyetler, askerlikten kaçma vb. unsurlar Avrupa'nın artan etkisine ve ülkenin bazı bölgelerinde bu gelişmelerden karlı çıkan yerel Hristiyanlar'a karşı yöneltilen tepkiler ile kendini gösterdi.15 bini 1900-1914 yılları arasında olmak üzere 1860-1914 yılları büyük göç dalgalarında toplam330 bin kişi günümüz Suriye ve Lübnan coğrafyasından ayrıldı[91].

1. Dünya Savaşı, Lübnan demografisini etkileyen bir diğer önemli gelişmedir. Savaş sırasında Büyük Suriye vilayetleri yıpranarak büyük oranda nüfus kaybına uğradı. 1915'ten 1918'e kadar Büyük Suriye nüfusunun 600 bininin yok olduğu iddia edilmektedir. Bu rakam, o dönemki nüfusun %18'idir[92]. Yine bu savaşın bir sonucu olarak İngiltere ve Fransa, Ortadoğu topraklarını paylaşmaya girişti. İngiliz hükümeti adına Mark Sykes ile Fransız hükümeti adına Georges Picot arasında gizli bir anlaşma yapıldı (16 Mayıs 1916). Suriye, Lübnan, Kilikya ve Musul bölgeleri Fransa'nın; Ürdün, Irak ve Kuzey Filistin ise İngiltere'nin olacak; Filistin'in kalan topraklarında uluslararası bir rejim kurulacaktı. İngiltere, Mekke Şerifi Hüseyin'e bir Arap krallığı kurdurtma sözü vererek kendi yanına çekti. Ancak rejim değişikliği yaşayan Rusya, antlaşmayı ifşa edince, Ortadoğu yine karıştı ve kandırıldığını anlayan Arapların Avrupalılarla arası açıldı[93]. Şam'da da oldukça benzer gelişmeler yaşandı. Mekke şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal, İtilaf Devletlerinin sözüne güvenerek, savaş sürerken burada hükümet kurdu ve Kongre onu kral ilan etti (7 Mart 1920). Ancak General Gouraud komutanlığındaki Fransız ordusu Şam'a girince Faysal ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. İtilaf Devletleri San Remo Konferansında (Nisan 1920) Ortadoğu'yu paylaşmada anlaştı: Fransa, Suriye ve Lübnan üzerinde manda yönetimi kuracaktı[94].

---

[90] Orhan Sakin, a.g.e., s.75.
[91] Thomas Collelo, 1989, a.g.e., p.51.
[92] William L. Cleveland, a.g.e., s.243.
[93] Oral Sander, 2014, a.g.e., s.382.
[94] Fahir Armaoğlu, *20.Yy Siyasi Tarihi (1914-1995),* Alkım Yayınevi, İstanbul 2009, ss.198-199.

Fransa, işgal boyunca önemli bir direnişle karşılaşmadı ve Şam'a 9, Halep'e 18 bin kişilik kuvvet sevk etti. Yönetime Arap bağımsızlık hareketi karşıtlarını getirdi[95]. Sömürgeci politikaları hiçbir zaman benimsememiş Osmanlı Devleti yönetiminde huzur içinde yaşayan Araplar, Fransa'nın etkin çıkarlarına tanık oldu. Bu manda yönetimi, Fransa yanlısı Hristiyan, Alevi ve Ermenileri güçlendiriliyor; Arap bağımsızlığı yanlılarını ise vaatlerle oyalayarak güçlenmelerini önlüyordu[96].

Fransızların bölgeye girişiyle Suriye ve Lübnan için de yeni bir sayfa açıldı. Aşiretleri birbirine kırdırarak bölgede dini ve etnik çatışmaları körükleyen Fransa, "böl, parçala, yönet" politikası çerçevesinde Aleviler, Dürziler, Kürtler, Çerkezler ve diğer dini azınlıklardan oluşan "Troupes Speciales Du Levant" (Levant Özel Birlikleri) adıyla bir birlik oluşturuldu. Sünni Arapların dini azınlıklara kini bilerek bilenmekteydi[97].

Fransız manda yönetimi Lübnan demografisi için kırılma noktalarından biridir. Bu dönemde değişen sınırlar Lübnan'ın günümüzdeki etnik ve dini yapısının belirleyicisi oldu. Fransa'nın bölgede yarattığı ilk siyasi bölünme Ağustos 1920'de General Gouraud eliyle kurulan "Büyük Lübnan"dı (Grand Liban). Sınırları içerisinde Beyrut, Trablus, Sayda ve Sur, yanı sıra Bekaa vadisinde Suriye'ye ait Baalbek, Bekaa, Hasbeya ve Raşeya kazaları bulunmaktaydı. Büyük Lübnan, Lübnan Hristiyanlarına verilen sözlerin yerine getirilmesinde ilk adımdı: Suriye'deki Müslüman devletin yıkılışını, Hristiyanlığın İslam'ı yendiğini simgeliyordu. Kazaların Büyük Lübnan'a katılması mezhep dengelerini de sarstı. 30 bini Ermeni 155 bin Hristiyan, Sünni ve Şiilerden oluşan bir milyonu aşkın Müslüman ve 40 bin Dürzi kendilerini bir anda aynı sınırlar içerisinde bulmuştu[98].

1. Dünya Savaşından sonra bölgede başlayan Fransız manda yönetiminin Büyük Lübnan'ı yaratmasıyla birlikte Hristiyan nüfusun oranında nispeten bir düşüş yaşandı. 1921 yılında Fransız manda yönetimi tarafından gerçekleştirilen nüfus sayımı sonuçlarına göre, Hristiyanlar toplamda 327.262 sayı ile Lübnan nüfusunun %55'ini temsil etmekteydi. Maruniler yaklaşık 200 bin, Ortodokslar yaklaşık 81 bin, Katolikler yaklaşık 42 bin ve diğer gruplar 4 bin idi. Buna ilaveten Müslümanlar 281.802 sayı ile nüfusun %42'sini temsil etmekteydi. Müslüman grubun en büyük topluluğunu yaklaşık 125 bin sayı ile

[95] Philip Khoury, *Syria And The French Mandate 1920-1945*, London 1987, p.98.
[96]Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.454.
[97] Nikolaos Van Dam, a.g.e., s.22.
[98] Yasin Atlıoğlu, Modern Lübnan'da Marunîler ve Çatışma, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.41.

Sünniler oluştururken, onu yaklaşık 105 bin sayı ile Şiiler, 43-44 bin sayı ile Dürziler ve8 bin civarı sayı ile diğer gruplar takip etmekteydi. Bununla birlikte1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan açlık, savaş ve göç gibi etmenlerden ötürü nüfus sayısı nispeten azaldı. Bu bağlamda Büyük Lübnan nüfusu mutasarrıflıkla karşılaştırıldığında; Hristiyanların oranının mutasarrıflıkta %80 iken Büyük Lübnan'da %55'e düştüğü, Müslümanların oranının ise mutasarrıflıkta %20 iken Büyük Lübnan'da %45'e yükseldiği sonucuna varılmaktadır. Böylece bölgedeki güç paylaşımı mutasarrıflıkta Maruni-Dürzi ikileminden Lübnan Devletinde Maruni, Şii, Sünni ve Dürzi paylaşımına evrildi[99].

Fransız manda yönetimi tarafından 1924'de Şam ve Halep, Suriye devleti adı altında birleştirildi ve yeni bir idari yönetim oluşturuldu. Fransa, bölgenin iki azınlığı Aleviler ve Dürziler için de ayrı birer devlet sözü vermişti. Siyasi parçalamayı daha da ileri boyuta taşıyarak 1936-1939 yılları arasında Lazkiye ve çevresinde Alevi Devleti, Şam'ın Dürzi yoğunluklu güneyinde Dürzi Devleti adıyla iki idare kurdu. İskenderun sancağı ise önce Halep, daha sonra Suriye Devleti içinde kaldı. Ankara Antlaşması çerçevesinde özerk bir yönetim uygulanan sancak, 1939'da Türkiye'ye bağlandı[100].

Özetle, Fransız mandası altında dört idari yönetim teşekkül etti: Büyük Lübnan Devleti; Şam Devleti ve Halep Devletinin birleşmesiyle oluşturulan Suriye Devleti; Alevi Devleti ve Cebel-i Druz Devleti. Dolayısıyla Suriye ve Lübnan'ın günümüze dek süren etnik ve mezhep temelli çatışmalarını, 1920-1946 Fransız manda döneminden miras aldığını söylemek olanaklı görünmektedir[101].

1. Dünya Savaşı sırasında deniz ablukası 1915-1918 yılları arasında Lübnanlı göçünü durdurdu ancak göçler savaş biter bitmez tekrar başladı. Göç, 1920'nin üçüncü çeyreğinden Fransız manda yönetiminin Lübnan'a kurulmasına değin sürdü. Bundan sonra bir dizi etmen, göçmenlerin sayısını önemli ölçüde azalttı: ABD'nin göçmen kotası, Lübnanlı Hristiyanların Fransız manda idaresinden duyduğu hoşnutluk ve ABD ile Avrupa'ya yayılan uluslararası ekonomik kriz (1929 Ekonomik Buhranı)[102].

Lübnan'da göç trafiğindeki düşüşler de uzun soluklu olmayıp 1925'de yine yükselişe geçti. 1921-1939 yılları arasında yıllık göç sayısı yaklaşık 3 bin idi[103]. Bu

---

[99] 2017 Yılında Seçmenlerin Mezhep Dağılımı (Arapça) için bknz. http://www.alankabout.com/articles/109127.html (Erişim Tarihi: 24.12.2018).
[100] William L. Cleveland, a.g.e., s.245.
[101] Ömer Osman Umar, a.g.e., s.456.
[102] Wendy Pearlman, a.g.e., pp.110-111.
[103] Thomas Collelo (Ed.), 1989, p.51.

dönemde Suriye'deki Dürzi isyanı Lübnan'a sıçradı ve özellikle Bekaa'nın Reşaya bölgesinde çatışmalara yol açtı. 1. Dünya Savaşının yıkımı, yüksek ölüm oranları ve Fransa'nın ekonomik krize girmesi, Lübnan'da yatırımları bıçak gibi kesti ve koşullar göçlere zorladı. Bu göç dalgasında, aile birleşimi amacıyla ayrılan kadın göçmen sayısında önemli artışlar yaşanırken Lübnanlı göçmenler için Batı Afrika ve Avustralya gibi yeni yerler öne çıktı[104].

Savaştan sonra Lübnan ve Suriye'den dış göçler sürerken, diğer yandan da Lübnan ve Suriye bölgesine yönelen bir göç dalgası söz konusuydu. 1920'de Suriye'ye doğrudan kuzeyden ya da Adana'daki geçici kamplardan deniz yoluyla ulaştıkları tahmin edilen Ermeni göçü başladı. Göçler Mersin'den deniz yoluyla Suriye kıyılarına, Dörtyol'dan kara yoluyla İskenderun'a ve Gaziantep-Kilis üzerinden Halep'e olmak üzere üç rota üzerinden akmaktaydı. Fransız yönetimi 16.500 kadar göçmenin Mersin'den deniz yoluyla tahliyesini organize etti ve başta Beyrut olmak üzere Suriye'nin çeşitli kıyılarına sevklerini sağladı. 1000 kadar göçmenin kendi olanaklarıyla Beyrut'a vardığı tahmin edilmektedir. Bu göçlere Adana'dan gelen Ermeniler dâhildi. Dörtyol'dan göçler başlangıçta rastlantısal gelişmekle birlikte sonradan Fransız idarecilerce düzenlendi. En az 2.600 Ermeni'nin kendi isteğiyle Dörtyol'dan İskenderun'a geldiği, yaklaşık 6.600 Ermeni'nin Fransızlarca taşındığı kayıtlara geçti. Yani yaklaşık 9.200 Ermeni İskenderun yakınlarına hareket etti. Dörtyol'daki 16.500'den fazla Ermeni de kuvvetle muhtemel deniz yoluyla Jounieh'e ulaşacaktı. Gaziantep'ten 4500 Ermeni yine kendi olanaklarıyla Kilis üzerinden Halep'e vardı[105]. Kasım 1921'den Ocak 1922'ye kadar Suriye ve Lübnan'a ulaşan Ermeni sayıları şöyleydi: Halep 4.500, İskenderun 9.200, Beyrut 10.466, Jounieh 386, Lazkiye 2.226, Sayda 1.895 ve Tripoli 1.432[106]. 1926 kayıtlarına göre toplamda 32.859 Ermeni yer değiştirdi; Beyrut'a 22.038, kalan çoğunluk Sayda, Metn, Keserwan, Tripoli ve Zahle kentlerine geldi[107].

Son tahlilde bağımsızlık öncesi dönemde Lübnan'daki nüfus değişiminin rakamlara yansımasını tek tabloda belirtecek olursak:

---

[104] Eliane Fersan, a.g.e., p.15.
[105] Thomas H. Greenshields, The Settlement of Armenian Refugees in Syria and Lebanon (1915-1939), Durham University, Doctoral Thesis, London 1978, pp.92-95.
[106] A.g.e., p.94.
[107] A.g.e., p.118.

Tablo 2.3. Cebel-i Lübnan Sancağının Din-Mezhep Temelinde Nüfus Sayısı ve Oranı

Din	**Mezhep**	**Yıllar**							
		1833*		1843**		1863***		1921****	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Müslüman	Sünni	2.500	-	-	-	-	3	125.000	29
	Şii	3.000	-	-	-	-	4	105.000	16
	Dürzi	65.000	32	-	-	-	12	44.000	7
	TOPLAM	70.500	33	40.734	13	45.790	19.5	281.802	42
Hristiyan	Maruni	130.000	60	-	-	-	-	200.000	35
	Grek Katolik	3.000	2	-	-	-	-	42.000	7
	Grek Ortodoks	10.000	4	-	-	-	-	81.000	13
	TOPLAM	143.000	66	282.736	87	190.000	80	327.262	55
Diğer		1.500	1	-	-	-	0. 5	12.500	3
GENEL TOPLAM		215.000	100	323.470	100	235.790	100	609.064	100

*Douin'in verileri. **Bouree'nin verileri. ***Fransız Başkonsolosluğu verileri.

****Fransız Manda Yönetiminin nüfus sayım verileri.

Kaynak: "2017 Yılında Seçmenlerin Mezhep Dağılımı", http: //www.alankabout.com/articles/109127. html verilerinden yararlanılarak Arapçadan çevrilmiştir.

Tablo 2.3'den anlaşılacağı üzere, 1833 yılından 1921 yılına kadar Lübnan demografik yapısı büyük bir değişim geçirmişti. Bu bağlamda bölgedeki Dürzi ve Maruni sayısı, göç dalgaları sonucu azalmaya yüz tutmuş, Sünni ve Şii nüfus sayısında ise bir yükseliş yaşanmıştı. Her ne kadar bölgeye Ermeni göçüyle birlikte Hristiyan sayısı bir nebze artış gösterse de, Büyük Lübnan sınırlarının belirlenmesi Hristiyan oranında azalışı beraberinde getirdi. Tabloda Dürzi nüfus sayısının azalışı da oldukça barizdir. Zira 1833 yılında 65 bin olan Dürzi sayısı 1921 sayımında 44 bin olarak belirlenmişti. Halbuki Büyük Lübnan'ın yaratılmasıyla yaklaşık40 bin Dürzi Lübnan sınırlarına dahil olmuştu.

Osmanlı'dan sonra Lübnan'da tam bir nüfus sayımı Fransız manda hükümetince 1932'de yapıldı. Bu sayıma göre Lübnan nüfusu, yurt dışında yaşayan ve kendini Lübnanlı Hristiyan olarak tanımlayanlar dâhil 861.399,[108] hariç 785.543;[109]nüfusun %31 Maruni, %22 Sünni, %18 Şii, %14 Rum Ortodoks, %7 Rum Katolik, %7 Dürzi, %1 diğer idi[110]. Meclis koltuklarının dağılımında bu sayım temel alındı ve Müslüman/Hristiyan (5/6) oranı baz alındı. Sonraki yıllarda demografik yapı Müslüman nüfus lehine artsa da yönetim dağılımında herhangi bir değişikliğe gidilmedi. 1932'den sonraki nüfus sayısı, resmi

[108] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e., p.48.
[109] Albert Hourani, a.g.e., p.121.
[110] Ömer Turan, a.g.e., s.378.

verilerle değil kabaca tahminlerde bulunarak yayımlanmaktadır. Söz gelimi 1956 yılı için yapılan tahminlere göre nüfus 1.411.416; nüfusun %54'ü Hristiyan, %44'ü Müslüman'dı. Bu tahminlere Müslümanlar ciddi şekilde tepki gösterdi, zira "tahmini" sayıya Beyrut'un uzağında kalan Müslümanlar dâhil edilmedi. Hükümet istikrarsız ve hassas yapısından dolayı, güncelliği ve geçerliliği son derece sorgulanmaya açık olan 1932 verilerini temel almayı tercih etti. Bu noktada Hristiyan toplumun (özellikle Marunilerin), Müslümanların nicel üstünlüğünün siyasal temsil oranlarına yansımasından, dolayısıyla ayrıcalıklı konumlarını yitirmekten imtina ettikleri anlaşılmaktadır[111].

1932 nüfus sayımında Lübnanlı göçmenlerin dâhil edilmesi Hristiyan ve Müslüman liderler arasında sürekli bir tartışma yaratageldi. Bu hamle ile Hristiyan çoğunluğu garanti altına alınması hayatiydi. Lübnanlı olduktan sonra göç edenlerin kaydı sorun değildi. Asıl tartışma belirli bir grup göçmen kitlesine -Lübnan vatandaşlığı yaratılmadan önce (30 Ağustos 1924)- yurt dışına göç eden Lübnan kökenli Osmanlı tebaasına odaklıydı. Bu tebaa, Lozan Antlaşması hükümleri uyarınca iki yıl içerisinde Lübnan vatandaşlığına başvurmak zorundaydı. Ancak Fransız ve Lübnanlı yetkililer iki yılın bitiminden sonra yapılan başvuruları da kabul etti. Tam başvuru sayısı bilinmemekle birlikte 1932 nüfus sayımında "30 Ağustos 1924'ten önce" kategorisinde kayıtlı göçmen sayısının yüksek olduğu bilinmektedir. Ki 1921 nüfus sayımında da göçmen sayısı %50 daha yüksek çıkmıştı[112].

1932 nüfus sayımının bir diğer kusurlu yönü 1920'lerde Türkiye'den kaçıp Lübnan'a yerleşen Ermeni ve Kürtler meselesiydi. Sayımda birçok Hristiyan mülteci, Sünni Müslüman olan Kürtlerin aksine Lübnanlı olarak kaydedilirken Kürtlerin Lübnan vatandaşlığına nadiren başvurdukları öne sürüldü. Ancak uygulamada Hristiyan mültecilerin kayıt altına alınmaya teşvik edildiği bilinmektedir. Örneğin, Fransız Yüksek Komiserliği 1925 yılına kadar Ermeni mültecileri vatandaşlığa almak için komisyonlar kurarken, Kürtler için böyle bir uygulama yapmadı. Lübnan ve Suriye arasındaki sınırı aşan Wadi Khaled bedevileri gibi gruplar başka bir ülkenin vatandaşlığını taşımadıkları halde yabancı olarak tescillendi. Lübnanlı olarak tescil edilmeleri için kentte en az altı ay ikamet etmiş olmaları gerekmekteydi. Oysa o yıllarda Lübnan-Suriye sınır denetiminin

[111] Muhammad Faour, "The Demography of Lebanon: A Reappraisal", *Middle Eastern Studies,* 27(4), 1991, p.631.
[112] Thibaut Jaulin, "Citizenship, Migration and Confessional Democracy in Lebanon", *Middle East Law and Governance*, 6(3), 2014, p.258.

olmaması, devlet kurumlarının uzak bölgelerde bulunmaması, Lübnan'da ikametgâhı kanıtlayacak belge sunulmasını olanaksız kılmaktaydı[113].

2.2. Lübnan'ın Demografik Yapısını Etkileyen Gelişmeler

Lübnan, bağımsızlığını kazandıktan sonra önemli demografik dönüşümlerden geçti. Ülke bu dönemde çatışma ortamı vegöç dalgalarından muzdarip oldu; ekonomik bunalımlar, toplumsal darboğaz ve sistemsel istikrarsızlıklarla boğuştu. Demografisindeki süreğen bozucu unsurlar, görece istikrarlı bir ortamın sağlandığı Taif Anlaşması'na dek günlük hayatın neredeyse bir parçası oldu.

Beyrut nüfusu 1960-1975 yılları arası neredeyse üç kat artarak 450 binden bir milyona ulaştı. 1959 nüfusunun %28'i kentte yaşarken 1975'te oran %50'ye ulaştı. 1970'lerde demografik yapıyı biçimlendiren iki yönlü hareketlilik söz konusudur. Bunlardan ilki, Körfez Ülkelerine1973'te başlayan emek göçüydü. Beyrut bu göç dalgasında iş gücünün neredeyse yarısını dışarıya verdi. İkincisi ise, kenti vahşice saran savaş serileriydi[114].

Demografik değişimlerin izlenmesi ve doğrulanması, düzenli nüfus sayımları marifetiyle yapılabilir. Lübnan'da bu, Müslüman siyasi liderlerce çok kez talep edildi, fakat Maruniler mevcut politiklerine sarsabileceği kaygısıyla bu talepleri karşılamadı. Maronit Kilisesinin eldeki kayıtlarının kamuoyuna açıklanmaması yönünde bir takım çabaları oldu. Yaşamsal kayıt sistemini kontrol ederek çeşitli mezheplerin doğum-ölüm oranlarının ve dini makamlarca tutulan kayıtların yayınlanmasına izin vermediler. Lübnan'da kurulan hükümetler farklı dinleri vurgulayacak ulusal bir nüfus sayımı yürütme konusunda dinsel çeşitlilik ve mezhep dengesi konusundaki hassasiyet nedeniyle isteksiz oldu[115]. Resmi verilerin yokluğuna karşın farklı zamanlarda çeşitli kurum ve kuruluşlarca gerek anket çalışması gerekse seçim sonuçları yoluyla Lübnan nüfusu hakkında çeşitli yorumlar getirildi. Bu çalışmalardan biri, Joseph Chamie'nin çalışmasıdır. Chamie, 1932 nüfus sayımı verilerini ve 1943, 1951, 1956 yılları için de Lübnan nüfusuna ilişkin bilgiler veren önemli yazarların verilerini kullandı. Sonuçlar beş büyük dini grup etrafında kümelenmekte: Müslüman grup (Sünniler, Şiiler ve Dürziler); Hristiyan grup (Katolikler ve Katolik olmayanlar). Katolik kendi içinde Maruni, Grek Katolik, Ermeni Katolik,

[113] Thibaut Jaulin, a.g.e., p.261.
[114] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e., p.52.
[115] Muhammad Faour, a.g.e., p.631.

Suriyeli Katolik, Latin ve Keldani olarak sınıflandırılırken; Katolik olmayan grup Grek Ortodoks, Ermeni Ortodoks, Protestan ve Suriyeli Ortodoks biçiminde dört mezhep şeklinde sınıflandırıldı.

Tablo 2.4. 1932-1956 Yılları Arasında Lübnan Nüfusu

	Mezhep	**Yıllar**			
		1932	1943	1951	1956
Müslüman	Sünni	175.925	222.594	271.734	285.698
	Şii	154.208	200.698	237.107	250.605
	Dürzi	53.047	71.711	62.268	88.131
	TOPLAM	383.180	495.003	571.109	624.434
Katolik	Maruni	226.378	318.201	377.544	423.708
	Grek Katolik	45.999	61.956	81.764	87.788
	Ermeni Katolik	5.694	-	14.218	14.622
	Suriyeli Katolik	2.675	-	5.911	5.699
	Latin (Roman)	-	-	4.127	4.506
	Kildanı	528	-	1.390	1.466
Katolik Olmayan	Grek Ortodoks	76.522	106.658	130.858	148.927
	Ermeni Ortodoks	25.462	58.007	67.139	63.679
	Protestan	6.712	-	12.641	14.365
	Suriyeli Ortodoks	2.574	-	4.562	4.798
Hristiyan	**TOPLAM**	392.544	514.822	700.154	769.558
Diğer	(Yahudi, Bahai vb.)	9819	6.596	12.677	13.876
NÜFUS	**TOPLAM**	785.543	1.049.421	1.323.940	1.407.868

Kaynak:Joseph Chamies, "Religious Groups in Lebanon: A Descriptive İnvestigation", İnternational Journal of Middle East Studies, Vol:11, No:2, Cambridge University Press, April 1980, pp.176-177.

Tablo 2.4.'de görüldüğü üzere, 1932-1956 yılları arasında nüfus, doğal artışla büyümüştür. Hristiyan nüfus oranı ise Müslüman nüfusa göre daha fazladır. Mezhep temelli dağılımda Sünnilerin Müslüman grup içerisinde toplamın yaklaşık yarısını oluşturduğu, ancak Şiilerin (%40-5) farkı gittikçe kapattığı görülmektedir. Dürzilerin payının ise %7-10 dolayında kaldığı görülmektedir. Hristiyanlarda Katolik grupta en büyük mezhep Maruniler (%80), peşinden Grek Katolikler (%15); Katolik olmayan grupta ise Grek Ortodokslar (%65), peşinden Ermeni Ortodokslar (%20) gelmektedir. Dini grupların Lübnan coğrafyasındaki dağılımı ise şöyledir:

Tablo 2.5. 1932-1956 Yılları Arasında Lübnan Coğrafyasında Dini Grupların Dağılımı

Bölge	Katolik (%)	Katolik Olmayan Hristiyan (%)	Sünni (%)	Şii (%)	Dürzi (%)	Tüm Gruplar (%)
Beyrut	18	29	42	15	29	25
Banliyöler	19	19	13	30	9	20
Dağlık Lübnan	38	10	2	3	55	18
Kuzey Lübnan	14	15	33	2	1	15
Güney Lübnan	0	4	7	41	2	11
Bekaa	11	23	4	9	6	11
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak:Joseph Chamies, "Religious Groups in Lebanon: A Descriptive İnvestigation", İnternational Journal of Middle East Studies, Vol:11, No:2, Cambridge University Press, April 1980,p.181.

Tablo 2.5.'den anlaşılacağı üzereilgili yıllar arasında Dağlık Lübnan'da Maruniler ve Dürziler; Güneyde Şiiler, Kuzeyde ve Beyrut'ta çoğunlukla Sünniler yerleşmiştir. Bu durumda grupların dağılımında belli bölgelerde mezhep yoğunlaşmasının belirleyici olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

Fransızlarca haritaya yapay kondurulan Lübnan'ın, geçmişinde farklı inançlara ev sahipliği yapması,1970'lere kadar ülkeyi iç savaş tehlikesinden koruyabildi. Ancak ülke, deyim yerindeyse "mukavvadan"; ulus yapısı ise parıltılı, ancak göz aldatıcıydı. Nitekim demografik sapmalar 1970'lerde cereyan etmeye başladı ve nazik iç denge, bir dizi sarsıntı ile sallandı. Bu sapmalar arasında şu gelişmeler sayılabilir: Nüfus artış eğrisinin yoksul Müslüman kesimin lehine dönmesi, *1970 Kara Eylül* olayı ile binlerce Filistinli mültecinin Ürdün'den göç etmesi, Şii nüfusun hızlı bir artışa geçmesi[116].

Yukarıda sayılan gelişmeler arasında Filistin sorunu, ülkedeki mevcut durumu farklı bir boyuta taşımasından dolayı kuşkusuz ayrı bir öneme sahipti. Lübnan'da yaşayan Filistinli sayısı 1948'de yaklaşık 100 kişiydi; ancak bu sayı özellikle *Kara Eylül*'den sonra ciddi artış gösterdi; bu da ülkede Sünni nüfus artışına ve nüfus dengesinin Sünniler lehine değişimine yol açtı[117]. BM Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı (UNRWA)

[116]Marko Koskas, (Çev. Haldun Bayrı), *Yaşayan Bir Efsane Arafat,* Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.129.
[117] Fahri Danış, "2006 Savaşından Günümüze Lübnan'daki Siyasi Tablo", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER),* Analiz 19, s.2.

kayıtlarına göre, 1976 yılında kamplarda ve kamp dışında toplam Filistinli sayısı, 212.000 idi. Çok sayıda Filistinli de muhalif gerilla grupları ile yerel/bölgesel kolluk kuvvetleri çatışmalarında ya da muhalif gruplarla kavgalarda öldü[118].

Lübnan'da demografiyi dönüştürecek bir diğer gelişme, 1971-1988 gibi görece kısa bir zaman aralığında yaşanan Şii nüfus artışı ve içgöçlerine ilişkindi. Nitekim bu dönemde Beyrut, Bekaa ve Kuzey Lübnan'dan doğu bölgesi ve diğer ülkelere büyük bir Hristiyan göçü ve Şii-Sünni ve Hristiyan-Müslüman gruplar arasındaki doğal nüfus artış oranlarında kayda değer farklar yaşandı. Hristiyan nüfus için her iki durum da olumsuzluğa işaret etmekteydi. Lübnan'da Hristiyan nüfus oranı %53'ten %31'e, Bekaa'da %76'dan %21'e geriledi. Süreç esnasında bir tür "doldur-boşalt" sistemi ile Hristiyanların tahliye ettiği yerlere Şiiler yerleştirildi. Bekaa Vadisi dramatik bir örnektir. İki yıl süren iç savaş boyunca tahmini 200 bin Hristiyan bu kentten ayrıldı; yanı sıra Şiiler, Beyrut'un doğu ve kuzey bölgelerinden;1976-1983 arasında ve İsrail işgali sırasında Beyrut'un kuzey ve güney banliyölerinden buraya göç etti. Bu durumda 1970 ve 1980'lerde sağlıklı bir nüfus sayımını zaten olanaksız kıldığı anlaşılmaktadır. Demografik olumsuzluklar, ulusal ölçekte sayımı olanaksızlaştırsa da gayrı-resmi kurum ve kuruluşlarca sağlanan bir takım verilere değinmek mümkündür. 1984 yılında Beyrut Amerikan Üniversitesinden uzman bir ekip tarafından yürütülen nüfus çalışmaları, yerinde bir örnek olacaktır. Belirtilen ekip, ulusal nüfusun %41.5'inin yirmi yaş altı olması nedeniyle ülkenin görece genç bir nüfusa sahip olduğunu, ancak son on yılda (1974-1984) doğurganlık oranının ciddi anlamda düştüğünü göstermektedir[119].

1988 yazında yürütülen bir yardım kampanyası, Lübnan nüfusu ve nüfus değişimine ilişkin bütüncül veriler sunulmasına da önayak oldu. Suudi Arabistan kralı Fahd, Lübnan'daki ihtiyaç sahiplerine ayrım gözetmeksizin yardım eli uzatmak için seküler bir vakıfla işbirliğine gitmişti. Vakıf, gıda dağıtımının dağıtımını üstlenen ve gönüllülük esasıyla çalışan"Hariri Vakfi" idi. Gönüllüler, çeşitli sosyal ve insani dernek ve gruplardan teşekkül edip kuru yiyecek paketlerini hane hane dolaşarak dağıtıyordu. Kampanya boyunca evlerin oturumda olup olmadığı dağıtım elemanlarınca saptandı ve birden fazla ikametgâhı olan hane halkına/aileye birden fazla pay verilmedi. Göçmenlerin sahip/kirada olduğu boş evler ve büyük konaklardaki hane halkları ise kampanya dışında tutulsa da sayımları yapıldı ve adresler kayıt altına alındı. Kampanyanın sayımları

[118] Muhammad Faour , a.g.e., p.639.
[119] A.g.e., pp.637-38.

kolaylaştırıcı katkısı, işte bu konut sayımlarıydı. Hem sayımlar, İsrail kontrolü altındaki bölgeler de dâhil tüm Lübnanlıları içermekteydi[120]. Bu kayıtlardan yola çıkan Muhammed Favour, Lübnan'ın toplam nüfusu, Hristiyan ve Müslüman toplulukların büyüklüğü ve Lübnanlı olmayan sivil sayılarında hesaplamalarda bulunmuş ve şu verilere ulaşmıştır.

Tablo 2.6. 1988 Yılı Lübnan Nüfusu

	Müslüman	**Hristiyan**
Hane Halkı/Aile	426.313	259.701
Nüfus	2.308.063	1.234.522
Toplam	**3.542.585**	

Kaynak:Muhammad Faour, "The Demography of Lebanon: A Reappraisal", Middle Eastern Studies, 27(4), 1991, p.632.

Tablo 2.6. verilerine göre 1988'de Müslüman nüfus oranı (%65),Hristiyan oranın (%35) neredeyse iki katıdır. Oysa 1956 verilerine göre Hristiyan nüfus, Müslüman nüfustan daha fazlaydı. Demografik kırılmanın 1970'li yıllardan itibaren hızlı artan Şii nüfus ve ülkedeki Sünni Filistinli mültecilerden kaynaklandığı açıktır.

Şii nüfusundaki hızlı artış, etnik-dini grup temelli siyasi yapıyı da kuşkusuz köşeye sıkıştırmakta, değişimi kaçınılmaz kılmaktaydı. Müslüman nüfusun Hristiyan nüfusu geçmesine karşın Hristiyan liderler, 1932 nüfus sayımına göre pay edilen 5/6 (Müslüman/Hıristiyan) delege dağılımı konusunda ısrar etmekteydi. Şii ve Sünniler delege dağılımının adaletli olmadığı hususunda hemfikirdi. Zira 1970'lerin Lübnan'ı artık geride kalmış, demografik denge değişmişti. Dahası bölgesel Arap-İsrail çatışmasında oynadığı rol bakımından da Lübnan, artık 1943 Milli Paktının Lübnan'ı değildi. 1982 İsrail işgalini izleyen on yıl içerisinde Lübnan'da yerlerinden edilmiş Şii toplumu, siyasal ve dini hedeflerine ulaşmak için EMEL ve Hizbullah gibi militarist örgütleri tutmaya başladı. Mezhepler üzerine tesis edilen siyaset, onu var eden dini demografik gerçekleri hakkıyla yansıtmamaktaydı. Böylece güncelliğini (ve meşruiyetini) yitiren anayasa ve Milli Pakt mutlaka yeniden yazılmalıydı. Anayasal bir reformun, Marunilerin siyasal gücünü azaltacağı ortadaydı. Bu nedenle Maruni liderler Lübnan'ın bölünmesi ve ayrı bir Maruni yurdunun kurulmasını istedi. Çakışan çıkarlar nedeniyle 1980'lerde pek çok uzlaşma önerisi, dişe dokunur bir başarı sağlayamadı. Lübnanlı siyasetçiler, 1989'da Arap Birliği öncülüğünde, Suudi Arabistan'ın Taif kentinde toplanarak nihayet kritik değişikliklere gidilen milli bir pakt üzerinde uzlaşı sağlayabildi[121].Yeni pakt gereğince:

[120] Muhammad Faour , a.g.e., p.633.
[121] William L. Cleveland, a.g.e., s.433.

- Cumhurbaşkanı bazı yetkilerini başbakan ve kabineye devredecek,
- Parlamentoda, 5/6 (Müslüman/Hristiyan) dağılımı değiştirilecek, 3'ü Şiilerin olmak üzere Müslümanlara toplamda dokuz yeni sandalye tahsis edilecekti. Bu değişiklik ile Şiiler, Müslümanlar içinde güçlenmekte; yeni temsil oranlarıyla (19 milletvekilinden 27 milletvekiline) Sünniler ile eşitlenmekteydi[122].
- Lübnan meclisindeki 128 sandalye Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşit dağıtılacaktı. Hristiyanlara ait 64 koltuğun mezhep dağılımı şöyleydi: 34 Maruni, 14 Rum Ortodoks, 8 Rum Katolik, 5 Ermeni Ortodoks, diğer Hristiyan azınlıklar ve 1 Ermeni Katolik. Müslüman kontenjanında ise 27 Sünni, 27 Şii, 8 Dürzi, 2 Nusayri olacaktı,
- Milisler dağılacak ve ağır silahlarını Lübnan ordusuna teslim edecekti,
- Lübnan, Suriye silahlı kuvvetlerinin kullanılmasını kabul edecekti. Nitekim Lübnan-Suriye ilişkileri "özel bir ilişki"ydi[123]. İki yıl sonra, bu madde ile bağlantılı okunabilecek 1991 "Kardeşlik, Koordinasyon ve İşbirliği" antlaşması kabul edilecekti. Bu antlaşma da iki ülkeyi, iktisadi-askeri yönden kopmaz kabul ederek Suriye'yi, Lübnan'da belirleyici bir güç olarak tayin etmekteydi. Vurgulanması gereken bir diğer nokta, Suriye'nin söz konusu antlaşmayı imzalamakla Lübnan'ı ilk kez kendisinden ayrı bir devlet olarak resmen tanımış olmasıdır[124].

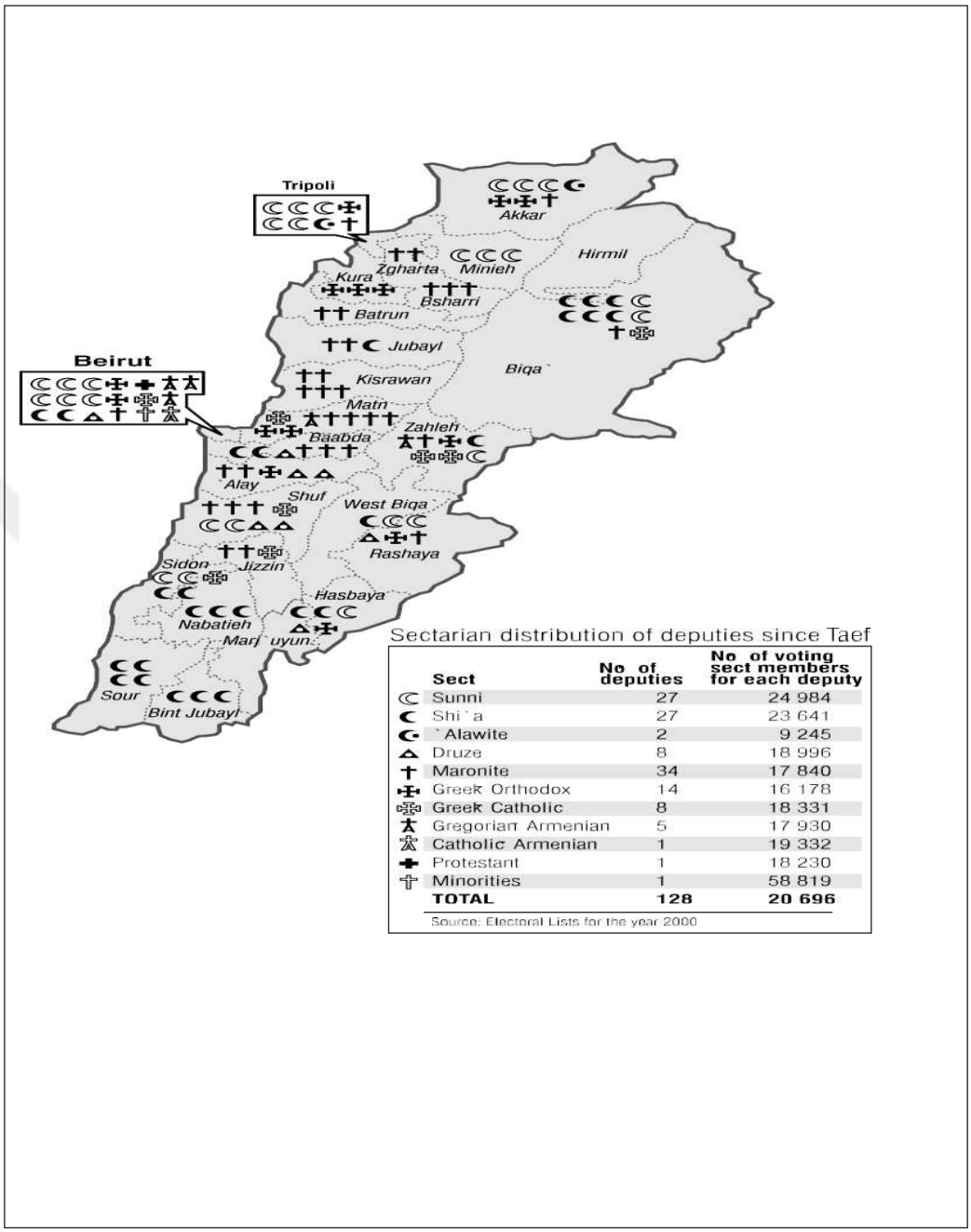
---

[122] Mustafa Yetim, "Lübnan Siyasetinde Yenilenen Dönem ve Mişel Aun: İhtimaller ve İmkansızlıklar", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 9, Sayı:78, Ocak-Şubat 2017, s.33.

[123] Taif Antlaşması'nın maddeleri için bknz. UN, "Taif Agreement", https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_english_version_.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

[124] Özlem Altan, "Temmuz Sonrası Ortadoğu'da Lübnan ve Barış", *Birikim Dergisi*, Sayı:209, Eylül 2006, s.19.

Şekil 2.2. Taif'ten Günümüze Meclis Sandalyelerinin Mezhepsel Temsili

Sectarian distribution of deputies since Taef

Sect	No of deputies	No of voting sect members for each deputy
Sunni	27	24 984
Shi`a	27	23 641
`Alawite	2	9 245
Druze	8	18 996
Maronite	34	17 840
Greek Orthodox	14	16 178
Greek Catholic	8	18 331
Gregorian Armenian	5	17 930
Catholic Armenian	1	19 332
Protestant	1	18 230
Minorities	1	58 819
TOTAL	**128**	**20 696**

Source: Electoral Lists for the year 2000

Kaynak: Akram Fouad Khater, İnventing Home: Emigration, Gender and the Middle Class in Lebanon (1870-1920), University of California Press, 2001, p.241.

Tablo 2.7. Taif Anlaşması Öncesi ve Sonrası Lübnan Meclisindeki Mezhep Temelli Delege Sayıları

Din-Mezhep	Taif Anlaşması Öncesi	Taif Anlaşması Sonrası
Maruni	30	34
Rum Ortodoks	11	14
Rum Katolik	6	8
Ermeni Ortodoks	4	5
Ermeni Katolik	1	1
Evanjelik[125]	1	1
Hristiyan Azınlıklar	1	1
Toplam Hristiyan	54	64
Sünni	20	27
Şii	19	27
Dürzi	6	8
Alevi	0	2
Toplam Müslüman	45	64
TOPLAM	99	128

Kaynak: Oytun Orhan, "2009 Lübnan Seçimleri: Kazananlar, Kaybedenler ve Türkiye", ORSAM, Rapor No:4, Temmuz 2009, s.9.

Taif antlaşmasıyla Lübnan'da sular kısmen duruldu. Ancak yeni anayasadan toplu(m)ca hoşnut kalındığını söylemek güçtür. Öncelikle muhtelif kesimler avantajlı konumlarını elde tutmak istiyordu ancak yeni paktla Maruniler baş aktör rolünü kaybetmekten, kendi aralarında bölünen Şiiler dışlanmaktan, Sünniler artan Şii etkisinden, Dürziler özerk konumlarını kaybetmekten yakınmaktaydı[126]. Dahası pakt, "görece" bir huzur sunsa da demografik değişimlere karşı "dayanıksız" ortamı sağlama alamamıştır.

2.2.1.Lübnan'a Yapılan Göçler

Tarihi boyunca göç *veren* ülke konumundaki Lübnan'ın göç deneyimi devam etse de bağımsızlığını kazandıktan sonra bir dizi göç dalgasını kendine çekti ve göç *alan* ülke konumuna evrildi. *Göç Veri Portalı* (Migration Data Portal) istatistiklerine göre, 2017'de ülkenin toplam uluslararası göç stoku 1.9 milyon sayı ile toplam nüfusunun %31,9'udur. Göç stokunun arka planında kuşkusuz geçmiş yıllarda yaşanan göç akınları etkili olmuştur. Bu akınlar arasında 1948 Arap-İsrail savaşı ve 1970 Kara Eylül ile Ürdün'den kaçan Filistinliler; 1975 iç savaşıyla patlayan yabancı işçi göçleri sayılabilir. Ancak ülke,

[125] Bknz. Protestan
[126] Meliha Benli Altunışık, "Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları", *Tesev Yayınları*, Nisan 2007, s.7.

tarihinin en büyük göçüne 2011 yılında başlayan ve halihazırda devam eden Suriyeli mültecilerle tanık oldu. Lübnan'daki en büyük üç yabancı millet, güncel veriler ışığında Suriyeliler (1.2 milyon), Filistinliler (507 bin) ve Iraklılar (118.7 bin)'dır[127]. Ancak Lübnan'da sürekli değişen demografik yapının geçirgenliğini anlamak adına önceki göç akınları ile ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

1948'de İsrail'in yaratılmasıyla zemin bulan Arap-İsrail savaşı, en geniş anlamda, salt taraf ülkelerde değil tüm Ortadoğu'da yapısal değişikliklere neden oldu. Dar anlamda ise Lübnan, sınır komşusu Filistin'de yurtlarından edilen bir milyon kadar mülteciyle doğrudan temas etti[128]. Anılan bu mülteci sorununa değin dışarı göç veren Lübnan, artık farklı mülteci ve göçmen grupların hedef ülkesiydi. Zira 1. Arap-İsrail Savaşı 1949 ateşkesi ile sonlanırken günümüze kadar sürmekte olan Filistinli mülteciler sorununu ortaya çıkarttı. Filistinli mülteci sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, rakamın o dönem için 700.000 ile 1.000.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. UNRWA raporlarına göre 1965 yılı sonu toplam mülteci sayısı 1.101.170 kişi iken, 1967 yılındaki altı gün savaşı sonunda bu sayı 1.700.000'e çıkmıştı. Savaş sonunda yaklaşık 300 bin kişilik bir mülteci grubu daha Lübnan'a göç etmek zorunda kalmıştı. Bunlar, yasal anlamda "vatansız sığınmacı"lardı[129]. Filistinli mülteciler nitelikli iş gücü değildi. Üstelik o dönemde sadece 1.2 milyon nüfusa sahip bir ülkeye yüz binlerce mültecinin göç etmesi, sosyo-ekonomik dengeleri bozmaya yeterdi. Devlet, sindirmeci politikalara rağbet etmedi. Sonuç olarak iç dengelerde durumu iyice nazikleştiren gedikler açıldı[130].

1950 ve 1960'lardaki liberal politikalarıyla ekonomisini büyüten Lübnan, iş olanakları kollayan göçmen işçiler için uygun bir ülke idi. Dahası Arap burjuvazisi Mısır, Suriye Irak'taki sosyalist politikalardan ürkerek kendileriyle beraber devasa finans varlıklarını da Lübnan'a taşıdı. Bu grup göçmenlerden bazıları, dini ve sosyal altyapıya bağlı olarak vatandaşlığa kabul edildi[131]. Lübnan'a gelen Filistinli mültecilerin çoğu Müslüman Arap, az bir kısmı ise Ermeniler, Rumlar ve Çerkezlerdi[132].

---

[127] Migration Data Portal, "The Three Largest İmmigrant Groups", https://migrationdataportal.org/?i=groups&t=2017&cm49=422 (Accessed on: 20.09.2018).
[128] Fahir Armaoğlu, 2009, a.g.e., ss.591-593.
[129] Veysel Ayhan, Özlem Tür, *Lübnan: Savaş, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*, Dora Yayınları, Bursa, 2009, s.82.
[130] İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989. s.56.
[131] Jaulin, Thibaut, a.g.e., p.262.
[132] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e., pp.52-53.

1948 Arap-İsrail savaşıyla gelen Filistinli mülteci kitlesinin ardından ikinci Filistinli mülteci akını 1967 Arap-İsrail savaşı sonrasında gerçekleşti. Arap hezimeti olarak bilinen altı gün savaşları sonucu gerilla taktiği ile bölgesel başarı sağlayan Arafat, Filistin mücadelesinin simge ismi oldu. Filistinli fedailer yenilgiden sonra Ürdün'de konuşlanmaya başladı. Ürdün halkının önemli bir kısmı Filistin kökenli olduğu için kısa sürede güçlendi. Ürdün kralı Hüseyin iki ateş arasında kalmıştı: ülkesini üs olarak kullanan fedailer ile misillemeler yapan İsrail. Çözümü, fedaileri topraklarından atmak oldu. Tarihe "Kara Eylül" (18 Eylül 1970)olarak geçen çatışmalarda 20 binden fazla Filistinli hayatını kaybetti. Filistinli komando güçleri ise Suriye'ye ve yeni üs yapacakları Lübnan'a taşındı[133].

Lübnan'da yaşayan Filistinlilerin nüfus sayımı hiçbir zaman yapılmamıştır. UNWRA kayıt sisteminde bazı verilere rastlanmaktadır. Ancak Filistinliler kitlesel göçler yaşadığı için bu verilerin, gerçek ve tam sayıyı yansıtması olası görünmemektedir. Beyrut Amerikan Üniversitesinden bazı araştırmacılarının 2010 yılında yayınladığı çalışma raporu şu sonuçları vermektedir: 1948'den bu yana sistemde kayıtlı 450.000 Filistinli mültecilerden sadece 260.000-280.000 kadarı Lübnan'dadır. %25'i Tire, Sayda ve Beyrut bölgelerinde, beşte biri ise kuzeydedir. Ayrıca yarıdan fazlası kamplarda (%68) ve kamp çevresinde (%38) toplanmış durumdadır. Hane halkının %53'ü kadın, %47'si erkek; nüfus yaş ortalaması 30 (ve yarısı 25 yaşından küçük) olup genç bir nüfus yapısına sahiptir[134]. Günümüzde Lübnan'da 449.957 Filistinli mülteciden %53'ü kentteki on iki Filistinli Mülteci kampındadır. Bu kampların biri iç kesimde (Baalbek), diğerleri ise kıyı bölgelerindedir[135].

Filistinli mültecilerin farklı zaman dilimlerinde yer değiştirmesi, Lübnan'daki sayı ve konumlarını da büyük ölçüde değiştirmekteydi. Ülkede 1975-1991 yılları arasında içeride yaşanan çatışmalarda yaklaşık 20 bin kadarı yerinden edildi. Kaldı ki bu olumsuzluk, münferit bir olay değildi. 1972-1988 yılları arasında yaklaşık %90'ı bir, %66'sı iki ve %20'si üç ya da daha fazla kez yerinden edildi[136]. 1980'lere gelindiğinde nüfuslarında da, yaşanan olumsuzluklar nispetinde düşüşler başladı. Bu yıllarda başka ülkelere göç etmeye başlayan Lübnan'daki Filistinli mülteciler, önlerine hedef ülke olarak

[133] B. J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, Belge Yayınları, İstanbul 1986, s.34.
[134] Jad Chaaban et al. "Socio-Economic Survey of Palestinian Refugees in Lebanon." *American University of Beirut,* 8, Beyrut 2010, p.10.
[135] Lübnan'da UNRWA ile kayıtlı Filistinli mülteci sayısı için bknz. UN, https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon (Erişim Tarihi: 18.11.2018).
[136] *Country Policy and İnformation Note,* United Kingdom Home Office, Version:1, June 2018, p.9.

Arap Körfez Ülkeleri ve başta Almanya, Danimarka ve İsveç olmak üzere Kuzey Avrupa ülkelerini seçti. Belirtilen dönemde 100 bin kadar Filistinli mülteciden yaklaşık 15 bininin İsveç, 2 bininin de Danimarka'da yaşadığı bilinmektedir[137]. Ne olursa olsun, Filistinlilerin Lübnan'dan kendi rızalarıyla ayrıldığını ileri sürmek, ortada göçe iten somut nedenlerden ötürü gerçekçi olmayacaktır. Öncelikle Lübnan'a ilk kez 1948'de sığındıklarında mülteci sayılmış; ancak bu etiketten bir daha kurtulamamışlardı. Dahası iç savaş, ekonomik sıkıntılar ve negatif ayırımcılık yüzünden yaşam koşulları, iş-sığınma-barınma olanakları ve hukuki konumları iyice kötüleşti. Asgari koşullar arayışında yaptıkları göçler üç türde gerçekleşecekti:

- 1960'lardan 1970'lerin başına kadar süren işçi göçü kesintilerle de olsa devam etti,
- 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali ve 1985-1987 yılları aralığında kampların savaşında arada kaldıklarından güvenli üçüncü bir ülke şarttı,
- 1990'ların başlarında sığınma talepleri ve asgari yaşam koşulları arayışında Avrupa'ya yapılan (yasadışı) göçler. Filistinliler, Avrupa ülkelerinin, insani ve sosyo-ekonomik yönden en iyi seçenek olduğunu düşünmekteydi. Kuşkusuz bu göçler, yekpare değildi. Lübnan, Suriye ve Ürdün'den bir kısım Filistinli öğrenci yükseköğrenim için İsveç'e gitti ve bunların çoğu dönmeyerek orada kalıcı hayatlar kurdu. Filistinlilerin daha kapsamlı göçlerini, yasal kısıtlamalardan dolayı Lübnan'da iş bulamaması tetikledi. Bunların bir kısmı doğu Berlin'e göç ederek Almanya Federal Cumhuriyetinden sığınma talep etti. Çoğunun talepleri kabul edildi ve Batı Almanya'ya yerleştirildi. Kuzey Avrupa'ya doğru göçler, İsrail işgali (1982) ve kampların savaşı (1985-1987) etkisiyle 1980'lerde meydana geldi. Lübnan'da yerlerinden edilen binlerce Filistinli iltica talebinde bulundu. İsveç yaklaşık 15 bin, Danimarka yaklaşık 20 bin kadar Filistinliye kapılarını açtı. Avrupa ülkelerinin 1980'lerin sonlarında sınırlarını kapatması olayı 1990'larda yasadışı göçleri arttırdı[138].

[137] Mohamed Kamel Doraï, "Palestinian Emigration from Lebanon to Northern Europe: Refugees, Networks and Transnational Practices", *Refuge* 21(2), 2003, p.24.
[138] Carmen Geha and Joumana Talhouk, "Politics and the Plight of Syrian Refugees in Lebanon", Beyrut American University, Political Brief on the Return of Syrian Refugees, August 2018, pp.24-25.

UNWRA Lübnan'daki Filistinli mültecileri dört kategoriye ayırmaktadır:

- UNWRA ve Lübnan makamlarına kayıtlı olan "kayıt altındaki mülteciler",
- UNWRA'ya kayıtlı olmayan ancak Lübnan makamlarınca kayıt altına alınan"kayıt dışı mülteciler",
- Hem UNRWA hem de Lübnan makamlarında kaydı olmayan "kimliksiz mülteciler",
- 2011'den beri Lübnan'a göç eden Filistinli mülteciler.

UNWRA'ya kayıtlı olmayan ancak Lübnan makamlarınca kayıt altına alınan yaklaşık 40 bin Filistinli mülteci bulunmaktadır. Bunların çoğu Filistin'den 1967 Arap-İsrail savaşı nedeniyle yerinden edildikten sonra göç edenlerdi. Onların torunları da kayıtlı olmayan Filistinli mülteciler olarak kabul edilmektedir. Bunların tamamına Lübnan hükümetince "Filistinli mülteci kimlik kartı" düzenlenmişti. Kayıtlı olmayanlar ise Ocak 2004'te UNRWA'dan destek talep etmiş ve kayıtlı olanlarla aynı ikamet izni almışlardı. Her iki tarafta da kayıtlı olmayan yaklaşık 3-5 bin Filistinli mülteci ise, Ürdün hükümeti ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki ihtilaf nedeniyle 1970'lerde Ürdün'den ayrılanlar ve 1975-1990 arasında Lübnan iç savaşında yer almak için Lübnan'a gelenlerdi[139].

Lübnan'da yaşayan Filistinlilerin özgürlüğü ve hareket serbestliği 1982'den bu yana büyük ölçüde kısıtlandı. Belirli işlerde çalışma ve sosyo-kültürel örgütlenmelere gitmelerinin önü alındı; mülteci kamplarının yeniden kurulması ise yasaklandı. Artan baskılar sonucu Lübnan'da yaşayan Filistinliler 1992'de sivil ve siyasi haklarına saygı gösterilmesini talep etseler de bu talepler Lübnanlı yetkililerce karşılanmadı. 1994'te Filistinli örgütler bir muhtıra daha vererek sivil ve siyasi haklarının korunması çağrısında bulundu. On binlerce Filistinli iş bulabilmek ve yaşam koşullarını iyileştirmek adına kendi uyruklarını bırakıp Lübnan vatandaşlığına başvurduysa da özellikle meslek dallarında sürgit kısıtlamalarla bu hedeflerine ulaşamadılar[140]. Dolayısıyla Filistinliler, Lübnan'da ne vatandaş ne de yabancı statüsündeydi. Hristiyanlar Sünni-Müslüman Filistinlilerin dengeyi Müslüman nüfus lehine bozacağı kaygısıyla vatandaşlık verilmesine karşıydı[141]. Hükümetin politikası da eş-doğrultuluydu ve demografik dengeyi korumak adına Filistinli mültecileri, sosyo-ekonomik entegrasyondan yalıttı[142].

---

[139] *Country Policy and İnformation Note*, a.g.e., p.9.
[140] Youssef M. Choueiri*, a.g.e.,*s.570.
[141] Fahir Armaoğlu, *1994, a.g.e.,*ss.498-499.
[142] Thibaut Jaulin, a.g.e., p.262.

Bununla birlikte, bir kısım Filistinliye Lübnan vatandaşlığı verildi. Bunların sayıları konusunda 3 bin-50 bin arasında değişen tahminlerde bulunulmakta, tam sayıları net olarak bilinememektedir. İlk vatandaşlığa alınma dalgası 1950'lerin başında 6.500 Filistinli mültecinin vatandaşlığa alınmasıyla gerçekleşti. Bu Filistinlilerin çoğu Lübnan kökenli Hristiyan ve üst sosyal sınıftandı. Ayrıca Cumhurbaşkanı Beshara El-Khoury ve Camille Chomoun dönemlerinde Lübnan'da yerleşmiş bulunan Arap Hristiyanların lehine vatandaşlık verme konusundaki ayrıcalıklı güçlerini büyük ölçüde kullandıkları ileri sürülmektedir. 1976 yılında sol yanlısı Arap gazetesi *As-Safir*'de yayınlanan bir makaleye göre 1958'den o yana 100 bin kişi Lübnan vatandaşlığına alınmıştı ki bunların 88 bini Lübnan kökenli Mısırlılardı[143]. Filistinli mültecilerin artan talep ve baskıları karşısında daha fazla dayanamayan hükümet,22 Haziran 1994'te *Vatandaşlık Kararnamesi* çıkardı ve dönemin İçişleri Bakanı Bechara Merhej, 38.900 hane başvurusunun kabul edildiğini duyurdu. 2006 yılında Suriye ordusunun çekilmesinden sonra kurulan Ulusal Yuvarlak Masa Toplantısında dönemin İçişleri Bakanı Ahmed Fatfat, 1994 yılında 154.216 kişinin vatandaşlığa alındığını belirtti. Bununla birlikte vatandaşlığa kabul edilen kişilerin mezhepsel dağılımı belirsizliğini korudu. Ancak Lübnan vatandaşlığına kabul edilenlerden üçte ikisinin Müslüman (Sünni, Şii, Alevi), üçte birinin ise Hıristiyan (Ermeni, Maruni, Grek Katolik, Grek Ortodoks, Süryani) olduğu bilinmektedir[144]. Tüm alımlar, o zamanki Lübnanlı nüfusunun %5'ini oluşturmaktaydı. *Vatandaşlık Kararnamesi* ile Lübnan kökenli veya Lübnan'da yerleşmiş olan çeşitli nüfus gruplarının Lübnan vatandaşlarından uzun süre dışlanmasına son vermek amaçlandı. Hükümet yanlısı partiler bu kararı iç savaş öncesinde vatandaşlık uygulamalarını belirledikleri "mezhepçiliğe karşı tarihsel bir kırılma" olarak överken; buna karşın Hristiyan muhalefet, iki gerekçeyle kararnameyi eleştirdi. Bu eleştirilerden biri, kararnamenin farklı Lübnan mezhepleri arasında birlikte yaşama ilkesine bir tehdit olduğu yönündeydi; bir diğer eleştiri, 1994 tarihli kararnamenin Lübnan'daki Filistinli mültecilerin yerleşmesine yönelik ilk adımı temsil ettiği iddiasıydı[145].

1994 yılında vatandaşlığa kabul edilenlerin çoğu Lübnan-Filistin hattındaki yedi sınır köyündendi. Bu köyler 1920'de Büyük Lübnan'a bağlıyken 1922'de Filistin'e bağlanmıştı. Köylülerin vatandaşlığı, yasal ve idari nedenlerden dolayı belirgin değildi.

---

[143] Thibaut Jaulin, a.g.e., p.263.
[144] A.g.e.,p.265.
[145] A.g.e.,pp.250-251.

Lübnan mahkemeleri1948'den sonra bu yöndeki vatandaşlık taleplerini reddetse de nihayetinde vatandaşlığa aldı. Bu Filistinliler, diğerlerinin aksine Şii idi. Şii meclis başkanı Nebih Berri'nin bu hamlede nüfuzunu kullandığı iddia konusudur[146].

Lübnan, 1990'da iç savaşın bitiminden bu yana giderek "özel göç paterni" olan bir ülke haline geldi; hem Arap hem de Arap olmayan önemli göç akışları kabul ederek "göç *alan* bir ülke" olarak belirdi. Şöyle ki, Lübnan hükümeti iç savaşın bitimiyle ülkeden ayrılan Lübnanlıların dönüşlerini teşvik edebilmek için bir dizi iş olanağı sundu. Ancak işlerin çoğu el emeğine dayandığından fırsat olmaktan uzak, ilgi çekmeyen işlerdi. Lübnanlı göçmenler gittikleri ülkelerde daha iyi koşullarda yaşamaktaydı. Ülkeye Irak, Suriye, Sri Lanka, Filipinler ve Etiyopya'dan burada yaşamaya istekli yabancı mülteciler ve göçmen işçiler doldu. Lübnan'da Sri Lanka, Filipinler ve Etiyopyalı 200 bin işçi göçmenin olduğu tahmin edilmektedir. Suriyeli göçmen işçiler ise çok daha önce Lübnan'a varmıştı. Lübnan ve Suriye'nin 1940-1950 yılları arasında ayrı birer ulus-devlet olarak ortaya çıkmasıyla Lübnan, Suriyeli iş gücünü kabul etmeye başladı. Bu emek göçleri 1960'larda da devam ederek kitlesel bir olguya dönüştü. Lübnan'a Suriyeli işçi göçü özellikle ulaşım kolaylığı, coğrafi yakınlığı, sosyal ağ ve iki ülke arasındaki nispeten açık sınır politikaları sayesinde kolay olmaktaydı. Suriyeli göçmen işçiler Lübnan iç savaşı ve Suriye işgali sırasında katı ayrımcılığa uğradı; hatta bir kısmı Suriye'ye döndü. Ancak 1990'larda savaş sona erdi ve Taif Anlaşması ile sular duruldu. Pek çok göçmen yine Lübnan'da çeşitli sektörlerde ara eleman olabilme ümidiyle yer değiştirdi. Hatta Hükümetin demografiyi manipüle etmek için, çoğunluğu Sünni veya Şiilerin oluşturduğu Suriyeli göçmen işçilerin bir kısmına vatandaşlık verdiği iddia konusudur[147].

2011'de Lübnan'da özellikle Asyalı (%54.8) ve Afrikalı (%29.6) olmak üzere 184.960 işçi göçmene çalışma izni verildi. Suriye ile ilişkilerden dolayı Suriyeli işçiler, bu tür sayılarda dikkate alınmazdı. Oysa bazı tahminlere göre yarım milyona yaklaşan Suriyeli göçmenlere inşaat ve tarım sektöründe mevsimlik istihdam sağlandığı bilinen bir gerçekti. Öte yandan ABD'nin 2000'lerde Irak'ı işgalinden sonra Lübnan'da Iraklı mültecilerin varlığı da keskin bir şekilde artmaktaydı. UNHCR'e göre bu rakam 2013 yılında 8.130 idi[148].

---

[146] Thibaut Jaulin, a.g.e.,p.265.
[147] Paul Tabar, a.g.e., pp.9-11.
[148] *Lebanon*, Migration Policy Center (MPC), June 2013, p.2.

Tablo 2.8. 2002-2011 Yılları Arasında Lübnan'da Bulunan Toplam Mülteci Sayısı

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
387.738	391.755	396.285	400.230	424.334	458.775	464.381	472.601	433.703	464.363

Kaynak: Migration Facts Lebanon, April 2013. (www.migrationpolicycentre.eu)

Tablo 2.8.'de görüldüğü üzere, Lübnan'da mültecilerin sayısı 2002-2011 aralığında 2010 yılı dışında sürekli bir artış seyrinde olmuştur. 2010 yılındaki azalışın nedeni ise kuvvetle muhtemel dış göçe devam eden Filistinli mültecilerin sayısındaki azalmadır.

2.2.2. Lübnan'dan Yapılan Göçler

Lübnan gerek bağımsızlığı öncesinde gerek sonrasında dışarıya sürekli göç verdi; tarihinin belirli dönemlerinde çeşitli yabancı milletlerin göçüne maruz kaldıysa da, dış göçler devamlılığını korudu. Nitekim daha iyi yaşam koşulları için Lübnanlıların dış dünyaya açılması kaçınılmazdı. Gözlemlenen süreğen göçlerin odak noktası, ağırlıklı olarak olumsuz siyasi ve ekonomik gelişmelerdi.

2.2.2.1. Bağımsızlığından İç Savaşa Kadar Lübnan'dan Göç (1943-1975)

Lübnan'ın bağımsızlığından sonra göçler aniden azaldı. Ancak bu eğilim uzun soluklu olamadı; ülkedeki gelişmelere koşut iç ve dış göç hareketleri eşzamanlı gözlemlendi. 1929'da piyasaların küresel ölçekte çökmesiyle Lübnanlı göçü hayli azaldı. Ancak 1950'lerde başlayan siyasi huzursuzluk, yüksek yaşam maliyeti ve yüksek oranda işsizlik, göç etmesi için daha fazla Lübnanlıyı teşvik etti. Göçleri artıran olaylar 1956 Süveyş krizi, siyasi bunalımlar, Suriye Sosyalist Milliyetçi Partisinin başarısız darbe girişiminin ardından yaşanan ayrışma, 1967 Arap-İsrail savaşı ve İsrail'in güney Lübnan'daki Filistinli gerillaları ezmek için saldırıları oldu. 1945-1960 yılları arasında yılda ortalama 3 bin, 1960-1970 yılları arasında 8 bin, 1970-1975 yılları arasında 10 bin Lübnanlı ülkesini terk etti. 1970-1975 artışındaki temel neden, petrol endüstrisiyle müreffeh ülkelere dönüşen Körfez ülkelerindeki iş gücü talebiydi[149].

1973 ve 1974 yıllarında binlerce Lübnanlı ülkeden ayrıldı. Bunların 72 bini Arap ülkelerine, 64 bini Avrupa'ya, 21 bini ABD'ye, 61 bini Afrika'ya, 17 bini Asya'ya ve 1600'ü Avustralya'ya göç etti. Ancak bu göçlerin etkisi 1860 yılında yaşanan göç hareketleri kadar büyük çaplı olmadı. Zira göçmenlerin profili bu kez farklıydı: Daha iyi

[149] Paul Tabar, a.g.e., p.4.

eğitim almak isteyen genç Lübnanlılar ABD, Kanada ve Avrupa'ya, istihdam olanakları arayanlar ise petrol zengini Körfez ülkelerine göç etti[150]. Bu eğilim, o dönemde özellikle Avustralya'ya gelen Lübnanlıların sayısına açıkça yansıdı. Öyle ki 1947'de Avustralya doğumlu Lübnanlı sayısı 1886 iken, 1966'da 10.668, 1971'de 24.218, 1976'da 33.424'e yükselmişti[151]. Mezhep odaklı bakıldığında ABD, Kanada ve Avrupa'ya daha çok Hristiyan; petrol zengini Körfez Ülkelerine (iş gücü göçü biçiminde) Müslümanlar göç etti. Afrika'daki ilk Lübnanlılar ise daha çok1920 ve 1930'lardan itibaren göçlere başlayan ve ezici çoğunluğunu ülkenin güneyinden Şiilerin olduğu Müslüman kesimdi[152].

Bir taraftan dış göçler yaşanırken, bir yandan da ülke içinde yer değiştirmeler devam etti. Ülkede yaşanan istikrar bozucu unsurların bir sonucu olarak, 1948 Arap-İsrail savaşından itibaren Bekaa ve Güney Lübnan'da bulunan Şii göçleri büyük oranda arttı. Filistin'le ekonomik bağların kopması ve İsrail kuvvetlerinin 1960'ların sonundan itibaren sınır ötesi operasyonları gibi olumsuzluklar köpek balıkçılığı sektörü ve tütün merkezli tarım ekonomisinde ciddi kayba yol açtı. Bu nedenlerle 1975'e kadar Bekaa'da yaşayan Şiilerin yarısı ve güney Lübnan'da bulunanların %65'i köylerini terk etti. Bunların dörtte üçü Beyrut'un güney banliyölerine; kalanı ise daha çok Afrika ve Körfez ülkelerine yerleşti. Şiilerin kentlere göç etmesi, ülkenin eğitim sistemi ve sosyo-ekonomisi üzerinde olumlu katkılar sağladı; yine de oransal olarak diğer mezheplerin gerisinde kaldı[153].

2.2.2.2. İç Savaş Dönemi Boyunca Lübnan'dan Göç (1975-1989)

Lübnan'da iç savaşın tetiklediği göç dalgaları, ülke demografisini ciddi bir dönüşüme uğrattı. 1975'den 1989Taif Anlaşmasına dek bir milyona yakın insan, çoğunlukla kalıcı biçimde ülkeyi terk etti. Pearlman'ın aktardığına göre, Choghig Kasparian'ın Lübnanlı hane halkı araştırması sonuçları bu dönemde gerçekleşen göçlerin dörtte üçünün Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya yönünde olduğunu göstermektedir. Bu göçlerin %70'den fazlası ikinci bir milliyete sahipti ve %64'ü Lübnan'a geri dönmeyecekti[154].

İç savaşın arka planında çeşitli etkenlerden söz etmek mümkündür. Ülkenin bir iç savaşın eşiğine gelmesinde içyapıda gidilen değişiklikler ve hali hazırdaki Filistinli mülteci

[150]Eliane Fersan, a.g.e. p.16.
[151] Paul Tabar, a.g.e., p.4.
[152] Wendy Pearlman, a.g.e., p.114.
[153]A.g.e., p.117.
[154] A.g.e., p.120.

varlığı öne çıkmaktaydı. Aslında Lübnan için bağımsızlığının ilk yıllarında koşullar lehineydi. Ülke, 1948 ve 1967 Arap-İsrail savaşlarından sonra iş çevreleri için cazip bir merkeze dönüşmüş; kısa sürede kayda değer ekonomik büyüme sağlamış; bölgede en yüksek yaşam standardı ve eğitim seviyesiyle yıldızı parlamıştı. Sorun, adaletsiz gelir dağılımıydı. Nimetler ve külfetlerin eşit pay edilmediği pastada aslan payı, Hristiyanlarındı. Müslümanlar ise gittikçe fakirleşiyordu. Bu durumun da bir Hristiyan-Müslüman çatışmasının nedenlerinden biri olduğu iddia edilmektedir. Lübnan'daki Filistinli varlığı, iç savaşta belirleyici etkenlerden bir diğeridir. Anımsanacağı üzere çok sayıda Filistinli, önce 1948 ve 1967 Arap-İsrail savaşları, daha sonra El-Fetih ve FKÖ'nün Ürdün'den çıkarılması (1971) gibi gelişmeler yüzünden anayurtlarını terk etmek zorunda kalmıştı. Yeni yurt arayışıyla Lübnan'a yönelen Filistinliler, vatandaşlığa alınmadı. Zira Müslüman ve Hristiyan gruplar arasındaki dengeyi bozacaklarından devlet düzeyinde açıkça kaygı duyuluyordu. Son kertede mültecilerin resmi kaygılarla vatandaşlıktan yoksun bırakılması, onların yeni toplumsal sonuç ve sorunları er ya da geç beraberinde getirmesine engel olamayacaktı. Filistinliler aidiyet duygusuyla Müslüman nüfusla dayanışmaya girdi. İlk etapta korkulan olmadı ve 1958-1975 yılları arası görece sakin ve olaysız geçti[155]. Ancak aynı yıllar arasında, toplumun dokusuna, ilerdeki çatışma ortamını yaratacak iki sorun da içten içe sinmekteydi. Huzuru bozan ilk olgu, Nasır'ın etkisiyle gelişen Arap milliyetçiliğiydi ve bu milliyetçilik, ülkenin Müslüman Araplarına sirayet etmişti. Diğer huzur bozucu gelişme ise önce Filistinli mültecilerin, sonra El-Fetih ve FKÖ'nün Lübnan'a yerleşmesiydi. Öyle ki yıllar içerisinde toplam nüfusu sadece 1.2 milyon olan ülkeye yüz binlerce mülteci yığılmıştı. Sonuç kaçınılmazdı: henüz idari yönetime yansımadıysa da hassas din-mezhep dengeleri alt üst oldu, toplumsal dokudaki dönüşüm her yönden görünür bir hal aldı, tüm sosyo-ekonomik parametreler alışılagelen değerlerden farklılaştı. Filistinli mülteciler,nitelikli iş gücüne de sahip değildi. Hükümet Filistinli mültecileri asimile etmiyordu[156]. Üretim toplumuna kaynaştırılmayan Filistinliler, Lübnan'ın yeni "yumuşak karnı" haline geldi.

Lübnan'ı 14 yıl boyunca kasıp kavuran iç savaşın bedeli çok ağır oldu. 144.000 insan, yani nüfusun %5'i hayatını yitirdi. 17.000 kişi kayıp, 100 bin kişi yaralı olarak kayıtlara geçti. Toplam nüfusun %40'ı (990 bin kişi) ülkeyi terk etmek zorunda kaldı, üçte biri yerinden edildi. Savaş, ekonomiyi de felce uğrattı. Maliyet, 25 milyar dolar ve %500

[155] Türel Yılmaz, a.g.e. s*s*.194-195.
[156] Fahir Armaoğlu, 1994, *a.g.e.,*s.514.

enflasyon gibi eşi görülmemiş sayıları telaffuz etmeyi gerektiriyordu. Bölgesel-yerel siyasi iradenin doğrudan katıldığı savaş ve çatışmaların da duruma tuz biber ektiği anımsanmalıdır. Bunlar arasında; 1982 İsrail işgali ve 1983 kısmi çekilişi, 1984-1985 Suriye ordusu-Filistin komandoları çatışmaları, 1986 Şii-Filistinli çatışmaları ve 1986-1989 iç çatışmaları saymak gerekir[157].

Sürgit çatışma ve savaş halinden yılan Lübnanlı göçmenleri çeken ülkeler ilk zamanlarda Suriye, Avustralya, Kanada iken, sonraki yıllarda Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE öne çıktı. Sayıları, sadece Lübnan için değil tüm ülkeler için emsalsizdi. Suriye'ye çeyrek milyon gibi muazzam bir insan göçü yaşandı[158]. Avustralya'ya 1976-1981 yılları arasında göç eden 16 bin Lübnanlı, sayılarını,1991'dedörde katladı (68.995). Kanada'da 2001'de yaşayan tüm Lübnanlı göçmenlerin (144 bin) %37'si 1991-2001 aralığında, %36'sı 1980'lerde, sadece %10'u 1971 yılından önce gelenlerdi[159]. 1980 yılına gelindiğinde Lübnanlı göçmenlerin, işveren konumundaki ülkelere yöneldiği görülmektedir. Bunlardan "en büyük işveren ülke" Suudi Arabistan'dı. Buradaki Lübnanlı göçmen sayısı 97.300'dü. Suudi Arabistan'ı 34.500 Lübnanlı göçmen sayısı ile Kuveyt ve 18.000 sayı ile BAE takip etti[160].

1977-1978 yıllarında iç savaş, 1982 ve 2006'da İsrail saldırıları yoğunluk kazanınca Avustralya, Kanada ve Avrupa ülkelerine insani nedenlerle başvurular oldu. Bu dönemde Lübnanlı göçmenlerin bir rotası Avrupa, özelde ise Fransa oldu. Hatta Lübnanlı göçmenler için bu ülke, 1975'e dek en"uğrak" ülkeydi. Öyle ki, 1970'de Avrupa'da bulunan 4.200 Lübnanlı göçmenin 2.500'ü Fransa'ya yerleşmişti. Bunların büyük oranda nitelikli iş gücü olduğunun altı çizilmelidir. 1975'ten sonra Fransa dışında Almanya, İngiltere ve Doğu Avrupa da hedef ülke haline geldi.1975 iç savaşı kaynaklı bu göçler, sosyal anlamda karışık bir plandaydı. Yine de kaba bir genellemeyle denilebilir ki göçmenleri "çeken" ülkeler arasında Avrupa ve Körfez Ülkeleri en tepede; ABD, Kanada ve Avustralya yükselişte; Latin Amerika ülkeleri düşüşte seyretti[161].

---

[157] Kara Murphy, "The Lebanese Crises and İt's İmpact on İmmigrants and Refugees" https://www.migrationpolicy.org/article/lebanese-crisis-and-its-impact-immigrants-and-refugees (Accessed on: 21.10.2018); Wendy Pearlman, a.g.e., p.117.

[158] Kirin Kalia, "Crisis in Lebanon Displaces Lebanese, Foreign Workers and Refugees" https://www.migrationpolicy.org/article/top-10-2006-issue-7-crisis-lebanon-displaces-lebanese-foreign-workers-and-refugees (Accessed on: 21.10.2018).

[159] Paul Tabar, a.g.e., p.5.

[160] Guita Hourani, a.g.e.,p.9.

[161] Paul Tabar, a.g.e., p.7.

1975-1990 iç savaşı geniş bir göçmen kitlesi, ekonomik bozulma ve güvensiz ortam yarattı. Bu durum Avustralya, Kanada, ABD, Fransa, Almanya ve Körfez ülkelerinin demografik kompozisyonuna da yansıdı. Sadece1975-1984 yılları arasında %78'i (395.004) Hristiyan, %22'si (111.412) Müslüman olmak üzere yarım milyonu aşkın (506.416)insan, hiç de homojen olmayan gruplar biçiminde göç etmişti[162]. Geri dönüşler genellikle ev sahibi ülkeye göre biçimleniyordu. Latin Amerika, ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkelere göçler, aile/kan bağı nedeniyle yapıldığından geri dönüşler seyrekti. Buna karşın Körfez ve Batı Afrika ülkeleri gibi toplumsal entegrasyonun güç olduğu yerlerden ülkelerine dönüş yapan Lübnanlıların miktarı nispeten daha fazla oldu[163].

2.2.2.3. İç Savaştan Sonra Lübnan'dan Göç (1989-2011)

Göçlerin Lübnan nüfusunu değişken kılması, ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi muhasebesinde ciddi bir ikilem doğurmaktaydı. Zira göçler, bir yandan yerli insan sermayesini kayba uğratıyor, öte yandan ciddi döviz girdisi ile önemli bir Lübnan diasporası doğuyordu. Bu da göçlerin eksiksiz bir "kar-zarar hesabı"nı yapmayı neredeyse olanaksız kılmaktaydı.

1980'lerden önce Lübnan'dan ABD, Avustralya ve Kanada'ya göç eden işçiler, ağırlıklı olarak niteliksizdi. Çünkü anılan ev sahibi ülkelerdeki açık iş pozisyonları, emek-yoğundu. Ancak 1980'lerdeülke nitelikli iş gücü kaybında ciddi artışlara tanık oldu. Kuşkusuz 1980'lerin nitelikli iş gücü göçleri, nedensiz değildi. Orta sınıfın iyi bir yaşam sürdürme hususunda ülkelerine duydukları güvensizlik, kronikleşen iç savaş, istikrarsız ortam ve para biriminde (Lübnan poundu) yaşanan değer kaybı gibi ölçütler dâhilinde epey zayıflamıştı. Göç, nitelikli iç gücüne, en azından bir seçenek sunmaktaydı[164]. 1990'lar boyunca göç eğilimi değişmedi. Bu kez ek olarak eğitimli kesimin geri dönüşsüz "beyin göçü" yoğunluk kazandı. Dönüşlerin önleyici nedenleri arasında ise ülkede, 1990-2005 arasında Suriye'nin etkinliği; yoksulluk, enflasyon, artan kamu borçları ve siyasi çıkmazlar gibi olumsuzluklar sayılabilir[165].

1992-2007 yılları arasında Lübnan nüfusunun yaklaşık %10-14 kadarı göç etti. Maruni, Şii ve Sünni cemaatlerin göçmen sayıları yaklaşık olarak eşitti. Kasparian'ın

---

[162] Augustus R. Norton, *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon*, University of Texas Press, No:13, 1987, p.125 (çevrimiçi).
[163]Paul Tabar, a.g.e., p.7.
[164]Paul Tabar, a.g.e., p.6.
[165]Eliane Fersan, a.g.e., p.16.

araştırmasına göre, Arap ve Afrika ülkelerine giden göçmenlerin geneli Müslüman ve çoğu geçiciydi. Kuzey Amerika ve Avustralya'ya giden göçmenlerin geneli ise Hristiyan ve görece daha kalıcıydı. 1991'den 2000'e kadarki süreçte Güney Lübnan ve Nebatieh bölgelerinden Şii göçlerinin miktarı %22 civarındaydı ve bunların%39'u geçici işçi göçüydü. Buna karşılık Dağlık Lübnan'daki Maruniler tüm göçlerin %34'ünü oluşturmaktaydı ve bunların %27.5'i geçiciydi. Mezhep ölçekli bakıldığında Şiilerin çoğunun Afrika, Sünnilerin Körfez Ülkeleri, Hristiyanların ise Batı ülkelerine göç ettiği belirtilmektedir[166]. 1975-2011 aralığından değerlendirildiğinde ise göç eden 1.567.435 insanın %46.64 (631.066) Hristiyan; %53.36 (836.369) Müslüman olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 1975 iç savaşından 1980'lerin ortalarına dek Hristiyan, 1984-2011 döneminde ise Müslümanların daha çok göç ettiği görülebilir[167].

Tablo 2.9. 1975-1991 Yılları Arasında Lübnan'dan Dış Göçler

Yıllar	Toplam Göç Sayısı	Hristiyan Göç Sayısı	Hristiyan Göç Oranı	Müslüman Göç Sayısı	Müslüman Göç Oranı
1975-1984	506.416	395.004	%78	111.412	%22
1985-1990	385.000	65.450	%17	319.550	%83
1991	10.000	-	-	-	-
1992-2007	466.019	183.611	%39.40	282.408	%60.60
2008-2011	200.000	82.000	%41	118.000	%59
TOPLAM	**1.567.435**	-		-	

Kaynak:Augustus R Norton, Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon, University of Texas Press, No:13, 1987, pp.125-126, (çevrimiçi).

Lübnan'ın 1985-1990 yılları arasında dışarıya verdiği göçlerde İsrail'in işgali, Lübnanlı Hristiyanların direnişindeki büyük gelişmeler, Müslümanlara tanınan vize muafiyeti sayesinde Afrika ve Körfez ülkelerine girişlerin kolaylaşması ve Müslüman partiler arasında yaşanan iç çatışmalar belirgin bir rol oynadı. 1991 yılı görece daha sarsıntısız bir yıl oldu. Zira göçmen sayısı (10 bin), ülkenin toplam (göçmen) nüfusuna oranla cılız bir etki yaratmıştı. 1992-2007 yılları arasında gerçekleşen göçlerin ise bir dizi çevre-merkez kırılmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Son derece kaotik seyreden bu evrede; Müslüman nüfusun Körfez bölgesi ve Afrika'ya ilgisi artarak sürdü, İsrail saldırıları (1993-1996-2006) savaş halini kronikleştirdi, Refik Hariri'nin 2005'de suikaste uğraması kaosu derinleştirdi, Hristiyan siyasi kanat güçlendi, Suriye ordusu geri çekildi

[166] WendyPearlman, a.g.e., p.120.
[167] Augustus R. Norton, a.g.e., pp.125-126.

(2005), olumsuz ekonomik gelişmeler tekerrür etti. 2008-2011 yılları arasında da etkileşimli bir dizi olaydan söz etmek mümkündür. 2006 İsrail saldırıları, Hizbullah'ın 2008'de Batı Beyrut'a girişi, artan Şii-Sünni gerilimi, Hristiyan toplumunda refah artışı ve inşaat sektöründeki gelişmeler gösterilebilir[168].

Lübnanlı göçüyle ilgili kesin veriler bulunmamakla birlikte hedef ülkelerdeki bireysel çalışmalar, nüfus sayımı, araştırma merkezleri vb. kaynaklar ile tahminler sağlanmaktadır. Bunlardan biri olan ve AB tarafından finanse edilen *Migration Policy Center* (Göç Politika Merkezi), 2012 yılında yurtdışında bulunan Lübnanlıların sayılarına ilişkin Tablo 2.10.'da sunulan şu verileri paylaşmıştır.

Tablo 2.10. 2012 Yılında Yurtdışında Bulunan Lübnanlıların Sayıları ve Yüzde Oranları

	Kalınan Ülke	**Veri Yılı**	**Kaynak**	**Sayı**	**Yüzde**
Avrupa Birliği	Fransa	2009	Nüfus Sayımı	36.112	6
	Almanya	2012	Yabancı Kayıtları	35.025	5.8
	İsviçre	2012	Nüfus Sayımı	24.394	4.1
TOPLAM				148.717	24.7
Arap Ülkeleri		2007	Lübnan İstatistikleri	162.663	27.0
Diğer Ülkeler	ABD	2011	Amerikan Toplum Anketi	122.594	20.4
	Kanada	2006	Nüfus Sayımı	77.390	12.8
	Avustralya	2006	Nüfus Sayımı	74.850	12.4
TOPLAM				290.900	48.3
GENEL TOPLAM				602.280	100.0

Kaynak:Lebanon, Migration Policy Center (MPC), June 2013, p.1.

Tablo 2.10.'da ABD, Kanada ve Avustralya'ya yapıldığı anlaşılan yoğun göçler, coğrafi bir tezat görünümü vermektedir. Nitekim sayılan ülkeler, Lübnan'a oldukça uzaktır. Bu durum Lübnan'dan ilk göçlerin bu bölgelere olmasıyla açıklanabilir. Sözü edilen kesim, vatandaşlıklarını almış ve kendilerine buralarda kalıcı hayatlar kurmuştu. Akrabalık bağlarının ve yerleşik düzenin, sonraki göçlerin eş doğrultuda yapılmasına katkı sağladığı düşünülebilir.

Lübnan Merkez İstatistik Kurumu'nun (CAS) belirli aralıklarla yayınladığı istatistikler, göç eğiliminin yakın dönemde de canlılığını koruduğunu kanıtlamaktadır. CAS'ın 2004'de yaptığı anket sonucuna göre genç nüfusun (15-25 yaş) yarıdan fazlası (%57), iş aramak (%43) ya da daha iyi bir yaşam (%35) için gitmek istemiştir.2006

[168] Augustus R. Norton, a.g.e., p.126.

Hizbullah-İsrail savaşından sonra 2007 yılında yapılan hane halkı ölçekli bir anket çalışması, oranların arttığını göstermektedir. Buna göre hane halkı üyelerinin yaklaşık %13'ü, Lübnan'daki tüm hane halklarının yaklaşık %7'si göç etmek istediğini belirtmiştir. 2009 anket çalışmasına göre çoğu üniversite mezunu, bekâr, erkek göçmenlerin yarısının ülkede işsiz olduğu için dışarı gitmek istediğini ortaya koymaktadır. Rapora göre; 2004-2009 yılları arasında kayıtlı toplam göçmen nüfusunun beşte biri (%21'i) 2005'de, çeyreği(%26) ise 2007'de ülkeyi fiilen terk edecekti. 2009'a gelindiğinde ise göçlerin, yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle düşmesine (%19) karşın sürdüğünü işaret etmektedir. Bu dönemde eğitimli genç nüfusun Arap devletleri (%39), Avrupa (%20), Amerika (%19)ve Afrika (%12) göçleri yaptığı anlaşılmaktadır. İstatistiklere göre 2000-2010 yılları arasında ülkeye yılda ortalama 2.333 Lübnanlı gelmekte; 2.468'i gitmekteydi. Lübnanlı olmayan nüfus için ise durum, 2.422 / 2.278'dir[169].

2.2.3. Lübnan'da İç Göçler

Bağımsızlık dönemine kadarki süreçte Lübnan'da sürekli bir iç göç hareketi mevcuttu. Bağımsızlık sonrası süreç de bundan farklı olmadı. Lübnan bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreçte de ülkede gelişen sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle belirli dönemlerde artan ve azalan oranda ancak devamlı bir iç göçe tanıklık etti. Bu iç göçler neticesinde demografik yapısı, kentsel ve kırsal bölgelerdeki nüfus dağılımları da ciddi anlamda etkilendi. Özellikle iç savaşın uzun süren doğası nedeniyle ihtilaflar hem geçici hem de kalıcı yer değiştirmelere neden oldu. Bazı nüfuslar iç çekişme ve dış saldırganlık nedeniyle kalıcı olarak yerlerinden edilmişken, bazıları da savaşın sona ermesinden sonra evlerine dönebildi.

1975'teki ilk büyük çaplı yer değiştirme Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki çatışmalar tarafından alevlendi. 1978 ve 1982'deki İsrail müdahaleleri muazzam sayıda geçici ve uzun süreli yer değiştirmelere neden oldu. 1982'den sonra Lübnan milisleri ile Filistinliler arasında olduğu kadar, Hristiyan ve Dürzi milisleri arasındaki çatışmalar özellikle Dağlık Lübnan'da daha fazla yer değiştirmelere yol açtı. 1989 Taif Anlaşmasıyla ilgili anlaşmazlıklar Hristiyan milisleri ile Suriye askerleri arasında ve milislerin kendi arasında yaşanan şiddetli çatışmalar nedeniyle geniş çaplı yer değiştirmeler yaşandı. İlk

[169] Najwa Yaacouband Lara Badre, "Population and Housing in Lebanon", Central Administration of Statistics (CAS), 2 April 2012, pp.8-11.

büyük ölçekli yer değiştirme 1975 yılında başladı. Ülkenin farklı bölgelerinde dini anlamda kümülatif bir dağılım iyice belirginleşti ve başkent Beyrut Müslüman ve Hristiyan bölümlere ayrılmıştı. 1978'deki operasyonlar Beyrut'un güneyindeki 120 binden fazla insanı çoğu zaman boş evlerin, otellerin ve arazilerin yasadışı olarak işgal edildiği banliyölere götürdü. Buna ilaveten İsrail işgali ülkenin güneyinden yaklaşık 200 bin Lübnanlıyı (çoğunlukla Şii Müslüman) ve 65 bin Filistinliyi yerinden etti. Bu yer değiştirmelerin çoğu geçici olurken özellikle Lübnan'ın güney banliyölerindekiler kalıcı oldu. 1982'deki İsrail işgali 1978'den daha büyük ölçekte gerçekleşti. Öyle ki İsrail, Lübnan'ın güney yarısının tamamını Beyrut'a dahil ederek işgal etmişti. İstila ayrıca Lübnan siyasetini de yeniden yapılandırmayı amaçlıyordu. Bu savaşta Güney Lübnan'da ve iki aydan fazla kuşatılmış olan Batı Beyrut'ta daha fazla yer değiştirmeler yaşandı. 1985 yılında en büyük ve en yıkıcı iç göç dalgasıyla Dağlık Lübnan'da 367 bin kişinin yerinden edildiği tahmin edilmektedir[170].

Akabinde 1989 ve 1990 yıllarında Hristiyan milisleri ve Suriye askerleri arasında meydana gelen şiddetli çatışmalar sonucunda 15 bin kişi yerinden edildi. Bu yer değiştirmeler genellikle doğu Beyrut'taki Hristiyan bölgelerden ülkenin doğu ve kuzey bölgelerine doğru oldu. Nisan 1996 yılında İsrail'in Beyrut ve Güney Lübnan'da düzenlediği hava saldırıları ve roket saldırıları sonucu 400 bin ile 600 bin arasında Lübnanlı yerinden edildi. Hizbullah'ın İsrail'in kuzey bölgesine yaptığı roket saldırılarına misilleme olarak Nisan 1996 yılında İsrail güçleri Beyrut'a ve Güney Lübnan'daki 54 köye roket saldırıları düzenledi. 16 gün sonra gayri resmi bir ateşkes ilan edildi ve yerinden edilenlerin çoğu evlerine döndü. Bunların bazıları Beyrut'ta ya da daha güvenli kabul ettikleri bölgelerde kaldı[171].

Sonuçta, 1975'te iç savaşın patlak vermesinden 1990 yılı sonuna kadar 810 bin vatandaş zorla yerinden edilme dalgasından etkilendi. Bunların %86'sı Dağlık Lübnan bölgesinden ve %24'ü ise Güney Lübnan'dan kaynaklandı. Özellikle güneyden yerinden edilenlerin çoğu Beyrut'a yerleşti[172]. 1975-1991 iç savaşının başlarında yerinden edilenlerin çoğu Müslüman iken daha sonraki aşamalarda Hristiyan kesim oldu. İç savaş başladığında Beyrut ve çevresinde Hristiyan milisler tarafından Müslümanlar, FKÖ tarafından Hristiyanlar yerinden edilmekteydi. İç savaşın sonraki aşamalarında birçok

[170] *Profile of İnternal Displacement: Lebanon,* Norwegian Refugee Council, Genova 2004, pp.19-20.
[171] Norwegian Refugee Council, a.g.e, p.21.
[172] Georges Assaf and Rana El-Fil, "Resolving the İssue of War Displacement in Lebanon." *Forced Migration Review* 7, 2000, pp.31-32.

Hristiyan Şuf'un dağlık bölgesinde yerinden edildi[173]. Yer değiştirme dalgalarına ait yaklaşık tahminler ise şu şekildedir:

Tablo 2.11. 1975-1990 Yılları Arasında Yer Değiştirenlerin Sayısı

Yıllar	**1975-1976**	**1978-1982**	**1982-1985**	**1989-1990**
Sayı	300 bin kişi	150 bin kişi	200 bin kişi	160 bin kişi

Kaynak:Profile of İnternal Displacement: Lebanon, Norwegian Refugee Council, Genova 2004, p.24.

Temmuz 2006'da Hizbullah'ın 2 İsrailli askeri kaçırmasıyla başlayan ve 34 gün süren İsrail-Hizbullah savaşı sonunda yaklaşık 1200 Lübnanlı sivil hayatını kaybetti. Ağustos 2006'da BM Güvenlik Konseyinin UNİFİL (BM Geçici Gücü) yardımıyla Güney Lübnan'da silahtan arındırılmış bölgenin oluşturulmasını içeren 1701 nolu kararıyla savaş sonlandırıldı[174]. Bu savaş, 1990'ların başında başlayan ülke alt yapısındaki olumlu gelişmeleri bir anda tersine çevirdi ve ülkeyi felç eden hasar ve kayıplara yol açarak Lübnan'a maliyeti15 milyar dolar oldu. En az bir milyon Lübnanlı ülke içinde yer değiştirdi, en az 1200 kişi hayatını kaybetti ve 4 bin kişi yaralandı. İsrail tarafında ise 119'u asker olmak üzere 158 kişi hayatını kaybetti, 500 sivil vatandaş yaralandı ve 350 bin kişi tahliye edildi[175].

2006 Hizbullah-İsrail savaşının bir sonucu olarak kitlesel nüfus göçü yeniden dirildi. Bir milyon Lübnanlı ülke içinde ve dışında göç etmek zorunda kaldı. Yer değiştirmelerin %65'i Kuzey Lübnan'a doğru oldu. Yer değiştirenlerin en fazla ulaştığı ikinci bölge ise Dağlık Lübnan bölgesiydi. Üçüncü olarak yurt dışına taşınan yerinden edilmiş kişi oranı nispeten yüksekti ve savaş sırasında doğrudan saldırıya maruz kalan bir bölge olan Bekaa'dan birçok kişi büyük olasılıkla Suriye'ye göç etti. Sonuçta, Lübnan'da ülke içerisinde yaklaşık 735.000 kişi yer değiştirdi ve 230 bini de özellikle komşu Suriye, Kıbrıs ve Ürdün olmak üzere diğer ülkelere göç etti. Bu rakamlara 16 bin Filistinli mültecinin ikincil yer değiştirmesi de dâhildir. Savaştan etkilenen bölgelerde kadınlar erkeklere oranla daha fazla yer değiştirmişlerdir. Çoğunluğu 20-24 yaş grubu kadından oluşan yer değiştirenlerin evlerini korumak için çocuklarıyla birlikte göç ettiği tahmin

[173] Georges Assaf and Rana El-Fil, a.g.e.,pp.27-28.
[174] Birthe Hansen and BertelHeurlin (Ed.), *"Lebanon Strategic and Military Dimensions",* Royal Danish Defence College, Copenhagen 2011, p.43.
[175] Birthe Hansen and Bertel Heurlin (Ed.), a.g.e., p.21.

edilmektedir. Savaş bitiminden hemen sonra yerlerinden edilmiş Lübnanlıların çoğu ülkenin güneyi ve diğer yerlerdeki topraklarına döndü[176].

İç savaş nüfusların kırsal alandan kentsel alana hareketine neden oldu ve sonuçta kırsal bölgeler boş kalırken kentsel alanlarda aşırı nüfus toplandı. Bu da ülkenin demografik yapısını büyük oranda etkiledi. Kırsal ve kentsel toplulukların sosyal dokusu ciddi biçimde etkilendi, yaşam tarzları zarar gördü. Ülke çapındaki büyük göç hareketleri yerlerinden edilmiş toplulukların kültürel ve sosyal örgütlenmesinin bozulmasına neden oldu. İç göç, savaştan kaynaklanan demografik değişikliklerde önemli bir belirleyici faktördür. Nitekim ülkenin bu yeniden yapılanması, Beyrut nüfusunu büyük ölçüde değişikliğe uğrattı. Beyrut'un asıl sakinlerinin büyük bir kısmının göçü, diğer bölgelerden gelen mültecilerin akışıyla dengelendi. İç savaş nedeniyle yaşanan yer değiştirmeler ülkenin her bölgesini değişen derecede etkide bulundu. 1975'te ülke nüfusunun %65'i kentsel bölgede yaşarken, savaştan sonra kentsel alanlar, ülke nüfusunun neredeyse yarısını teşkil eden 1.5 milyonluk bir nüfusa sahipti. Bu bağlamda nüfus dağılımındaki dengesizlik sonucunda hükümet yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünü organize etmek için bir takım girişimlerde bulundu. Böylece yerinden edilmişlerin aşırı nüfuslu bölgelerden neredeyse boş yerlere yeniden yerleştirmesi ile demografik bir dengenin kurulması planlanmaktaydı[177]. İç göçle ilgili meselenin çözülmesinin, ülkede yerinden edilmiş kişilerin kalıcı uzlaşma ve barış için temel şart olduğunu beyan eden 1989 Taif Anlaşmasında bu konu, hükümet temsilcileri tarafından ulusal bir öncelik olarak defalarca vurgulandı. Anlaşma, ulusal makamları ülkede yerinden edilmişlerin sorununu tamamen çözmesi gerektiğini ve 1975'ten bu yana yerinden edilmiş her Lübnan vatandaşının geri dönmeye hakkı olduğunu, bu hakkı güvence altına alan ve yeniden yapılanma araçlarını sağlayan mevzuatı oluşturmak gerektiğine yer vermekteydi. Anlaşma ayrıca ülkede yerinden edilmişlere evlerini ve köylerini yeniden inşa etmeleri için mali destek sözü vermekteydi[178].

---

[176] Marwan Khawaja et al., "Predictors of Displacement Behaviour During the 2006 Lebanon War." *Global Public Health,* 6(5), 2011, pp.489-494.
[177] Norwegian Refugee Council, a.g.e., pp.25-26.
[178] A.g.e., p.7.

Bu anlamda çatışmaların sonlanmasıyla birlikte geri dönüş sürecini uygulamak için iki merkezi hükümet yapısı oluşturulmuştu. Alt yapı ve konutların rehabilite edilmesi, ekonomik sektörün iyileştirilmesi ulusal mutabakatın sağlanması için "Yerinden Edilmişler Bakanlığı" ("The Ministry For The Displaced")[179] kuruldu. Yerinden edilenlerin geri dönüşünü finanse edebilmek için de "Yerinden Edilmişler Merkez Fonu" ("Central Fund For The Displaced") oluşturuldu. Hükümet, yerinden edilmiş kişilere evlerini yeniden inşa etmeleri için tazminat, kalanlarla geri dönenler arasında uzlaşma sürecine destek ve sosyo-ekonomik rehabilitasyon da dahil olmak üzere kapsamlı bir geri dönüş programı hazırladı. 2004 yılı başında Yerinden Edilmişler Bakanlığı, yerinden edilmiş kişilere ekonomik olanaklar sağlayarak evlerine dönmelerini teşvik etmek amacıyla yeni bir mikro kredi desteği de duyurdu. Yerinden Edilmişler Bakanlığı, Haziran 2004'ün sonunda savaştan etkilenen tüm Lübnanlıların yeniden bütünleşmesini sağlamak için yaklaşık 122 milyon dolara ihtiyaç duyulduğunu belirtti. Bu uygulama genel olarak memnuniyetle karşılanırken farklı cephelerden eleştiriler de yükselmekteydi. Öyle ki hükümet, mali kaynakların kötü yönetilmesi ve siyasi yolsuzluk nedeniyle yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünü sağlayamadığı yönünde eleştirilere maruz kaldı[180].

2004 yılında dağlık Lübnan ve Baabda'daki 110 köyde yapılan bir anket çalışması 28.400 göçmen aileden yalnızca 5.396 kişinin geri döndüğünü göstermektedir. Ankette pek çok kişi pratikte hükümet fonlarındaki kıtlıktan dolayı kısmi tazminat aldığını ve evlerinin yaşanmaz hale gelmesi nedeniyle geri dönemediklerini ifade ettiği belirtilmektedir. Köy sakinleri ile savaşın neden olduğu mezhepsel bölünmeler sonucunda geri dönmek isteyen insanlar arasında uzlaşı olmaması nedeniyle özellikle Dağlık Lübnan'a geri dönüşler engellenmişti. Güney Lübnan'a bakıldığında ise, 2000 yılı ortalarından itibaren olsa da bu bölgeye dönüş hareketleri yavaş seyretti. Bölgedeki köy ve kasabaların çatışma öncesi nüfuslarına ulaşmadığı gözlemlendi. Güney Lübnan'daki geri dönüşler de Hizbullah ve İsrail güçleri arasındaki sınır ötesi çatışmaların sivilleri tehdit etmesi nedeniyle oldukça etkilendi[181].

---

[179] Lübnan Yerinden Edilmişler Bakanlığı (Ministry of Displaced) için, bknz. http://www.ministryofdisplaced.gov.lb/Cultures/ar-lb/Pages/default.aspx (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
[180] Georges Assaf and Rana El-Fil, a.g.e., pp.31-32.
[181] Norwegian Refugee Council, a.g.e., pp.6-7.

2.3. Lübnan'ın Etnik, Dini ve Mezhep Yapısı

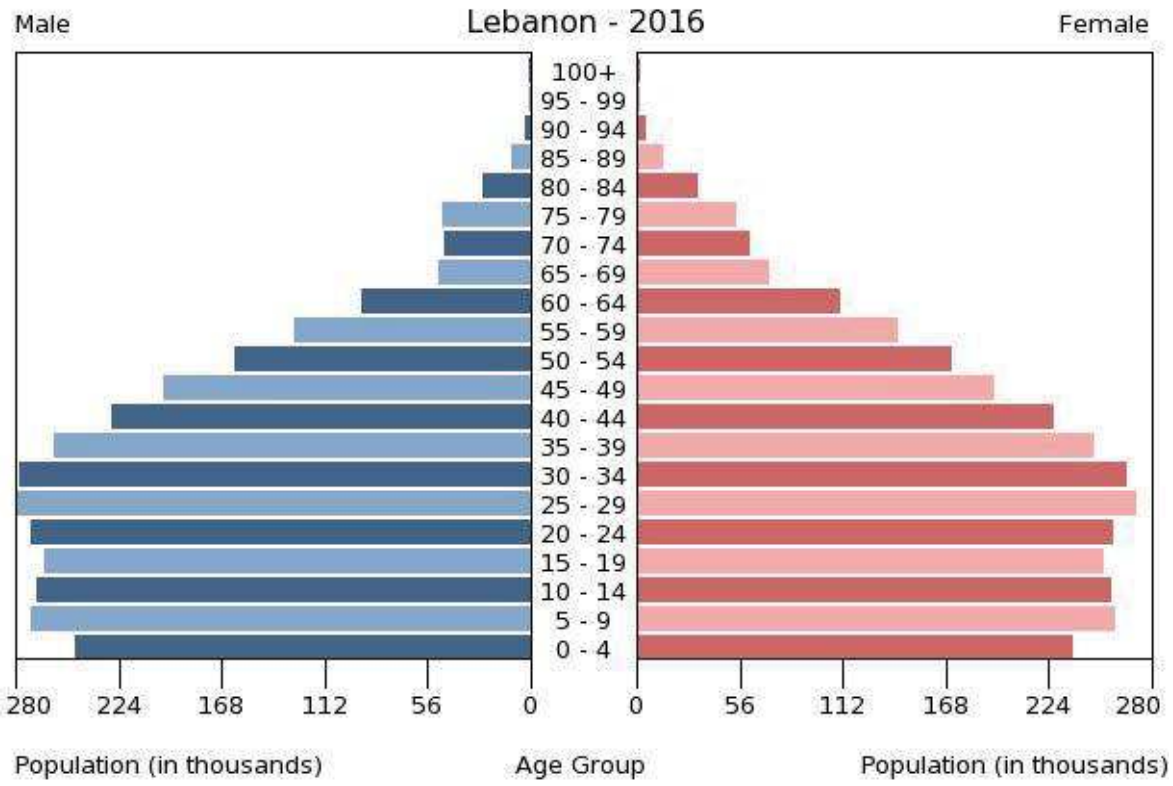
19. yüzyılın ünlü tarih bilgini ve hukukçusu Ahmet Cevdet Paşa'nın Lübnan için kullandığı "Nuh'un gemisi" benzetmesi, ülkenin tarihten gelen etnik ve kültürel mozaikliğini yansıtması açısından oldukça çarpıcıdır[182]. Lübnan'daki mezheplerin tam sayıları tartışmalı olmakla birlikte 1936'da Suriye ve Lübnan'daki mezheplere ilişkin ilk resmi kanunu manda yöneticisi olan Fransızlar oluşturdu. Burada Lübnan'da 17 mezhebin varlığı kabul edildi. Bu mezheplerin 11'i Hristiyan (Maruni Katolik, Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni Ortodoks, Ermeni Katolik, Süryani Katolik, Süryani Ortodoks, Keldani, Asuri, Kıpti, Protestan); 5'i Müslüman (Şii, Sünni, Dürzi, Alevi-Nusayri) ve Yahudi'dir[183]. Bağımsızlığı takiben 1951 yasasında Gayrimüslimler şu sırayla sayılmıştır: Maruniler, Grek Ortodokslar, Grek Katolikler, Ermeni Ortodokslar, Suriyeli Ortodokslar (Yakubiler), Suriyeli Katolikler, Nesturi Süryaniler, Latinler (Romen Katolikler), Protestanlar ve Yahudilerdir. Aleviler ve İsmaililer ise sayıları itibariyle önemsiz görülmüştür. Diğer Müslüman mezhepler, Sünniler, Şiiler ve Dürziler Osmanlı hukukunun hükümlerine tabi tutulmuştur[184]. Ülkeye görece yeni gelen Lübnan Ermenileri dışında, tüm Lübnanlı topluluklar tarih boyunca ortak bir dil olarak Arapçayı kullandı ve yaşam tarzı olarak Arap geleneğini paylaştı[185].

Lübnan Merkezi İstatistik Birimi (CAS) verilerine göre 2007 yılında Lübnan'ın nüfusu yaklaşık 3.8 milyondu ve her hanede ortalama 4 kişi yaşamaktaydı. 15 yaş altı çocuklar nüfusun %25'ini oluştururken, yaklaşık %10'u 65 yaş üstü nüfustu. Rapor, Lübnan nüfus piramidini Ortadoğu bölgesindeki bazı ülkelerle ve 27 Avrupa ülkesiyle kıyaslamakta ve bunun sonucunda Lübnan'ın Ortadoğulu diğer ülkelere göre en fazla yaşlı nüfusa ve en düşük çocuk oranına sahip ülke olduğunu göstermektedir. Yine nüfus yoğunluğu karşılaştırmasında ise bölgedeki bazı ülkelere kıyasla Lübnan'ın en çok nüfus yoğunluğuna sahip ülke olduğu belirtilmektedir[186].

---

[182] Namık Sinan Turan, a.g.e.,s.195.
[183] Bknz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Lübnan Künyesi, http://www.mfa.gov.tr/lubnan-kunyesi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 16.12.2017).
[184] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e., p.59.
[185] Kemal Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, I.B. Tauris & Co Ltd, London, 1989, p.4.
[186] Najwa Yaacoub and Lara Badre, a.g.e., p.20.

Şekil 2.3. 2016 Yılı Lübnan Nüfus Piramidi

Kaynak: CİA, The World Factbook, "Lebanon", https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html (Accessed on: 22.11.2018).

Şekil 2.3. Lübnan'ın 2016 yılı nüfus piramidinde de görüldüğü üzere kadın ve erkek sayıları birbirine yaklaşık olmakla beraber kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamaktadır. Buna ilaveten 2016 verilerinde de 2007 verilerine benzer şekilde 65 yaş üzeri nüfusun oldukça fazla olduğu dikkat çekicidir. Nüfus piramidine göre nüfusun yaşlara dağılımı aşağıdaki gibi olmaktadır:

Tablo 2.12. 2016 Yılı Lübnan Nüfusunun Yaş Dağılım ve Oranı

0-14 yaş		**15-24 yaş**		**25-54 yaş**		**55-64 yaş**		**65 ve üzeri yaş**	
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
728,025	694,453	500,592	477,784	1,398,087	1,363,386	241,206	267,747	185,780	243,015
% 23.32		%16.04		%45.27		%8.34		%7.03	

Kaynak: CİA, The World Factbook, "Lebanon", https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/le.html (Accessed on: 15.10.2018).

Etnik ve dini grupların ülke coğrafyasındaki dağılımına gelince, farklı tarih, toplum ve kiliseleri itibariyle Hristiyanlar, özellikle Maruniler, çoğunlukla dağların kuzey ve güney yamaçlarına yerleşmişlerdir. Bu bölgede ayrıca Grek Ortodokslar, Grek Katolikler, Ermeniler

ve diğer Hristiyanlar da bulunmaktadır. Müslümanlar arasında Sünniler özellikle kıyı kentlerde dağılırken, Şiiler güneyde ve Bekaa vadisinde ve Dürziler de dağların güney yamacında yaşamaktadır. Ermeniler 1.Dünya Savaşı sırasında gelen kendi ulusal kimliği, dili ve tarihi olan etnik gruptur. Filistinliler 1948 Arap-İsrail savaşı sırasında geldi. Bunların çok azı Hristiyan olmakla birlikte ekseriyeti Müslüman olup kendi ulusal kimliklerine özgüdürler. Filistinlilerin gelmesiyle birlikte ülkenin nüfus değişimi Müslümanların çoğunluğu biçiminde oldu[187]. Kürtler çoğunlukla Beyrut'ta yaşamaktadır. Türkmenler ise sayıları oldukça az olmakla beraber Akkar, Beyrut ve Baalbek bölgesinde yerleşmiş durumdadır[188].

2.3.1. Etnik Yapısı

Suriye ve Lübnan'ı içine alan bereketli hilal olarak bilinen bölge, tarih boyunca çok farklı etnik ve dini grup için yaşam alanı haline geldi. Tek tanrılı üç büyük dinin yayıldığı bu coğrafya Roma İmparatorluğu döneminde Hristiyanlığın etkisindeydi. 636 yılında Hz. Ömer'in fethiyle birlikte bölgede İslamiyet hızla yayıldı[189].

CIA World Factbook'un Temmuz 2018tarihli güncel verilerine göre ülkenin nüfusu 6.100.075 olarak tahmin edilmekte ve etnik grupların dağılımında % 95 Araplar, % 4 Ermeniler ve % 1 diğer etnik gruplar yer almaktadır. Bu haliyle Lübnan demografik yapısı oldukça homojen görünmektedir. Ülkede resmi dil Arapça olmakla beraber Fransızca, Ermenice ve İngilizce de konuşulan diller arasındadır. Birçok Hristiyan Lübnanlı kendilerini Arap olarak değil de, eski Kenanlıların torunları olarak tanımlamakta ve Fenikeli olarak adlandırmayı tercih etmektedir. Lübnan halkının çoğu, başta başkent Beyrut olmak üzere Lübnan'ın Akdeniz'e kıyısı olan bölgelerde yaşamaktadır. Lübnan dağlarının güneydoğusundaki Bekaa vadisi boyunca uzanan verimli araziler çiftçileri cezbettiğinden bu alanda nüfus yoğunluğu daha seyrektir[190].

Lübnan toplumunun Arapça konuşan etnik grubu Müslüman dinine mensup Sünniler ve Şiiler; Hristiyan dinine mensup Katolik olan Maruniler, Rum Katolikler ve Rum Ortodokslar oluşturmaktadır. Bununla birlikte Lübnan'da Türkiye'den göç etmiş olan bir miktar Mardinli Arap ve Kürt bulunmaktadır. Farklı zamanlarda Mardin'den göç etmiş

---

[187] Albert Hourani, a.g.e.,p.4.
[188] Oytun Orhan, "Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası", *ORSAM,* Rapor No: 199, Haziran 2015, s.35.
[189] Yasin Atlıoğlu, a.g.e., s.42.
[190] CİA, The World Factbook, "Lebanon", https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html (Accessed on: 22.11.2018).

Lübnanlıları etnik köken olarak Arami/Asuri, Kürt ve Arap olarak kategorize etmek mümkündür. Dini anlamda ise Süryani (Hristiyan Ortodoks) ve Sünni olmak üzere iki gruba mensupturlar. Lübnan'a Mardinli göçünün nedenleri: savaş ve zorunlu hizmet, isyanlar, istikrarsızlık, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, dönemin kimlik politikaları ve ekonomik krizdi[191]. Anadolu'dan Lübnan'a Kürt göçlerinin bir nedeni de 1. Dünya Savaşı sırasında mecburi askerlik hizmetinin uzun süreli olmasıydı. Uzun süreli askerlik yapmak istemeyen Kürtler, Lübnan'a göç etmeyi tercih etmişti. Ayrıca 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait İsyanı da Anadolu'dan Lübnan'a Kürt göçleri için bir nedendi. Güvenlik arayışı içinde olan Kürtler, Beyrut'ta bulunan akrabalarının yanına yerleşmişti. Lübnan'daki Mardinli Kürtlerin siyasi yapılanmaları KDP ve Rızgari adıyla kurdukları partiler yoluyla oldu, genel siyasi yapılanmada ise 8 Mart Bloğu[192] içerisinde yer aldılar. Günümüzde Lübnanlı Dürzilerin büyük kısmının siyasi temsilciliğini yapmakta olan Canbolat aşireti Hakkâri'den göç etmiş Kürt kökenli ailedir. Canbolat ailesinin Lübnan'a göç etmesini sağlayan faktör, Osmanlı idaresi döneminde Lübnan dağının özerk yönetimini elinde tutan II. Fahreddin'in (Maanoğlu Fahreddin) çağrısıydı. Yine Lübnan'ın önde gelen aşiretlerinden İmad, Merabi, Abbud ve Omayri aşiretleri, farklı zamanlarda Anadolu'dan Lübnan'a göç etmiş olan Kürt aşiretleriydi. Toplumsal grupların mezhep temeline indirgendiği Lübnan'da Mardinli Araplar kendilerini Arap asıllı Türk olarak görmekle birlikte Sünnilik içerisine yerleştirmektedir. Lübnan'daki Mardinli Kürtler etnik kökenlerini ön plana çıkarmakla birlikte Süryaniler için Lübnan'a entegre olmasında temel unsur din oldu[193].

Esasen Kürtlerin Lübnan'daki varlığı 13. yüzyıla uzanmaktadır. Memlukler Haçlı Seferleri sırasında Trablus'u yeniden fethettiklerinde bölgeyi korumaları için Kürt ve Türkmen aşiretleri buraya yerleştirdi. Ayrıca Eyyubiler hâkimiyetindeki dönemde bölgenin yerleşik Kürt ve Türkmen aşiret üyelerinin devletin askeri ve yönetim kadrolarına getirdiği de bilinmektedir. 13. yüzyıla uzanan varlıkları, sonraki nesiller için bir tercih sebebiydi. Mardin'den Lübnan'a göç eden grup içinde Kürtler %15'lik bir dilimi teşkil etmektedir.

---

[191] Ayşe Selcan Özdemirci (Haz.), "Lübnan'daki Mardinliler: Mardin Halkının Göçü", *ORSAM*, Rapor No:208, Mart 2017, s.8.

[192] 8 Mart Bloğu, adını Sedir Devrimi gösterilerinin bir parçası olarak 8 Mart 2005 tarihinde çeşitli grupların ve siyasi partilerin katıldığı gösterilerden almaktadır. 8 Marttaki bu gösteriye katılan ve Suriye'nin Lübnan için önemli müttefik olduğunu savunan bu grup içerisinde öne çıkan Şii Hizbullah, Şii EMEL, Dürzi Demokrat Parti, Sünni Zafer Hareketi, Ermeni Devrimci Federasyon, Alevi Demokratik Arap Parti 8 Mart Bloğunu oluşturmaktaydı (Özlem Tür ve Veysel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi", *Akademik Orta Doğu*, 3(1), 2008; Musa Özuğurlu, "Lübnan'ı Anlamak 2: Lübnan siyasetinde kim kimdir?", https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/11/lubnani-anlamak-2/ (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

[193] Ayşe Selcan Özdemirci (Haz.), 2017, a.g.e., s.19.

Lübnan'da yaşayan Kürt nüfusun net miktarı tam olarak bilinememekle birlikte bu rakamın 1970'lerin sonunda 75 bin-100 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam Suriye ve Irak'tan gelen Kürtlerle Türkiye'den gelen Mardinli Kürtlerin tamamıdır. Ancak iç savaş yıllarında Lübnanlılar gibi Mardinli Kürtler de büyük oranda yurtdışına (özellikle İsviçre ve Almanya'ya) göç etti[194]. Bunun yanı sıra Lübnan'da önemli miktarda Kürt'e Lübnan vatandaşlığı verildi. Öyle ki Haziran 1994'te Hariri Hükümeti, Lübnan topraklarında yaşayan tüm vatansız bireylerin yasal statüsünü çözmek için bir vatandaşlık kararı çıkarmıştı. Bu kararnameyle 10 bin ile 18 bin civarı Kürt'ün Lübnan vatandaşlığına alındığı bilinmektedir. 1996'dan beri Lübnan'daki Kürtlerin yaklaşık %60'ı Lübnan vatandaşlığına sahiptir[195].

Lübnan toplumunda önemli olan bir diğer etnik grup Ermenilerdir. Ermeni Katolikler Lübnan'a 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'den kaçan mülteciler olarak geldi ve burada kendi kiliselerini kurdu. Bunların sayılarının 200 bin civarı olduğu tahmin edilmektedir[196]. Lübnan'daki Ermeniler1987'de Beyrut ve Beyrut'un banliyölerinde ve Bekaa vadisindeki Anjar'da ikamet etmekteydiler. Zanaatkâr becerileri nedeniyle ekonomik anlamda iyi durumda oldular. Lübnan'da az sayıda bulunan Ermeniler, Taşnak ve Hınçak partileri adı altında örgütlendi. Lübnan'daki Ermenilerle ilgili ilginç olan ise Lübnan'da Türkçenin halen üçüncü bir dil olarak kullanılmasında Ermeni cemaatinin etkili olmasıdır[197].

Lübnan'da Sünni grup içerisinde yer alan bir diğer etnik grup sayıları oldukça az olan Türkmenlerdir. Türkmenlerin Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferiyle getirildiği ya da Mercidabık Savaşından önce sefere yardım etmeleri için sefer öncesinde Osmanlı tarafından yerleştirildikleri iddiaları var olsa da kayıtlara dayalı resmiyet, Memlüklerin Beyrut'un kuzeyinde kalan bölgelerin kontrolüne yardımcı olmaları için 12.yüzyılda Kesrewan'dan Trablusşam'a kadar Türkmen ailelerin yerleştirildiği yönündedir[198]. Mercidabık Savaşında Osmanlının yanında yer alan Türkmenler yardımları karşılığında daha fazla toprak ve düşük vergi ödeme olanakları elde etti. Lübnan'daki Türkmen varlığından Türkiye'nin haberi 1989 yılında Lübnan ordusunda askerlik görevini yapan bir askerin Türkçe konuştuğunun fark edilmesi üzerine Türkiye Büyükelçiliğine haber verilmesi sayesinde oldu. Bu tarihten sonra Beyrut'a atanan büyükelçilerin Akkar bölgesindeki iki Türkmen köyünü ziyareti bir gelenek

[194] Ayşe Selcan Özdemirci (Haz.), 2017, a.g.e., s.16.
[195] *Country of Origin İnformation Report,* United Kingdom Home Office, July 2006, p.14.
[196] Fahir Armaoğlu, *1994,* a.g.e.,s.494.
[197] İlber Ortaylı, *a.g.e., s*.49.
[198] Oytun Orhan, "Saha Çalışmasına Dayalı Bir Araştırma: Lübnan Türkmenleri", *Ortadoğu Analiz,* Cilt:1, Sayı:9, Eylül 2009, ss.33-34.

halini aldı. Lübnan Türkmenleri sadece Akkar'la sınırlı değildir. Akkar Türkmenleri, Baalbek Türkmenleri, Girit Türkmenleri, Beyrut'taki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve Çerkezler olmak üzere beş grupta toplanmaktadır. Bu bölgelerde yürütülen saha çalışması sonucunda bölgedeki Türkmenlerin kendilerini tanımlarken öncelikle Lübnanlılık ve Sünnilik kimliğini öne çıkardıkları, Türkmen kimliğinin ikinci planda tutulduğu bilinmektedir. Siyasi anlamda ise Lübnan Türkmenleri genellikle Müstakbel (Gelecek) Partisi ve onun lideri Saad Hariri'yi desteklemektedir[199]. Lübnan'da 2010 yılında kayıtlı yaklaşık 20 bin Türk asıllı Lübnanlı seçmen bulunmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti Beyrut Büyükelçiliğinde kayıtlı Türk vatandaşı sayısı ise 2017 yılı itibariyle 18.642'dir[200].

2.3.2. Dini Yapısı

Lübnan'ın dini yapısı Lübnanlı ve Lübnanlı olmayan Hristiyan, Müslüman ve Yahudilerden oluşmaktadır. Maruniler, Rum Katolikler, Rum Ortodoks ve Protestan mezhepler Hristiyan dinine mensupken; Sünni, Şii, Dürzi, Alevi-Nusayri ve İsmaili mezhepleri İslam içerisinde yer almaktadır. Bunun dışında oldukça az sayıda Yahudi dinine mensup topluluk ve %1'i bulmayan oranda diğer dini inançlar barınmaktadır.

Lübnan toplam nüfusu ve nüfusun mezhepsel dağılımı konusunda, resmi verilerin yokluğuna karşın farklı zamanlarda çeşitli kurum ve kuruluşlarca gerek anket çalışması gerekse seçim sonuçları yoluyla Lübnan nüfusu hakkında çeşitli yorumlar getirildi ve getirilmektedir. Bu çalışmalar tarihi süreçte bölgede ve Lübnan'da yaşanan olaylardan dolayı nüfus yapısının ciddi ölçüde değiştiğini göstermektedir.

Tablo 2.13. 1932, 1956 ve 1983 yıllarında Lübnan Nüfusu ve Nüfusun Dini Dağılımı

	1932 Yılı		**1956**		**1983***	
	Nüfus	Yüzdelik Dilimi	Nüfus (Binde)	Yüzdelik Dilimi	Nüfus (Binde)	Yüzdelik Dilimi
Hristiyan	410,246	51.7	787	55.6	990	36.6
Maruni	226,378	28.6	424	30.0	580	21.0
Rum Ortodoks	76,522	9.6	149	10.5	185	6.8
Rum Katolik	45,999	5.8	91	6.5	115	4.2
Ermeni	31,156	3.9	79	5.6	70	2.6
Diğer **	30,191	3.8	44	3.0	40	1.5
Müslüman	383,180	48,3	624	44.4	1,710	63.4

[199] A.g.e., s.35.
[200] Ayşe Selcan Özdemirci, 2017, a.g.e., s.20.

Sünni	175,925	22.2	286	20.0	875	32.5
Şii	154,208	19.4	250	18.0	655	24.2
Dürzi	53,047	6.7	88	6.4	180	6.7

*Filistinli mülteciler ve ülkedeki diğer yabancılar dahil.
**Yahudiler Dahil

Kaynak:Arnon Soffer, "Where Demography is The Core of Politics and Life", Middle Eastern Studies, Vol:22, No:2, April 1986, p.199.

Tablo 2.13.'de görüldüğü üzere 1932 ve 1956 verilerine göre Lübnan toplumunun çoğunluğunu Hristiyanlar oluşturmaktayken, 1983 yılında Müslümanların sayısı Hristiyanlardan çok daha fazladır. Bunun ardında yatan nedenler önceki bölümde bahsedildiği üzere dış göçler ve 1970'li yılların başında atağa geçen Şii nüfus artışıdır.

Yakın tarihli bakacak olursak, Lübnan İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan 2009 ve 2017 seçim listeleri Lübnan demografisinin son yıllardaki değişimi hakkında bir fikir edinmemizi sağlamaktadır. Bu bağlamda özellikle seçmen oranları dikkat çekmektedir. 2009 seçimlerinde Lübnan'daki toplam seçmen sayısı (21 yaş ve üzeri) 3.257.230 iken, bir sonraki seçim olan 2017 seçimlerinde bu sayının 3.685.786 kişiye ulaştığı gözlemlenmektedir. Bu da sekiz yılda Lübnan'daki seçmen sayısının yaklaşık olarak %13,6 civarında arttığı anlamına gelmektedir. 2017 seçmen listelerinde 2009 seçimleri göre Hristiyan nüfus oranında yaklaşık %4,3 artış yaşanırken, Müslümanlarda bu oranın yaklaşık %19 artış şeklinde seyrettiği bilinmektedir. 2017 seçim listelerine göre Müslüman ve Hristiyan seçmen sayı ve oranları şu şekildedir: toplam Hristiyan seçmen 1.324.390 sayı ile nüfus oranı yaklaşık %36 (%19 Maruni, %7 Ortodoks, %4,4 Katolik %2 Ermeni); Müslüman seçmen 2.341.917 sayı ile nüfus oranı yaklaşık %63. Müslüman seçmen içerisinde %29 Sünni (1.061.000), %29 Şii (1.046.000) ve %5 Dürzi (204.000). Bu verilerden anlaşılacağı üzere, Lübnan hem Müslüman hem de Hristiyan gruplar seçmen sayısı açısından oldukça güçlü olduğu görünmektedir[201].

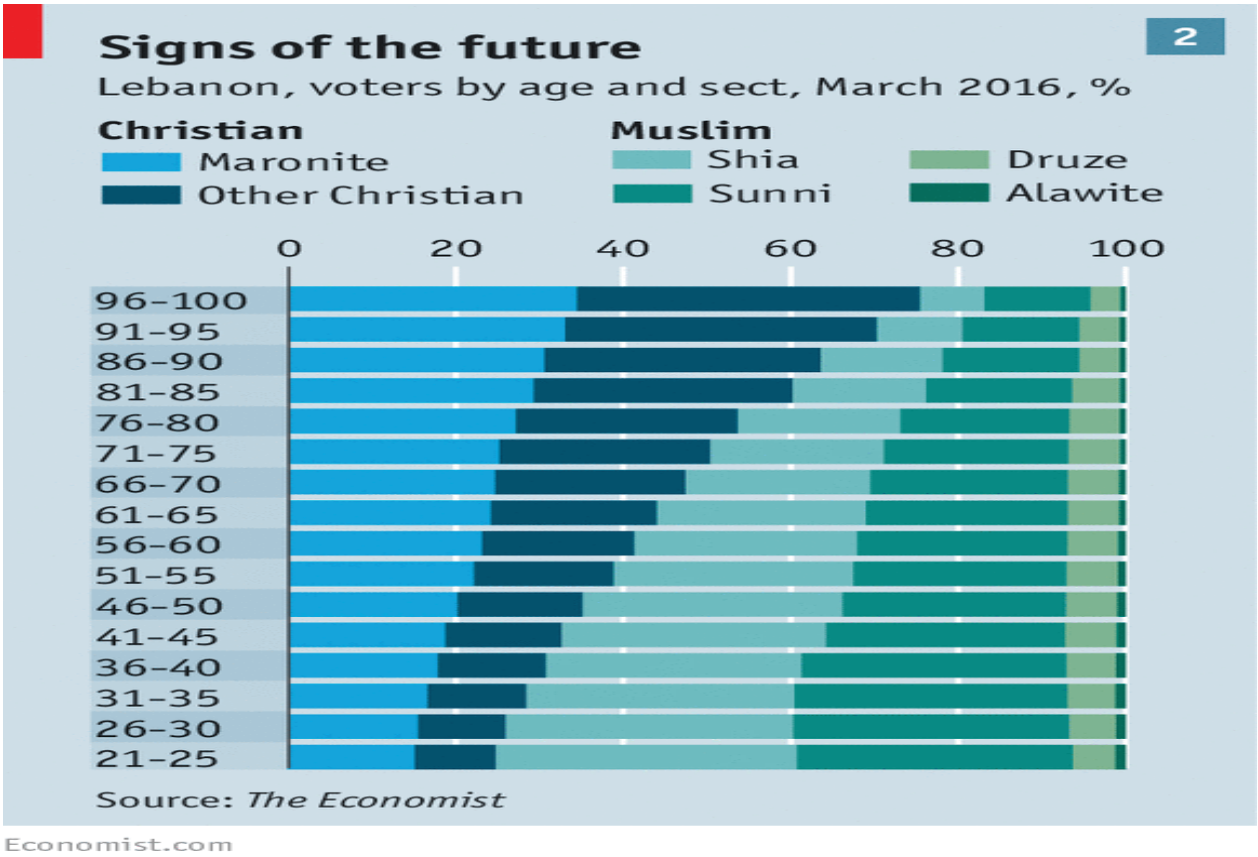
[201]The Economist Newspaper, "Lebanon: Census and Sensibility", https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21709535-new-data-reveal-looming-crisis-lebanons-ruling-elite-exposing-fiction, (Accessed on: 24.12.2018).

Tablo 2.14. 2017 Yılında Lübnan'ın Seçmenlerin Seçim Bölgelerine Göre Etnik, Dini ve Mezhepsel Temelde Sayıları

Grup/ Seçim Bölgesi	Maruni	Ortodoks	Katolik	Ermen Ortodoks	Ermeni Katolik	Anglikan	Süryani Ortodoks	Süryani Katolik	Azın lıklar	Toplam Hıristiyan	Sünni	Şii	Dürzi	Alevi	Toplam Müslüman	İsrailli	Diğer	Genel Toplam
Akkar	30617	37541	3414	174	67	809	151	52	264	73089	186541	3289	16	13711	203557		520	277166
Almenve-Aldaye	7449	8171	176	16	6	42	17	7	37	15921	101971	312	3	74	102360		390	118671
Trablus	5247	12075	1477	1751	265	583	300	215	540	22453	182552	2718	33	15806	201109	38	1019	224619
Zagarta	61121	4378	868	135	167	97	82	45	172	67065	9976	151	11	76	10214		164	77443
Alkura	12991	35335	713	99	30	233	67	32	187	49687	8626	1202	11	478	10317		254	60258
Besri	46512	1380	554	81	26	55	87	34	107	48836	109	27		6	142		170	49148
Albetron	41964	10070	1994	260	101	80	182	80	254	54985	3764	1034	11	42	4851	1	291	60128
Jubail	54718	3708	1541	999	124	166	207	115	339	61917	2770	16529	11	8	19318		399	81634
Kasrawan	77487	3547	4763	1581	779	263	726	573	1066	90785	557	1717	29	8	2311	3	595	93694
Almaten Alsamali	78154	26258	17831	25330	6343	2719	3708	1483	4054	165880	3791	5387	2361	186	11725	22	903	178530
Baabda	56467	12704	8753	1600	761	697	727	636	1740	84085	10867	40470	28359	19	79715	2	691	164493
Aliye	28685	14615	4725	845	191	976	295	274	654	51260	2602	4254	67304	6	74166	41	466	125933
Alsuf	54401	3179	12666	246	155	761	308	175	487	72378	58223	5984	62238	10	126455	12	993	199838
Beyrut 1	17541	22014	11776	14610	3991	2186	1445	3441	4766	81770	7214	2401	316	32	9963	49	939	92721
Beyrut 2	4009	2697	2272	24544	3151	1970	333	871	1726	41573	34982	31037	149	42	66210	397	506	108686
Beyrut 3	7114	14953	5702	4613	1008	2720	4667	1423	2118	41318	180600	44722	4839	87	230248	4056	1428	280050
Baalbak	22070	2695	15386	210	44	109	146	62	164	40886	41685	174295	31	21	216032		1079	257997
Alharmel	609	14	19	4	2	5	1	7	8	669	1678	48820	5	91	50594		82	51345
Baalbak-Alharmel	22679	2709	15405	214	46	114	147	69	172	41555	43363	223115	36	112	266626		1161	309342
Zahla	28509	16768	30043	8638	1803	1403	5253	1071	1151	94684	48610	27665	915	16	77206	74	591	172555
Albikaa Algarbi	8635	2709	9024	73	27	347	79	41	146	21081	50547	20505	466		71518	1	312	92912
Raseyya	2108	7170	635	39	33	77	31	109	38	10240	17500	184	20068		37752		46	48038
Albikaa Algarbi-Raseyya	10743	9879	9659	112	60	424	110	150	184	31321	68047	20689	20534		109270	1	358	140950
Sayda Köyleri	11607	767	11963	100	49	482	88	38	167	25261	4538	80990	49	5	85582		374	111217
Sayda Şehri	1323	303	1578	215	31	155	25	22	139	3791	50900	6672	38	4	57614	1	270	61676
Jazzin	33443	1487	8597	145	89	165	208	116	288	44538	1443	12413	578	6	14440	1	243	59222
Sur	2880	807	6260	1072	149	475	57	17	391	12108	16194	157863	19	14	174090		564	186762
Alnabatiye	4031	239	1074	15	18	52	20	10	95	5554	3142	135407	18	21	138588		539	144681
Merceayun	5557	6138	2908	69	31	899	51	27	341	16021	4303	90771	1001	5	96080	1	342	112444
Hasheya	1966	3698	1040	32	23	297	31	12	47	7146	23414	1381	15342	2	40139	1	165	47451
Merceayun-Hasheya	7523	9836	3948	101	54	1196	82	39	388	23167	27717	92152	16343	7	136219	2	507	159895
Bent Jebil	12596	314	3128	70	45	76	53	16	111	16409	2024	127571	16	10	129621	2	444	146474
Lübnan	719811	255734	170880	87611	19509	18899	19345	11004	21597	1324390	1061123	1045711	204237	30786	2341917	4700	14779	3685786
%'lik	%19.53	%6.94	%4.64	%2.38	%0.53	%0.51	%0.52	%0.30	%0.59	35.93%	%28.79	%28.37	%5.54	%0.84	%63.54	%0.13	%0.40	%100.00

Kaynak: Lübnan İçişleri Bakanlığından aktaran, "Lebanon: Census and Sensibility",https: //www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21709535-new-data-reveal-looming-crisis-lebanons-ruling-elite-exposing-fiction(Accessed on: 24.12.2018).

Şekil 2.4. 2017 Yılı Seçim Listelerine Göre Oy Kullananların Mezhep Temelli Yaş Grafiği

Kaynak:Lübnan İçişleri Bakanlığından aktaran, "Lebanon: Census and Sensibility",https: //www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21709535-new-data-reveal-looming-crisis-lebanons-ruling-elite-exposing-fiction(Accessed on: 24.12.2018).

2017'de gerçekleştirilen seçimlerde seçmen listelerinde kayıtlı Lübnanlıların yaş grafiğini gösteren şekilde Müslüman grupta 65 yaş üzeri nüfus oranı az iken, Hristiyan grubunda durum tam tersi nitelikte olması dikkat çekicidir. Bu ayrıntı Lübnan demografik yapısının uzun vadede etkin bir değişime uğrayacağının sinyallerini vermektedir.

CIA World Factbook'un Temmuz 2018 tarihli verilerine göre ise nüfusun % 57.7'si Müslüman (% 28.7 Sünni ve % 28.4 Şii ve az sayıda Alevi ve İsmaili), % 36.2'sı Hristiyan(Maruni Katolikler Hristiyan grubun çoğunluğunu oluşturmakta), %5.2'si Dürzi

olmakla birlikte az miktarda Yahudi, Bahai, Budist, Hindu ve Mormon[202] bulunmaktadır[203].

Sayıları oldukça az olmakla birlikte Yahudiler Lübnan'ın ayrılmaz bir parçasıdır. 1947'de tahmini sayıları 5.950'dir. 1948'de İsrail'in kurulmasından sonra Lübnan Yahudileri diğer topluluklarla kanunlar önünde eşit haklara sahip olduklarından ve Lübnan toplumunda refah içinde yaşadıklarından göç etmek zorunda hissetmemişlerdi. Hatta 1947'deki anti-siyonist gösteriler sırasında hiç zarar görmediler. Bununla birlikte Arap-İsrail çatışmasının yoğunlaşması çoğu zaman İsrail politikalarıyla ilgili yerel Yahudilere karşı tutumlar siyasallaşmıştı. 1950'lerin başında Beyrut'taki sinagogları bombalandı ve Lübnan Meclisi Lübnan ordusundaki Yahudi subayların statüsüne ilişkin sıcak tartışmalara tanık oldu. Sonuçta Meclis oy birliği ile Yahudi subayların Lübnan ordusundan atılması kararı aldı. Yahudi bölgelerine düşmanlıklar sonucu 1972 yılına kadar Yahudiler paraları ve mülkleriyle ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. 1986 yılında Batı Beyrut ve Doğu Beyrut'ta sadece birkaç düzine (yaklaşık 70 kişi) Yahudi kaldığı tahmin edilmektedir[204].

2.3.3. Mezhep Yapısı

Üç büyük dinlerden ikisini oluşturan Hristiyanlık ve İslam, tarihi periyotta çeşitli mezheplere ayrıldı. Hristiyanlık; Ortodoks, Katolik, Protestan vd. çeşitli mezheplere bölünürken, İslam dini; Sünni, Şii, Dürzi, İsmaili vd. birçok mezhebe bölündü. Lübnan demografik yapısında da bu durum net bir şekilde görünmektedir.Lübnan'da Müslüman inancı içerisinde Sünni ve Şii mezhepler yaklaşık nüfusta iken, Hristiyanlık inancı içerisinde Katolik olan Maruniler daha fazla yer tutmaktadır. Lübnan'da Taif Anlaşması temelinde mezhepler nüfusu oranında ülke içerisinde nüfuz etkisi yaratabildiğinden mezheplerin nüfusları konusu oldukça önem arz etmektedir.

---

[202] "Mormonluk" terimi, Mormonların inanç metinlerinden biri olan Mormon Kitabı'ndan türetilmiştir. Dini önderi ve kilisenin kurucusu ve ilk peygamberi Joseph Smith JR olan Mormonluk, İkinci Büyük Uyanış olarak bilinen dini heyecan dönemde Batı New York'ta 1820'ler de ortaya çıkmıştır. Diğer çoğu Hristiyan gruplarda olan üçlü birlik anlayışı farklılık göstermektedir. Onlara göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üç farklı varlıktır, ancak eylemde bir bütün olarak yalnızca ''Tek Tanrı'' olmaktadır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Mormonluk) (Accessed on: 21.11.2018).

[203] CİA, The World Factbook, "Lebanon", https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html (Accessed on: 22.11.2018).

[204] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e.,p.70.

Şekil 2.5. Lübnan'da Dini Grupların Dağılımı

Kaynak: Wendy Pearlman, "Emigration and Power: A Study of Sects in Lebanon, 1860-2010", Politics and Society, 41(1), 2013, p.110.

Lübnan toplumunun en büyük mezhep grubu ***Şiilerdir.*** 1980'lerin ortalarına kadar Şiiler genellikle toplumun en düşük katmanını temsil etmekteydi. Öyle ki küçük bir Şii burjuvazisi dışında çoğu köylü ve işçiydi. Şiiler ağırlıklı olarak Güney Lübnan ve Bekaa vadisinin fakir semtlerinde ikamet etmekteydi. Burada yoksulluk çeken ve merkezi hükümet tarafından ihmal edilen Şiilerin çoğu Beyrut banliyölerine göç etti. Bazı Şiiler ise daha iyi fırsatlar bulmak amacıyla Batı Afrika'ya göç etti. 1986 yılından itibaren Lübnan'da en çok sayıda bulunan mezhep, nüfusun %41'ini (1.066.000) oluşturan Şiiler oldu. Lübnanlı Şiiler 1968 yılına kadar devlet tarafından tanınan kendi dini kurumlarından yoksundu. Bu tarihte İran doğumlu din adamı imam Musa Es-Sadr, Lübnan'da Yüksek Şii İslam Konseyini kurdu. Sadr, Lübnanlı Şiileri hem siyasi hem de dini seviyelerde temsil etmek üzere konsey başkanlığına seçildi. Konseyde bütün Şii din adamlarının yanı sıra milletvekilleri, devlet çalışanları, bakanlar, yazarlar ve Lübnan'da ikamet eden Şiilerin çoğu bulunmaktaydı[205]. Genellikle kırsal kesimlerde yaşayan Şiiler Lübnan toplumu içerisinde gelir seviyesi ve eğitim düzeyi en düşük kesimi oluşturmakla birlikte, takip eden yıllarda Musa Es-Sadr gibi Şii liderlerin Lübnan'a gelmesi ve bir takım eğitim faaliyetleri ile birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda ciddi ölçüde gelişme kaydettiler. Şiilerin Lübnan siyasetinde aktif bir rol üstlenmesi Marunilerin 1920'ler boyunca Suriye'yle birleşme hayali kuran Sünnilere karşı bir denge unsuru olarak Şiileri kullanmalarıyla olmuştur[206].

Fransız manda yönetimi döneminde çoğunluğu elinde tutan mezhep grubu Maruniler iken günümüzde baskın mezhepsel grup Şiilerdir. 1950'li yıllardan itibaren hızla artan nüfuslarına dayanarak ülke siyasetinde daha etkin rol almak istediler. Lübnan'da önde gelen Şii aileler Esad ve Hamadeh aileleridir. Şiilerin ülke siyasetindeki etkinlikleri 1980'li yıllarda EMEL ve Hizbullah örgütleri eliyle gerçekleşti[207]. Dış destekçileri ise şüphesiz İran'dı. Öyle ki yoğun Şii nüfusu barındıran Lübnan'a karşı kayıtsız kalmayan İran, 1982'de kurduğu Hizbullah ile devrimin bir numaralı düşmanı olarak gördüğü ABD ve İsrail'e karşı Lübnan topraklarında mücadele başlatarak çok uluslu yapıya çoktan bürünmüş olan Lübnan krizinin bir tarafı olarak yerini aldı. Okulları, hastaneleri, askeri teşkilatlarıyla tam teşekküllü bir devlet görünümünü andıran Hizbullah, Şii

[205] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e.,pp.62-63.
[206] Fahri Danış, a.g.e., s.1.
[207] Atilla Sandıkçı ve Kenan Dağcı (Ed.), a.g.e., ss.317-318.

kesimtarafından desteklenmekteydi. O kadar ki Beyrut'un güneyindeki banliyölerde bulunan Şii halk tüm duvarları Humeyni'nin dev fotoğraflarıyla donatılmıştı[208].

Lübnan toplumunun en büyük ikinci mezhep grubunu ***Sünniler*** oluşturmaktadır. Sünni topluluğun Lübnan'daki dini liderliği kısmen Fransız etkisi kısmen de geleneksel İslam'dan türetilen kurallar ve kurumlar üzerine temellendi. Manda döneminde Fransızlar 1980'lerin ortalarına kadar devam edecek olan Yüksek İslam Konseyi kurumunu oluşturdu. Fransızlar aynı zamanda hastane, okul, mezarlık ve cami ihtiyaçlarını devam ettirebilmeleri için yerel vakıflar kurdu. Bununla birlikte bu vakıfların gelirleri doğrudan bağışlar veya kısmen topluluğa verilen gayrimenkullerden oluşmaktaydı. Şeyh, Lübnan'da din adamlarına verilen onursal unvandır. 1975 iç savaşının bir sonucu olarak Sünni toplumun dini liderleri özellikle de Lübnan'daki köktendincilerin gelişiyle birlikte oldukça önemli bir siyasi rol üstlendi. 1987 yılından itibarenSünni müftü Şeyh Hasan Halit (Khalid) "İslami Grup" olarak bilinen topluluğun liderliğini alarak en güçlü Sünni lider konumuna yükselen isimdi[209].

Sünniler, 1970'lere kadar Nasır yanlısı bir çizgi izlerken, 1970'ten sonra Kemal Canbolat liderliğindeki "Lübnan Ulusal Hareketi"nde yer aldı. Sünniler komşu Arap ülkelerce desteklenen siyasal çözümlerin destekçisi oldular[210]. Kerami, Selam, Sulh ve Hoss gibi Sünni aileler Lübnan siyasi hayatında etkin isimlerdi[211]. Günümüzde ise Sünni temelli Gelecek Partisi lideri Saad Hariri'yi desteklemektedirler.

Sünni nüfusun üçte ikiden fazlası Beyrut, Sidon ve Baalbek'te yaşamaktadır. Kırsaldaki bazı Sünniler ise Akkar bölgesi, Baalbek yakınındaki Bekaa Vadisi ve Şuf Dağında yaşamaktadır. Tipik meslekleri ticaret, sanayi ve gayrimenkuldür. 1986'da Lübnan nüfusunun %27'sinin Sünni Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Arap olmayan Sünniler sadece Kürtlerdir ve Kürtler çoğunlukla Beyrut'ta yaşamaktadır. Bu Kürtlerin kökenleri Türkiye, İran, Irak ve Suriye'ye dayanmaktadır. Kürtler buralara göç ettiğinde Lübnan'ın çoğulcu toplum yapısından dolayı kalıcı oldular[212].

Lübnan'dayaşayan Hristiyan toplumunun en büyük mezhep grubunu Katolik olan ***Maruniler*** oluşturmaktadır. Bir Doğu Katolik Hristiyan grubu olan ve adını toplumdan

---

[208] Ömer Turan, a.g.e., *s*s.384-385.
[209] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e.,p.61.
[210] Ömer Turan, a.g.e., s.385.
[211] Atilla Sandıkçı ve Kenan Dağcı (Ed.), a.g.e., s.318.
[212] Thomas Collelo (Ed.), 1989, pp.61-62.

ayrı bir şekilde dağlarda ve vadilerde tek başına yaşayan, zamanını ibadetle geçirip dünya nimetlerine sırt çeviren papaz Jan Maron veya Suriyeli keşiş Aziz Marun'aithafen "Maruniler"diye adlandırılan bu topluluğun tarihi M.S. 4.yüzyılın sonlarıyla 5. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir[213]. Papaya bağlı olan Maruniler, papadan sonra en yüksek ruhani lider olarak LübnanBrikirki'de oturan Maruni patriğini görürler. Maruniler'in inançları İsaPeygamberin bir irade ve iki tabiatı olduğu fikri üzerine temellidir[214].

Marun (maron) sözcüğü Süryanice "küçük efendi (smalllord)" anlamına gelmektedir. 7. yüzyılın sonlarında diğer Hristiyanlardan farklı ayrılıkçı görüşleri nedeniyle birçok zulme maruz kalan Maruniler, kıyı bölgelerden Lübnan ve Suriye'nin dağlık bölgelerine çekildi. Maruniler, Osmanlı yönetimi boyunca (1516-1916) bu bölgelerde nispeten bağımsız olarak varlığını sürdürdü. Maruniler Antakya ve Doğu Patriği tarafından yönetiliyordu. Piskoposlar genellikle Roma'dakiMaruni kolejinden mezun olanlar arasından kilise meclisi tarafınca aday gösteriliyordu. Marunilerin çoğu Dürziler gibi kırsal halkı oluşturmakta ise de Dürzilerin aksine dağınık değil bir arada yaşamaktaydı[215].

Marunilerin 1914 senesindeki sayıları 47.406'dır[216]. 1932 nüfus sayımında ise ülkedeki Maruni sayısı 226.378 olarak belirlendi. 1986 yılında ülke dışında yaşayanlarla birlikte nüfusun yaklaşık %16'sının (416 bin) Maruni olduğu tahmin edilmekteydi. Günümüzde hala Lübnanlı Marunilerin en fazla bulunduğu bölge Cebel Lübnan'dır. Ülke dışında Marunilerin en fazla yaşadığı yer ise Suriye ve Kıbrıs'tır. Başta Şam, Halep ve Lazkiye olmak üzere Suriye'de 40 bin civarı Maruni olduğu tahmin edilmektedir. Haçlı seferlerinin sonunda haçlılarla birlikte Kıbrıs'a göç eden Marunilerin buradaki sayısının 6 bin civarı olduğu iddia edilmektedir. Günümüzde ABD, Afrika, Avrupa ve Avustralya'da bir miktar Maruni yaşamaktadır[217]. Cemayel, Chamoun, Bustani, Franjiye gibi Maruni aileler Lübnan siyasi hayatında uzun yıllar etkin olan ailelerdir. Ülkedeki Hristiyanların çoğunluğunu oluşturan Maruniler ülkenin ekonomik ilerleyişinde bir dinamo işlevi görmektedir. Örneğin, Beyrut'un bankacılık sektörünün önemli bir kısmını Maruniler elinde tutmaktadır[218]. Lübnan'ın Katolik Maruni cemaati, ülkenin zengin müteşebbis

---

[213] Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev.Olga Tezcan), Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.227.
[214] Fahir Armaoğlu, 1994, a.g.e., s.494.
[215] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e., pp.66-67.
[216] Orhan Sakin (Ed.Mustafa Sürmeli), a.g.e., s.159.
[217] Yasin Atlıoğlu, a.g.e., s.50.
[218] Atilla Sandıkçı ve Kenan Dağcı (Ed.), a.g.e., ss.318-319.

işadamları ve Batı'ya açık eğitimli aydınlarına sahiptir. Onların sayesinde Beyrut, Arap matbaasının, kitap ve gazeteciliğin merkezi haline gelmiştir[219].

Lübnan toplumunda ve siyasi hayatında oldukça önemli bir yeri olan bir diğer mezhep grubu ***Dürzilik***tir. Batıni karakterli olan ve İslam öğretilerini reddederek kendilerini "Tevhid Ehli (El-Muhavvidun) olarak adlandıran bu fırka hakkında bilgiler oldukça az olmakla birlikte, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın 1831-1838 yılları arasındaki Suriye seferi sırasında Şuf bölgesini işgal etmesiyle, Mısır askerleri mabedinde Dürzilere ait pek çok kitabın ganimet olarak ele geçirildiği bilinmektedir. Yazı dili Arapça olan bu eserler dünyanın belli başlı kütüphanelerine getirilip diğer dillere tercüme ettirilince bu fırka hakkında bilgi edinmek nispeten kolaylaştı[220].

Dürzi toplumun etnik köken olarak hangi ırka dayandığı meselesi kesin olarak belirlenmemiş olmakla birlikte, Dürziler kendilerini Arap ırkından kabul ederler[221]. Şiiliğin İsmailiyye koluna bağlı olan Dürzilik, Hamza B.Ali'nin önderliğinde kuruldu. Dürzilik vahye dayalı bir din olmayıp, içerisinde Zerdüştlük, Maniheizm, Eflatunculuk, Pisagor, Aristo, Helenizm, Gnostisizm ve Doğu Hristiyan mezheplerinin öğretilerini birleştiren, köklerini özellikle aşırı Şii öğretilerden almış eklektik bir fırka görümündedir. Bunun yanında Kur'an-ıKerim'in ayet ve hadislerdeki öğretiler almıştır. Tüm bunlar dikkate alındığında Dürziliğin bazı dini ve felsefi unsurlarla derlenip geliştirilen ve bulundukları bölgenin kültürüyle harmanlanmış bir mezhep olduğu söylenebilir[222]. Lübnanlı Dürzilerin siyasi tavırlarını en çok belirleyen kavram "takiyye"dir. Dürzilerin bu kavram çerçevesinde tarih boyunca kendi aralarında veya diğer topluluklarla ittifak ve mücadelelerinde şartlara göre hızlı müttefik değişikliği ve diplomatik manevralarının bu kavram kapsamında olduğu iddia edilmektedir[223]. Kendilerini "El-Muhavvidun" ("Tanrının Birliğine İnananlar") olarak adlandıran Dürzi cemaati dini bakımdan ikiye ayrılmaktadır: Akıllılar (El-Ukkal) ve Cahiller (El-Cuhhal). Akıllılar, din işlerini bilen, dünyevi lezzetleri tatmayan, maneviyatı yüksek kimseler iken, cahiller tam tersi olarak tanımlanmaktadır. Dürzilik inanç esasları ve

---

[219] İlber Ortaylı, 2014, a.g.e., s.50.
[220] Mustafa Öz, "Dürzilik", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: 7(10), İstanbul 1989, s.486.
[221] Aytekin Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31(31), 2011, ss.180-181.
[222] Mustafa Öz, a.g.e., s.518.
[223] İzzettin Artokça, "Ortadoğu'da Dürziler", *TASAM*, Rapor No:54, s.14.

çerçevesi dolayısıyla bazı kesimlerce İslam dışında görülebilmektedir[224]. İlginç bir şekilde Dürzilerin din bilginleri ve önderleri arasında kadınlara da sıkça rastlanmaktadır[225].

Dürziler azınlık olmalarına rağmen Ortadoğu siyasi hayatının bir parçası olmayı başardı. 12. yüzyıldan itibaren faaliyetleri ve yönetimdeki rolleri Şihabiler, Maanoğulları, Tenubiler, Canbolatlar eliyle oldu. O dönemde Suriye toprağı olan Bekaa vadisi ile Lübnan, Anti Lübnan dağları ve Filistin'e yerleşen Dürziler, 16. yüzyıldan itibaren Güney Suriye'deki Cebel-i Druz bölgesine çekildi. Daha sonra bunların bir kısmı Ürdün'e yerleşti. 19. yüzyılda Dürzilerin bir kısmı ABD, Avustralya ve Batı Afrika'ya göç etti. Bu dönemde Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'de yaklaşık 400-450 bin Dürzi olduğu tahmin edilmektedir[226]. 1685 yılında 600 olan Dürzi nüfusu 1810 yılında 7 bin, 1890 yılında 25 bin, 1921 yılında 42.680, 1925 yılında 44.344 olarak gelişim gösterdi[227]. Bugün Lübnan'da sayıları 300 bini bulan Dürziler Şufdağındaki sarayından VelidCanbolat tarafından yönetilmektedir[228].

Rum Katolikler Lübnan'ın en büyük 2. Hristiyan topluluğudur. Onlar Rum Ortodoks kilisesinden ayrıldıktan sonra 18. yüzyılda farklı bir grup olarak ortaya çıktı. Vatikan'ın tanımladığı Katolik öğretileri kabul etmelerine rağmen, genellikle Rum Ortodoks kilisesine kapalı kaldılar ve Maruni geleneklerini korudular. Arapça dilini kullanıp Bizans çizgisini izlediler. Rum Katolik kiliseleri Rum Ortodokslara benzer ancak farklı simgeler içerir. Rum Katolikler ülkenin orta ve doğu kısımlarındaki köylere dağılmış durumdadır. Bu mezhebin üyeleri Beyrut, Zahle ve Sidon banliyölerinde yoğunlaşmış durumdadır. Diğer mezheplere oranla daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olan Rum Katolikler, Batı'yla (özellikle ABD ile) özdeşleşmeleri ve Rum ile Arapdünyasına karşı açık olmaları nedeniyle bir denge kurdular. 1986 yılında Rum Katolikler ülkenin %3'ünü (78 bin) oluşturmaktaydı[229].

Lübnan'ın Hristiyan inancı bünyesindeki bir diğer mezhep grubu ***Rum Ortodoks***lardır. Doğu Ortadoğu kilisesine mensup Rum Ortodokslar aslında Bizans öğretilerini kullanan Autocephalous kilisesinin bir grubudur. Tarihi olarak bu kiliseler Kudüs, Antakya, İskenderiye ve Konstantinopolis olmak üzere dört doğu patrikliğine

[224] Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri,* Selçuk Yayınları, Ankara 1991, s.199.
[225] İlber Ortaylı, 2014, a.g.e., s.49.
[226] Mustafa Öz, a.g.e., s.517.
[227] Aytekin Şenzeybek, a.g.e., s.195.
[228] İzzettin Artokça, a.g.e., s.14.
[229] Thomas Collelo (Ed.), 1989, a.g.e.,p.68.

bölünmekteydi. Günümüzde kentli nüfusu artmakta ve ticaretin önemli bir kısmını oluşturmakta olan Rum Ortodoksların önemli bir kısmı Beyrut ve çevresinde yaşamaktadır. Bir kısmı da Şuf dağında ve Trablus'ta bulunmaktadır. Rum Ortodoksların birçoğu yüksek eğitimli ve ekonomide tecrübelidir. 1986 yılında Rum Ortodokslar nüfusun %5'ini (130 bin) teşkil etmekteydi[230].

Yukarıda sayılan mezheplere ek olarak Lübnan'da sayıları birkaç yüzü geçmeyen küçük dini ve etnik gruplar vardır. Bunlar İsmaililer, Yakubiler, Nesturiler, Bahailer, Protestanlar, Çerkesler ve Mormonlardır.

[230] Thomas Collelo (Ed.), 1989, p.68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE'DE SAVAŞ VE LÜBNAN'A ETKİSİ

Bu bölümde tez çalışmasının kilit noktasını oluşturan Suriyeli mültecilerin Lübnan demografisine etkisi tartışılmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle Arap Baharı ve Arap Baharının Lübnan'a yansıması hakkında genel bir hat çizilmek; sonra, daha spesifik bir yaklaşımla Suriye savaşında Lübnan'ın tutumu ve Lübnan'a yönelen Suriyeli mülteci göçü irdelenmektedir. Bu kapsamda Suriyeli mültecilerin Lübnan siyasetine etkisi apayrı bir çalışma konusu teşkil ettiğinden kısa tutulmakta ve Suriyeli mültecilerin Lübnan'a etkisi, Lübnan'daki dağılımları ve sayısal oranları çerçevesinde verilmektedir. Akabinde Suriyeli mülteci barındıran ev sahibi ülkelerde Suriyeli mültecilerin mevcudiyeti işlenmektedir. Son gelişmeler çerçevesinde Suriyeli mültecilerin geri dönüşleri işlendikten sonra Suriyeli mültecilerin geleceği ve genel değerlendirme ile çalışma sonlandırılmaktadır.

3.1. Lübnan'ın Arap Baharındaki Yeri

Arap Baharı, Ortadoğu'da baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı son dönemde meydana gelen farklı ölçeklerdeki halk hareketlerini göstermek ve süreci bir demokratikleşme dalgası biçiminde ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu yönde gerçekleştirilen protestolar ve gösteriler sosyal medyada ve literatürde Arap Baharı ve Kışı, Arap Uyanışı, Arap İsyanı, Arap Devrimi gibi isimlerle de anılmaktadır[231]. "Arap Baharı", başlangıçta "demokrasi, özgürlük, adalet ve refah" talebiyle belirse de geçen zamanda bu hareketler, ilk çıkış amacından uzaklaştı. Bunun yerine şiddetli iç savaşlar, kitlesel kırımlar ve göçler yaşandı. Buna bir de dış güçlerin doğrudan veya dolaylı askeri müdahaleleri eklenince, "Arap Baharı" amacından ve ortaya çıkış ruhundan daha da uzaklaştı[232].

Lübnan'da baskıcı ve otoriter bir yönetim olmadığından, Arap Baharı sürecinde Lübnan'da demokrasi, özgürlük, reform talepleriyle bir ayaklanma gerçekleşmedi. Bununla birlikte Lübnan'ınArap Baharı sürecinden etkilenme şekli, Hizbullah'ınSuriye'de Esad rejimi yanında fiili olarak taraf olması ile oldu. Bunun dışında Temmuz 2015'te Lübnan'da patlak veren çöp krizi bazı kesimler tarafından Arap Baharı kapsamında

---

[231] Necdet Hacıoğlu ve Uğur Saylan, "Arap Baharının Turizme Yansımaları: Arap Ülkeleri ve Türkiye"*Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:17, Sayı:32, Aralık 2014, s.57.
[232] Hasret Çomak vd. (Ed.), *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s.119.

değerlendirilebilmektedir. Lübnan'da çöpleri toplamakla görevli Sukleen firmasının görev süresinin dolması ve çöplerin toplandığıEn-Naime'deki merkezin dolup taşması ile başlayan süreç, Temmuz 2015 itibariyle sokaklarda çöp yığınlarının oluşmasına neden oldu. Atıkların toplanması için yapılan ihalelere dair ortaya atılan yolsuzluk iddiaları çöp sorununa siyasi bir boyut kazandırdı. "Kokunuz çıktı" ("YouStink!") sloganıyla sosyal medyada örgütlenen ve tamamen sivil bir hareket vurgusuyla sokağa çıkan protestocular, ülkedeki tüm siyasi aktörlerin sorumlu tutulduğu döviz ve pankartlar kullanarak mezhepler ve ideolojiler üstü bir dil geliştirdi. Vatandaşlar, çöp sorunu üzerinden ülkedeki tüm problemlere yönelik bir eleştiri getirmekteydi[233]. Sokağa çıkan onbinlerce Lübnanlı, hükümeti protesto ederken, polisin müdahalesi sert oldu. Güvenlik güçlerinin müdahalesi halkın tepkisinin büyümesine ve protestocuların, Arap Baharı'yla yayılan "Halk rejimin değişmesini istiyor", "Halk rejimin yıkılmasını istiyor" sloganlarını atmasına yol açtı[234].

3.2. Arap Baharı ve Suriye'de Savaş

Üniversite mezunu işsiz olan Tunuslu Muhammed Bouazizi adlı bir seyyar satıcı polisler tarafından tartaklandı ve tezgâhına el konuldu. Bu olay üzerine 17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Bouazizi, Sidibuzial hükümet binasının önünde kendini yaktı. Bu olaydan sonra Bouazizi'yi destekleyen ve daha çok özgürlük isteyen Tunuslu gençlerin sosyal medya aracılığıyla örgütlenerek protestolara başlamaları Arap Baharının başlangıcı oldu. Tunus'ta protesto eylemlerinin büyümesi ve ülke çapında yayılması üzerine cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali halka ekonomik ve siyasal reformlar yapılacağına dair sözler vermenin yanı sıra bir sonraki seçimlerde aday olmayacağını açıkladı. Buna rağmen olaylar hız kesmedi ve sonunda Bin Ali, 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a kaçmak zorunda kaldı. Arap Baharının ilk durağı olan Tunus'taki olaylar "Yasemin Devrimi" olarak adlandırıldı. Yasemin Devrimi süreci Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle son bulduysa da ülke siyasi bir karmaşadan kurtulamadı. Tunus'tan sonra protesto gösterilerinin sıçradığı ikinci ülke ***Mısır*** oldu. Mısır'da da olaylar Tunus'takine benzer şekilde gelişti. Ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutları olan bu protestolar 11 Şubat 2011 tarihinde devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in görevi orduya devrettiğini açıklamasıyla sonlandırıldı. Arap Baharı eş zamanda Muammer Kaddafi tarafından

[233] Ayşe Selcan Özdemirci, "Suriye İç Savaşının Lübnan'a Etkileri (2011-2016)", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi,* 3(2), 2016, s.48-49.
[234] Hürriyet Gazetesi, "Lübnan'da Çöpe İsyan", http://www.hurriyet.com.tr/dunya/lubnan-da-cope-isyan-29885598 (Erişim Tarihi: 05.12.2018).

yönetilen ***Libya***'ya nüksetti. BM ve Libya halkı 2011 tarihinde Muammer Kaddafi'yi devirdi. Uzun süren çatışmalar sonucu Libya'dan kaçmak üzere olan Kaddafi'nin konvoyu NATO tarafından vuruldu. ***Cezayir*****,** diğer ülkelere kıyasla Arap Baharı sürecinden çok fazla etkilenmedi. 1999 yılından beri iktidarda olan devlet başkanı Abdülaziz Buteflika gıda fiyatlarının yükselmesine karşı olan protesto gösterilerini başarılı bir şekilde yönetti. 2011 yılının başlarında halk gösterilerinin yayıldığı ***Fas***'ta ise bu gösteriler kitlesel boyutlara ulaşamadı. Arap Baharı sürecinde sakinliğini koruyan Faslılar ağırlaşan yaşam koşullarından şikâyetçiydi. Fas için devrim pek mümkün olmadı. Zira Fas, monarşi ile yönetilmekte ve iktidarda olan Kral Muhammed halkın büyük çoğunluğundan destek almaktadır. Arap Baharı sürecinden etkilenen bir diğer ülke ***Bahreyn*** idi. Körfez ülkeleri içinde ekonomik durumu pek parlak olmayan Bahreyn'de halk, özellikle Sünni azınlığın ülke içerisinde daha avantajlı konumda olması sebebiyle isyan etti. ***Umman*** ve ***Ürdün***'de de olaylar Arap Baharı sürecinden etkilenen diğer ülkelerde olduğu gibi işsizliğin yüksek olması nedeniyle belirdi. Diğer devletlere kıyasla oldukça yoksul bir ülke olan ***Yemen*** de Arap Baharı sürecinden nispeten etkilendi[235].

Suriye'de 2011 yılında başlayan ayaklanma Deraa bölgesinde bir duvara hükümet karşıtı grafiti yazan öğrencilerin tutuklanması sonrasında barışçıl protestolar biçiminde başladı. Belki de Mısır ve Tunus'ta Arap Baharı hareketlerinin başarısından cesaretlenen protestocular, demokratik reformlar, 1963'ten bu yana devam eden Olağanüstü Hal Kanununun kaldırılması, siyasi tutukluların serbest bırakılması gibi taleplerle çağrıda bulundu. Suriye hükümeti bu gösterilere geçmişte olduğu gibi muhbir ağlarını kullanarak yaygın tutuklamalarla, sivil hükümet güçleri tarafından darplarla, acımasız sorgulamalarla ve gösterileri dağıtmak için canlı mühimmat ve keskin nişancılar kullanmak suretiyle cevap verdi. Yine de gösteriler sokaklarda devam etti ve halk, rejime karşı farklı yollardan örgütlenmeye başladı. Suriye hükümeti protestocuları ve onların aile üyelerini ve sempatizanları terörist olarak nitelendirmekteydi. Olaylar sonucu Haziran 2011 itibariyle yaklaşık 1400 kişi hayatını kaybetti ve 10 binden fazla kişi rejim tarafından tutuklandı. O yaz Suriye ordusundan ayrılan rütbeli askerler Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adı altında Esad rejimini ülkeden silmek amacıyla toplandı. İslamcı savaşçılar da ayaklanmaya katılmasıyla birlikte 2013 yılında binden fazla bireysel tugay Suriye hükümetiyle savaşmaya başladı. İçerisinde Irak kökenli grupların da olduğu aşırı İslam yanlıları

[235] Hasret Çomak vd. (Ed.), a.g.e., ss.138-141.

istikrarsızlıktan yararlanarak bir yandan rejim bir yandan da ÖSO ile farklı zamanlarda savaşmaya başladı. Irak ve Şam İslam Devleti (İSİD) ya da Irak İslam Devleti olarak bilinen militan Sünni grup, yabancı cisimlerden biri olarak Suriye'nin doğusunda bir üs kurdu ve oradan Batı Irak'a saldırmaya başladı. Dışarıdan tarafların katılımıyla birlikte Suriye'de durum iyice karmaşıklaştı. Suriye hükümeti, İran, Rusya ve Lübnanlı Şii siyasi-askeri grup olan Hizbullah'tan ekonomik ve askeri destek almaktaydı. Muhalif savaşçıların çeşitli grupları bölgesel Arap hükümetlerinden yardım alırken, orta muhalefet Avrupa ve ABD tarafından desteklenmekteydi[236].

3.3. Suriye Savaşında Lübnan'ın Tutumu

12 Haziran 2012'de imzalanan Baabda Deklarasyonunda Lübnan'daki grupların başka ülkelerin iç meselelerine karışmaması yönünde ortak bir karar alındı. Buna rağmen Hizbullah lideri Nasrallah'ın "Suriye'deki çatışmalara taraf olduklarını ve bunun kendileri için bir varoluş mücadelesi olduğunu" ifade etmesiyle Lübnan hükümetinde yeni tartışmalar da başlamış oluyordu. Ülkede Lübnanlı Sünni kesimin Özgür Suriye Ordusuna destek vermesine karşın 8 Mart Bloğunun lideri Hizbullah'ın, 2012 yılı itibariyle Esad safında yer alması sonucu Suriye krizi Lübnan içerisine taşınmış oluyordu[237]. Suriye krizi patlak verdiğinde Hizbullah, Esad rejimine önce dolaylı destek verse de 2013'de fiili olarak Esad güçleri yanında sahadaki yerini almıştı. Buna karşın Gelecek Hareketi liderliğindeki 14 Mart Bloğu, Suriye'deki savaşın kendi ülke topraklarına sıçrayabileceğini gerekçe göstererek Hizbullah'a karşı çıkmaktaydı. 18 Mart Bloğu ile 14 Mart Bloğu arasındaki bu karşıtlık Suriye'de sahada savaşan devlet dışı aktörlerin faaliyetlerini Lübnan içerisine taşımasına yol açmakla kalmadı, artan Şii-Sünni gerginliğinin de eklenmesiyle birlikte ülkedeki tehdit algısı iyice kendini gösterdi. Dahası, bu olaylar Hizbullah'ın 2006 İsrail-Lübnan savaşında gösterdiği etkili mücadelesiyle yükselen popülaritesinin azalmasına neden oldu ve Sünni-karşıtı görünümünü güçlendirdi[238]. Hatta uluslararası arenada da terörist grup olarak görülmeye başladı. Bu yönde 2013 yılı içerisinde Avrupa Birliği, Hizbullah'ın askeri kanadını terörist listesine ekledi. 2016'da ise hem Körfez İşbirliği Teşkilatı hem de Arap birliği Hizbullah'ın gerek siyasi gerekse askeri kanadını terörist olarak tanımladı[239].

---

[236] *Refugees From Syria*, Culturel Orientatiton Resource Center, November 2014, p.2.
[237] Ayşe Selcan Özdemirci, *"Lübnan 2015",* Ortadoğu Yıllığı 2015, Açılım Kitap, İstanbul 2016, s.106.
[238] Ayşe Selcan Özdemirci, 2016b, a.g.e., s.86.
[239] Fahri Danış, a.g.e., .7.

3.4. Suriye Savaşının Lübnan'a Etkisi: "Suriyeli Mülteciler Sorunu"

26 milyonluk nüfusa sahipSuriye'de bir iç savaşın başlamasından bu yana çeyrek milyondan fazla Suriyeli hayatını kaybetti, bir milyondan fazla kişi de yaralandı. Suriye'de yaşanan savaşın bir sonucu olarak, UNHCR verilerine göre Suriye'de 13.1 milyon yardıma muhtaç insan vardı ve 6.6 milyon insan da ülke içerisinde yer değiştirmiş durumdaydı. Yaklaşık 3 milyon insan da ulaşılması zor, kuşatılmış bölgelerde varlığını sürdürmekteydi[240]. Bu rakamlar Suriye'yi son kırk yıldan beri en büyük yer değiştirme krizinden biri haline getirdi ve 2. Dünya Savaşından bu yana en büyük insani kriz oldu. Esasen Suriyelilerin Lübnan'daki varlığı yeni bir olgu değildir. 1950 ve 1960'lı yıllarda Ortadoğu'nun İsviçre'si konumda olan Lübnan'a alt ve alt-orta sınıf Suriyeliler iş olanakları aramak için göç etmişti. Bunun yanı sıra hızlı ekonomik büyüme Suriyeli zengin girişimcilerin işlerini ve ailelerini Beyrut'a taşımasına yol açmıştı. Lübnan'daki Suriyelilerin varlığı Taif Antlaşması sonrası dönemde de Suriyelilere Şam'ın garantörlüğünde sağlanan kolaylıklar nedeniyle artmıştı[241].

Suriye'de Beşar Esad hükümetiyle diğer güçler arasında 2011 baharında başlayan çatışmalar ve Suriye ve Irak topraklarında İŞİD'in ortaya çıkması sonucu ülke içinde, bölgesel ve Avrupa'ya doğru muazzam sayıda bir göç akışı başladı. Suriye topraklarında tamamıyla iç savaş yaşanırken istikrarsız ortamdan güvenli bölgelere kaçmak isteyen Suriyeliler çözümü bölgesel ve uluslararası göçte buldu. En fazla Suriyeli mülteci göçü alan ev sahibi ülkeler Lübnan, Türkiye, Ürdün iken, mülteci nüfusunun en hızlı büyüdüğü ev sahibi ülke Lübnan oldu. Coğrafi yakınlık, yerel çevre ile bağlar ve gevşek sınır kontrolleri bu durumu tetikleyen ana faktörlerdi. Bekaa vadisi mültecilere ev sahipliği yapan ana bölgelerden biri haline geldi ve Suriyeli mülteciler zaman geçtikçe Lübnan içlerine doğru ilerlenmeye başladı[242].

28 Nisan 2011'de Suriye muhalefetiyle hükümet güçleri arasındaki çatışmanın neden olduğu mülteci krizi önce Lübnan'ı doğrudan etkiledi. Humus'un Lübnan sınırına yakın ilçesi olan Telkelek bölgesinden yaklaşık 2 bin Suriyeli Lübnan sınırını geçti ve aile

---

[240] UNHCR, "Syria Emergeny", http://www.unhcr.org/syria-emergency.html (Accessed on: 28.11.2018).
[241] Murat Tınas, "Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler: Hükümet Stratejisi Yokluğunda Ekonomik, Siyasi ve Mezhepsel Zorluklar", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No:62, Mayıs 2017, s.3.
[242] Filippo Dionigi, "The Syrian Refugees in Lebanon: State Fragility and Social Resilience", *LSE Middle East Centre Paper Series*, No:15, February 2016, p.12.

bağlantılarıve ticari ilişkilere sahip oldukları Wadi Khaled'in kuzey bölgesine ulaştı. Bu yerleşme, takip eden dört yıl içinde muazzam bir büyüklüğe ulaşacak olan bir fenomenin başlangıcıydı. Ocak 2015'e kadar Lübnan'daki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 1.2 milyon Suriyeli mülteci kaydetti. Mülteci sayısındaki artışa rağmen kamplar Lübnan hükümeti tarafından uygun bir barındırma altyapısı olarak resmen onaylanmadı. Mayıs 2015'te Lübnan hükümetiUNHCR'den mültecilerin resmi kayıtlarını askıya almasını istedi ve o zamandan sonra başka güvenilir rakamlar kamuoyuna açıklanmadı. 2011'de yaşanan krizin başlangıcından bu yana Lübnan hükümeti ve UNHCR, durumu ele almada aktif taraflardı. Bu dönemde genel algı, Suriye'deki olayların kısa vadede neticeleneceği yönündeydi. Birçok kesim Beşar Esad'ın yaklaşmakta olduğu düşüşünü bekliyordu ve Lübnan'daki mülteci varlığı, rejimin eleştirilmesine, baskının şiddetine ve bunun Lübnan'a yansımasına dikkat çekmek için bir fırsattı[243].

3.5. Lübnan Hükümetinin Suriyeli Mülteci Politikası: "Politikasızlık"

Lübnan hükümeti Suriye'de çatışmaların Tunus, Libya, Mısır ve Yemen krizlerinde olduğu gibi kısa ömürlü olacağı beklentisiyle Suriyeli mültecilere karşı açık kapı politikası izledi ve sınır kapılarından mültecilerin geçişine izin verdi. Dolayısıyla kriz başlangıcında hükümetin politikası nispeten sınırlı ve sakin seyretti. Ancak, Lübnan'a engelsiz girebilen Suriyeli mülteciler ülkedeki diğer yabancılara uygulanan iç hukukta aynı hükümlere tabi oldular. Bu konuda Suriye ile Lübnan arasında 22 Mayıs 1991 yılında imzalanmış olan "Kardeşlik, Koordinasyon ve İşbirliği Anlaşması" yardımcı oldu. Bu anlaşma, her iki ülkenin vatandaşlarına insanların ve malların serbest dolaşımı ile iş, ikamet ve ekonomik faaliyet özgürlüğü veren bir koordinasyondu. Lübnan'a giren Suriyeli mülteciler altı ay için yasal ikamet izni veren bir giriş damgası alacaklardı. Altı ay sonunda ise bu giriş damgaları ücretsiz olarak yenilenebiliyordu. Lübnan hükümetinin ikili anlaşmaları sürdürme yönünde tepkisizlik politikası, Suriyeli mülteciler tarafından açık sınır politikası olarak algılandı ve ülkeye gelen Suriyeli sayısı hızla arttı[244].

Lübnan uzun zamandır UNHCR'e kayıt, dokümantasyon ve mülteci statüsü belirleme konularında izin vermektedir. UNHCR, Lübnan'da sığınmacıları kayıt altına alma ve mülteci statüsü verme konusunda yetkilendiren 2003 tarihinde Mutabakat Zaptı'nı

[243] Filippo Dionigi, a.g.e., p.9.
[244] A.g.e., p.11.

(Memorandum Of Understanding) imzalamıştı. Bu Mutabakat Zaptı, "Lübnan'ın kendisini bir sığınma ülkesi olarak görmediğini"doğrular ve "sığınmacı"nın Lübnan dışındaki bir ülkede sığınma talebinde bulunan kişi anlamına geldiğini belirtir. Mutabakat Zaptı, UNHCR tarafından tanınan mültecilerin altı aylık bir süre içinde (bir defaya mahsus olmak üzere) yeniden yerleştirilmesi beklentisine karşı UNHCR'nin koruma rolünü kabul etmektedir. Böylece, UNHCR'nin bireyi yeniden yerleştirmesi gerektiğinde, kayıtlı mültecilere 12 ay boyunca geçici bir dolaşım izni almaları sağlanır. Nisan 2015'te Lübnan Sosyal İşler Bakanlığı UNHCR'nin 5 Ocak 2015'ten sonra Lübnan'a gelen 1400'ten fazla Suriyeli mültecinin kaydının kaldırılmasını talep etmişti. Bu yeni yasağın gerekçesi ise, mültecilerin kayıt altına alınması için yeni bir mekanizmanın kurulmasıydı[245].

Lübnan'da ulusal iltica prosedürü bulunmamakla birlikte, 1962 tarihli "Yabancıların Ülkeye Girme, Kalma ve Çıkışlarını Düzenleyen Kanun"un 26. Maddesi "Lübnanlı olmayan bir makam tarafından siyasi suçtan mahkum edilen veya siyasal nedenlerden ötürü hayat boyu özgürlük tehdidi bulunan herhangi bir yabancı siyasi sığınma hakkı talep edebilir" maddesi uygulanmaktadır. 2003 Mutabakat Zaptı'na göre yeniden yerleşmeden önce 6 aylık bir izin belgesi verilmelidir. Yeniden yerleştirilmemesi durumunda mülteci yasadışı göçmen olarak kabul edilir[246].

Lübnan BM Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesine ve onun 1967 Protokolüne imzacı değildir. Bununla birlikte geleneksel uluslararası hukuk yolu ile mültecilerin korunma prensibine bağlı kalmaktadır. Bu ilke genel olarak mültecilerin hayatlarını ya da özgürlüklerini tehdit edebilecek yerlere geri gönderilmelerini ya da sınır dışı edilmelerini yasaklayan Uluslararası Mülteci Hukuku'nun temel taşı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Lübnan, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini kabul eden ülkelerdendi ve bu husus 1926 tarihli Lübnan Anayasasının Başlangıç Kısmı B Maddesinde "Lübnan Arap kimliğine sahiptir. Arap Ligi'nin kurucu ve aktif üyesidir ve onun anlaşmalarına ve antlaşmalarına riayet eder. Lübnan aynı zamanda Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurucu ve aktif bir üyesi olup, sözleşmelerine ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine uymaktadır. Hükümet, bu ilkeleri istisnasız tüm alanlarda somutlaştırır"[247] ifadesiyle mevzuatta yer bulmaktadır. Burada özellikle önemli olan

[245] Maja Janmyr, "The Legal Status of Syrian Refugees in Lebanon", *Beyrut American Universty Policy İnstitute, Working Paper,* March 2016, p.10.
[246] MPC, Migration Profile: Lebanon, Migration Policy Centre, June 2013, p.5.
[247] "Lübnan Anayasası" için bknz.,
https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004.pdf?lang=en (Accesses on: 21.10.2018).

madde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 14. Maddesidir. Zira 14. Madde[248] sığınma talep etme hakkını içermektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi anayasal olarak ulusal hukuka göre öncelikli olmasına rağmen bu ilke yerel mahkemelerde nadiren uygulandı[249].

Lübnan'da 2011 yılı sonunda 6 binden az olan mülteci sayısı, 2012 yılı ortalarına kadar 100 bine yükseldi ve 2013'ün ortalarına kadar çoktan yarım milyona ulaştı. Buna karşın Lübnanlı yöneticiler Suriyeli mülteci akını karşısında ne güçlü tedbirler alabildi ne de planlamalar gerçekleştirebildi. Ekim 2014'te Lübnan hükümeti ülkedeki mevcut Suriyeli mülteci sayısını azaltmak amacıyla çalışmalar yaptığını açıkladıysa da mültecilerin yerleşimleri ve yasal statüleri gibi konularda yapılan kafa karıştırıcı ve çelişkili açıklamalar Lübnan hükümetinin Suriyeli mülteci politikasının esasen "politikasızlık" seyrinde olduğunu gösterdi. Lübnanlı yetkililer sadece ülkeye uluslararası fon akışına odaklanarak yerel otoritelere kaynak ve lojistik rehberlik sağlanmasını ihmal etti[250]. Hükümet düzeyinde Suriyeli mülteci akını yönetimi konusunda siyasi çıkmaz ve ulusal politika eksikliği nedeniyle, ortaya çıkan sorunlara cevap vermek için fiili otoriter uygulamalar yürüten Lübnan belediyeleri göç akışını yönetmek zorunda kaldı. Bunun bir örneği, belediye özerkliğinin en açık ve hareket özgürlüğünü kısıtlayan sokağa çıkma yasağıdır. Öyle ki Ağustos 2014'ten itibaren Lübnan'daen az 45 belediye, belediye polisi tarafından uygulanan mültecilerin sokağa çıkma yasaklarını yürürlüğe koydu[251].

Mültecilere yönelik yaklaşım, özellikle bir siyasi partinin destekleyip bir diğer partinin şiddetle karşı çıktığı, mülteci kamplarının kurulmasıyla ilgili tekrarlayan tartışmalardı. Hükümetin tepkisinin belirsizliği, Suriye'deki olaylara karşı tarafsızlık politikasını benimseyen başbakan Necib Mikati'nin iktidara gelmesiyle daha da şiddetlendi. Bu ayrışma politikasının bir kolu, Mikati'nin "mülteciler"[252] yerine "yerinden edilmişler"[253] terimini kullanması oldu. Zira "yerinden edilmişler" terimi "mülteci" statüsüne göre daha az kalıcı bir durum içermektedir. Lübnan hükümeti mültecilerin

---

[248] İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 14. Madde "1- Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır. 2- Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ülkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz". http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 21.10.2018).
[249] Maja Janmyr s, a.g.e., p.10.
[250] *Suriyeli Mülteci Akını Yönetiminde Türkiye ve Lübnan'daki Belediyelerin Rolü*, Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Ortadoğu ve Batı Asya Teşkilatı (UCLG-MEWA), Ocak 2016, s.40.
[251] Maja Janmyr, a.g.e., p.7.
[252] Arapçada "Lajioun".
[253] Arapçada "Nazihoun".

entegrasyonunu reddetmekte ve Lübnan'ın bir sığınma ülkesi değil, bir transit geçiş ülkesi olduğunu defalarca vurgulamaktaydı[254]. Mart 2013'te başbakan Mikati istifa etti ve Şubat 2014'te yeni bir hükümet kuruldu. Bu yeni hükümet, resmi olmayan on sekiz geçiş noktasını kapattıktan sonra aynı yılın Ekim ayında iki önemli adım attı. Birincisi, BM ile birlikte Lübnan Kriz Müdahale Planınıngeliştirilmesinde işbirliği yapma kararıydı. Lübnan Kriz Müdahale Planı (Lebanon Crises Response Plan) üç temel stratejik önceliğe sahipti:

- Suriyeli mültecilere ve en fakir Lübnanlılara insani yardım sağlamak,
- Temel ihtiyaçları karşılamak için ulusal ve yerel kamu hizmet dağıtımı sisteminin kapasitesinin güçlendirilmesi,
- Lübnan'ın ekonomik, sosyal, kurumsal ve çevresel istikrarını desteklemek.

İkinci adım, Bakanlar Kurulunun 2015 yılı için yeni bir yaklaşım sunan "Yerinden Edilen Suriyeli Mültecilere İlişkin Politika Belgesi"nin ("Policy Paper On Syrian Refugee Displacement") onaylanmasıydı. Bu belge, Lübnan'daki yerinden edilmiş Suriyelilere ilişkin üç hedef belirtmekteydi:

- Suriyelilerin Lübnan'a erişimini kısıtlamak ve ülkelerine dönmeyi teşvik ederek sayılarını azaltmak,
- Suriyeli mültecilere yönelik güvenlik kontrollerini artırmak,
- Yerel ve ulusal yönetimlerin yükünü hafifletmek.

Bu yeni politika seyriyle birlikte Lübnan hükümeti açık sınır politikasını daha katı vize ve ikamet yönetmelikleriyle değiştirerek ağırlığını koymaya çalışmaktaydı. Bu politikanın temel amaçlarından biri de hem ülkeye girişlerini kısıtlayarak hem de gönüllü geri dönüşü hızlandırarak Lübnan'a giren ve ikamet eden Suriyelilerin sayısını azaltmaktı. Hükümet yeni politikanın uygulanması ve denetlenmesi görevini Genel Güvenlik Genel Müdürlüğüne verdi. Hizbullah'a yakınlığıyla bilinen Müdürlük, Sünni Suriyelilerin ülkelerine girişini zorlaştırmak ve Lübnan'dakileri ise ülkelerine dönmeye teşvik edici uygulamalar koydu. Lübnan hükümetinin kısıtlayıcı bu politikası ülkeye giriş ve ikamet konusunda epey zahmet gerektirdiğinden büyük miktarda Suriyelinin yasa dışı yollara başvurmasına yol açtı. Sonuçta, Lübnan hükümetinin Suriyeli mültecilere yönelik politikası açık sınır politikasından hem ülkeye girişi hem de ikameti kısıtlayan düzenlemelere evrildi[255]. Bu durumda yeni politikaya göre Suriyeli mülteciler için iki

[254] Maja Janmyr, a.g.e, p.7.
[255] Murat Tınas, a.g.e., s.8.

seçenek vardı: ya Lübnan'ı terk edeceklerdi, ya da istismarı kabul edeceklerdi-ki bu da bazı durumlarda zorunlu iş gücü ve insan kaçakçılığı anlamına gelebilir.

Ayrıca, Lübnan hükümeti Mayıs 2015'te BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine (UNHCR) yeni gelenleri "mülteci" olarak kaydetmeyi durdurma talimatı vermesi sonucu, 15 yaşın üzerindeki Suriyelilerin yaklaşık %60'ı ülkede yasal statülerini kaybetmiş oluyordu. Bunun yanı sıra tutuklanma ve gözaltı korkusundan dolayı Suriyeli mültecilerin hareket özgürlüğü ciddi biçimde kısıtlanacak demekti. Bu da, geçim ve aynı zamanda Lübnan'da doğmuş Suriyeli çocukları vatansızlık riski altında bırakarak doğum kayıtlarını engellemekteydi. Yeni kısıtlamalar resmi olarak kayıtlı mülteci sayısını 1.1 milyon civarında dengelediği için başarılı görüldüyse de bu rakam Lübnan'ın alan büyüklüğü ve kaynaklarının kıtlığı düşünüldüğünde hala benzersiz bir yük olmaktaydı[256].

Yine Şubat 2017'de Lübnan makamları ikamet yenileme ücretini kaldırmaya yönelik girişimlerde bulundu. Ancak, bu ücretten muaf olmak bazı Suriyeliler için yasal erişimi kolaylaştırırken, Suriye'den gelen Filistinli mülteciler, UNHCR'ye kayıtlı olmayan Suriyeliler ve Lübnanlı bir sponsor aracılığıyla ikametlerini yenileyenler gibi çok sayıda insan hala dışarıda tutulmaktaydı[257].

3.6. Suriyeli Mültecilerin Lübnan'a Etkisi

Şimdilerde sekizinci yılında olan Suriye krizi, Lübnan ve Lübnan halkı üzerinde insani, sosyo-ekonomik ve politik olarak derin bir etki yarattı. Avrupalı ülkelerin mülteci kabulüyle ilgili sert tutumu ve onları Avrupa Birliği sınırlarından uzak tutmaya yönelik politikaları, sığınmacı yükünün özelikle Lübnan, Türkiye ve Ürdün'de kalmasına yol açtı. Bu durumda nüfusunun yaklaşık dörtte biri kadar mülteci barındırmak zorunda kalan Lübnan'da 2011'den beri sosyal, ekonomik, toplumsal, demografik ve siyasi konuda pek çok sorunun yaşanması kaçınılmaz oldu. Özellikle Suriye ile olan tarihsel bağları ve parçalı dini-etnik yapısıyla Suriye krizinden en çok etkilenen ülke oldu. Suriye iç savaşının Lübnan'a faturası, siyasal sistemin kitlenmesi, ulusal güvenlik riskleri, mültecilere bağlı yapısal değişimler, demografik değişimler ve ekonomik sıkıntılar silsilesiylesirayet etti. 26 Eylül 2014 tarihinde Lübnan'da BMMYK ile kayıtlanmış 1.166.720[258] Suriyeli mülteci

---

[256] *İmmigration Detention in Lebanon: Deprivation of Liberty at the Frontiers of Global Conflict,* Global Detention Project, Genava, February 2018, p.4.
[257] Global Detention Project, a.g.e., p.17.
[258] UNHCR, Operational Portal, "Refugee Situations", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71(Accessed on: 28.11.2018).

bulunmaktaydı. Yüzbinlerce Suriyeli mültecinin ülkede kayıt dışı yaşamakta olduğu da göz önünde bulundurulduğunda bu durum Türkiye'ye 25 milyon Suriyeli mültecinin akın etmesiyle aynı anlama gelmekteydi. Şüphesiz bu rakamlar Lübnan hükümetinin Suriyeli mültecilere "açık kapı ve sınır dışı etmeme" politikası uygulamasının faturasıydı.

2011 yılından beri zaten siyasi ve ekonomik sorunların olduğu ülkede bu denli yüksek sığınmacı sayısı ülkedeki problemlerin büyümesine ve toplumsal gerginliğin tırmanmasına yol açtı. Nitekim Filistinli mülteci deneyiminden ötürü Lübnan yönetimi Suriyeli mülteciler için ufak çaplı çadır kamplarının dışında resmi olarak mülteci kamplarına izin vermedi. Bu da ekonomik, sosyal ve güvenlik anlamında ciddi sorunları beraberinde getirdi. Yine de mültecilerin zamanla ülke içerisine kontrolsüz dağılım seyri, durumların daha da kötüleşmesine yol açtığından, Lübnanlı hükümet yetkilileri Türkiye örneğinde olduğu gibi iki ülke sınırının Suriye tarafında bir kamp kurulması için çalışmalar başlatmak zorunda kaldı[259].

2011 yılında Suriye'de başlayan bu barışçıl halk hareketlerinin kanlı bir iç savaşa dönüşmesi tüm Ortadoğu coğrafyasında bir kaos ortamı yaratırken, Lübnan'ın uzlaşmadan uzak iç siyaseti ve Suriye ile tarihsel bağlarının yanı sıra toplumsal yapısından ötürü Lübnan'ı büyük zararlarla yüz yüze bıraktı. Refik Hariri suikastıyla birlikte Lübnan sosyal politiğinde biçimlenen Suriye karşıtı ve Suriye yanlısı grupların varlığı Suriye'deki olaylar karşısında iki kutuplu siyasal sistemin oluşmasını kaçınılmaz kıldı ve Suriye krizi boyunca en fazla etkilenen ülke konumunu iyice belirginleştirdi[260].

Suriye krizinin etkisiyle birlikte son yıllarda Lübnan'da yükselen güç Şiiler ve Hizbullah; dış aktör ise İran'dır. Buna karşın giderek zayıfladıklarını hisseden Lübnanlı Sünniler, farklı arayışlara yönelmektedirler. Lübnan merkezi yönetimi ile bağların zayıflaması, bölgesel dış destek arayışının artması, güç boşluğunun radikal kesimlerce doldurulması, Lübnan'da Sünni liderler ve halk tarafından kendilerini koruyabilecek silahlı bir milis gücü oluşturulması gerektiği kanaatini doğurdu[261].

Suriye krizinin Lübnan politiğindeki etkilerinden biri de 14 Mart Bloğu ile 8 Mart Bloğunun Suriye politikasındaki ayrışmasının bir cumhurbaşkanlığı seçim krizi yaşanmasına yol açmış olmasıydı. Zira seçim krizi nedeniyle ülkede bürokrasi tamamen kitlendi. Lübnan iç siyasetindeki bu kitlenme Lübnan'ı dış tehditlere karşı daha kırılgan

[259] Ayşe Selcan Özdemirci, 2016b, a.g.e., s.94.
[260] A.g.e., s.78.
[261] Oytun Orhan, "Lübnanlı Sünniler ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz,* Cilt:7, Sayı:67, Mart 2015, s.3.

hale getirdi ve ülkede terör faaliyetleri artmaya başladı. Bu da ülke içerisinde Suriye iç savaşının Lübnan'a sıçrayacağı endişelerini artırarak toplum genelinde hali hazırda mevcut bulunan ayrışmaları iyice keskinleştirdi. Örneğin, 2013 yılı itibariyle İŞİD ile El-Nusra gibi örgütler Lübnan toprakları üzerinden cevap vermeye başladı[262]. Kasım 2014 başlarında İŞİD destekli El-Nusra örgütü Suriye sınırını geçerek Lübnan'ın Suriye sınırındaki kasabası olan Arsal'da Hizbullah üslerine saldırılar düzenledi[263].

2015 ve 2016 yıllarında devam eden Suriyeli mülteci göçü, kriz başlangıcının ilk üç yılına oranla nispeten azalma eğilimi seyretti. Yine de Lübnan Türkiye'den sonra en fazla Suriyeli mülteci barındıran ülke pozisyonunu kaybetmedi. Mülteci sayısının ülke nüfusuna oranı baz aldığında ise dünyada bir ilki oluşturmaktadır. Suriyeli mültecilerin çoğunun Sünni-Arap olması Lübnan'ın hassas mezhep dengesi bakımından bir güvenlik endişesi yarattı. Bu durumda mezhepsel kutuplaşmanın iyice körüklenmesi kaçınılmazdı[264]. Zira Lübnan için Suriye savaşının tarihi bir unsuru, 1948 Arap-İsrail savaşı nedeniyle gelen Filistinli mülteciler deneyimiydi. Filistinli mülteciler Lübnan'da 15 yıl süren iç savaşta önemli bir etkendi. Öte yandan çoğunluğu Sünni nüfus olan Filistinli mültecilerin katılımıyla Lübnan demografik yapısı oldukça etkilenmekteydi. Şimdi de çoğunluğu Sünni olan Suriyeli mültecilerin resmi ya da gayri resmi yolla Lübnan'da kalıcı olarak yerleşmesi, Sünni nüfusun Lübnan'daki en büyük topluluk haline getirecek ve hassas mezhep dengesine büyük zarar verecekti. Dolayısıyla Lübnanlı Hristiyan ve Şii toplulukların çoğu, Sünni mültecilerin ülkelerinin istikrarsız demografik dengesine karşı bir tehdit oluşturmasından endişe duymaktaydılar. Hatta kriz başlangıcında mültecilere tepkisiz kalan Sünniler bile Suriye'deki savaş uzadıkça ekonomik yük ve güvenlik riski olarak algıladığı mültecileri yıpratmaya başladı[265].

---

[262] Ayşe Selcan Özdemirci, 2016b, a.g.e., ss.87-89.

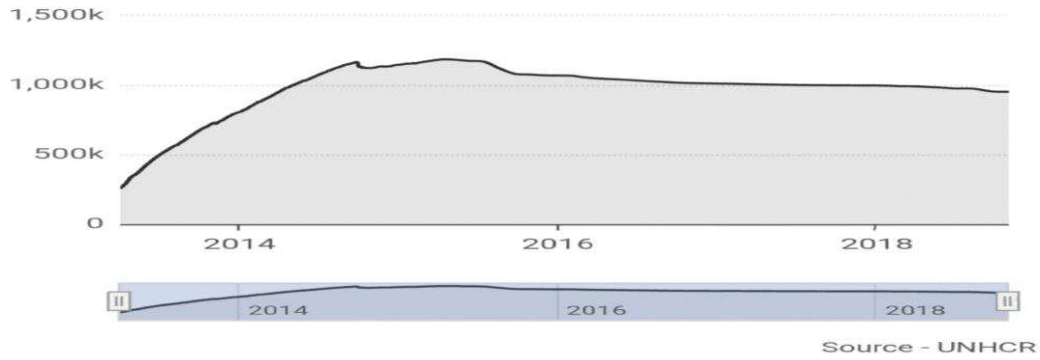
[263] Milliyet Gazetesi, "İŞİD Hizbullah'a Saldırdı", http://www.milliyet.com.tr/isid-hizbullah-a-saldirdi-gundem-1950581/ (Erişim: 25.11.2018).

[264] Ayşe Selcan Özdemirci, 2016b, a.g.e., s.95.

[265] Ya Libnan, "Lebanese Grow Weary of Hosting 1.5Million Syrian Refugees", http://yalibnan.com/2017/08/04/lebanese-grow-weary-of-hosting-1-5m-syrian-refugees/(Accessed on: 12.09.2018).

3.6.1. Ülke İçerisinde Dağılımı ve Durumu

Şekil 3.1. Suriyeli Mültecilerin Lübnan'da Kayıtlanma Seyri

Kaynak:UNHCR, Operational Portal, "Refugee Situations", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71 (Accessed on: 28.11.2018).

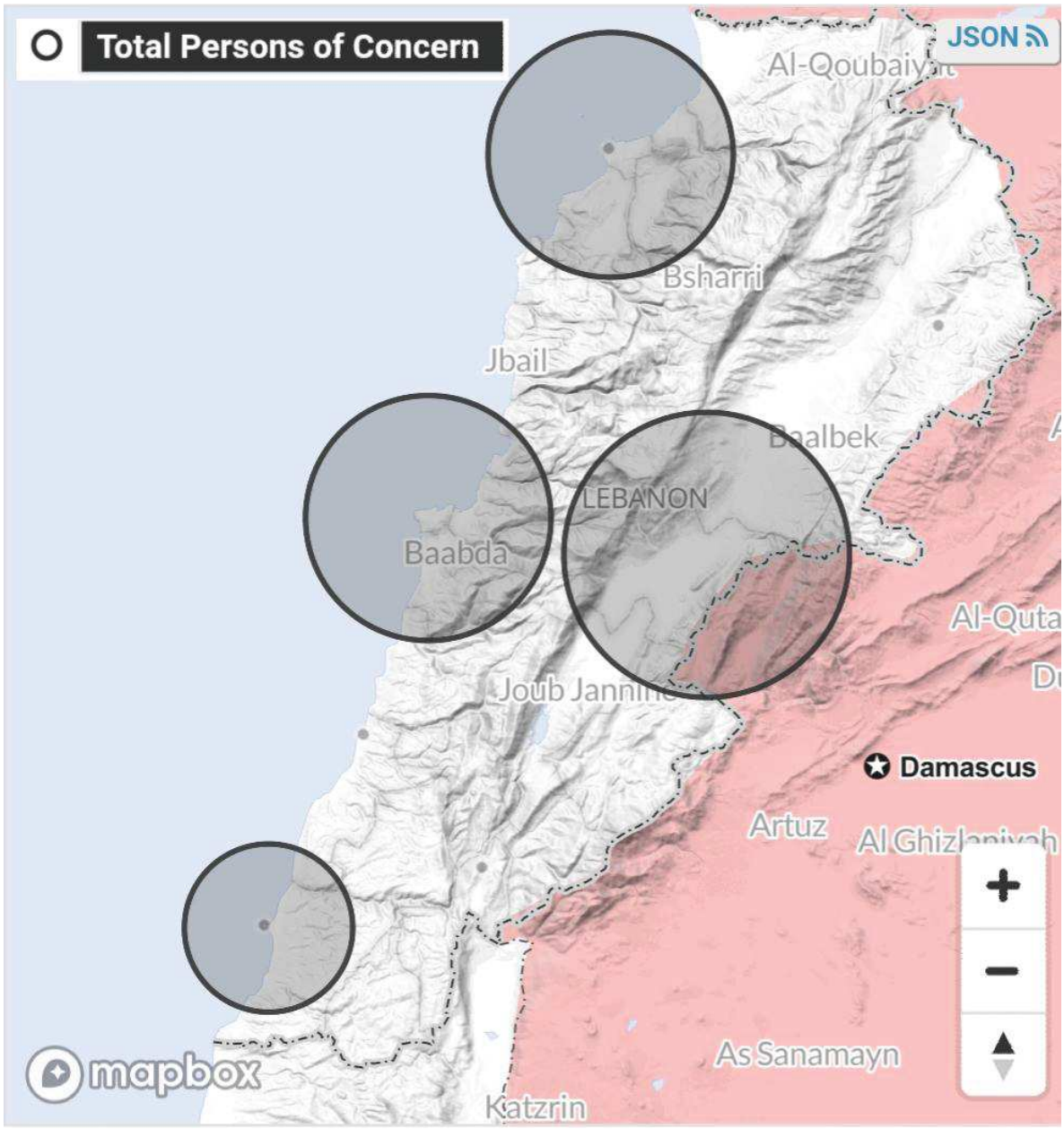
Şekil 3.1.'de görüldüğü üzere Lübnan'da kayıtlanan Suriyeli mülteci sayısı Suriye'deki çatışmaların şiddetlenmesiyle doğru orantılı bir trende sahiptir. Bu bağlamda 3 Eylül 2013 tarihinde kayıtlı mülteci sayısı 259.503 iken, bir yıl sonra 26 Ekim 2014 tarihinde resmi kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 1.166.760 kişiye ulaşmıştı. Bu da Suriyeli mülteci sayısının bir yıl içerisinde yaklaşık beş katı seviyesine tırmandığını göstermekteydi. Ocak 2015 itibariyle Lübnan hükümetinin Suriyeli mültecilere yönelik kısıtlayıcı tedbirlerini içeren "Yerinden Edilen Suriyeli Mültecilere İlişkin Politika Belgesi"niuygulamaya koymasını takiben kayıtlamalar dondurulmuştu. Suriye'deki güvenli ortam koşullarına bağlı olarak gelişen geri dönüşlere endeksli olarak günümüze dek oldukça az bir seyirle de olsa azalmaya başladığı görülmektedir. Yine de gerçek şu ki UNHCR kayıtları gerçek rakamları yansıtmamaktadır. Zira daha önce de bahsedildiği üzere Suriye krizinden önce zaten Lübnan'da önemli bir miktarda Suriyeli bulunmaktaydı.

Tablo 3.1. Suriyeli Mültecilerin Lübnan İdari Bölgelerindeki Nüfus Sayısı ve Oranı

Bölge	Toplam Nüfus	Nüfus Oranı (%)
Bekaa	338.915	36.6
Beyrut	249.110	26.2
Kuzey Lübnan	248.389	26.1
Güney Lübnan	115.215	12.1

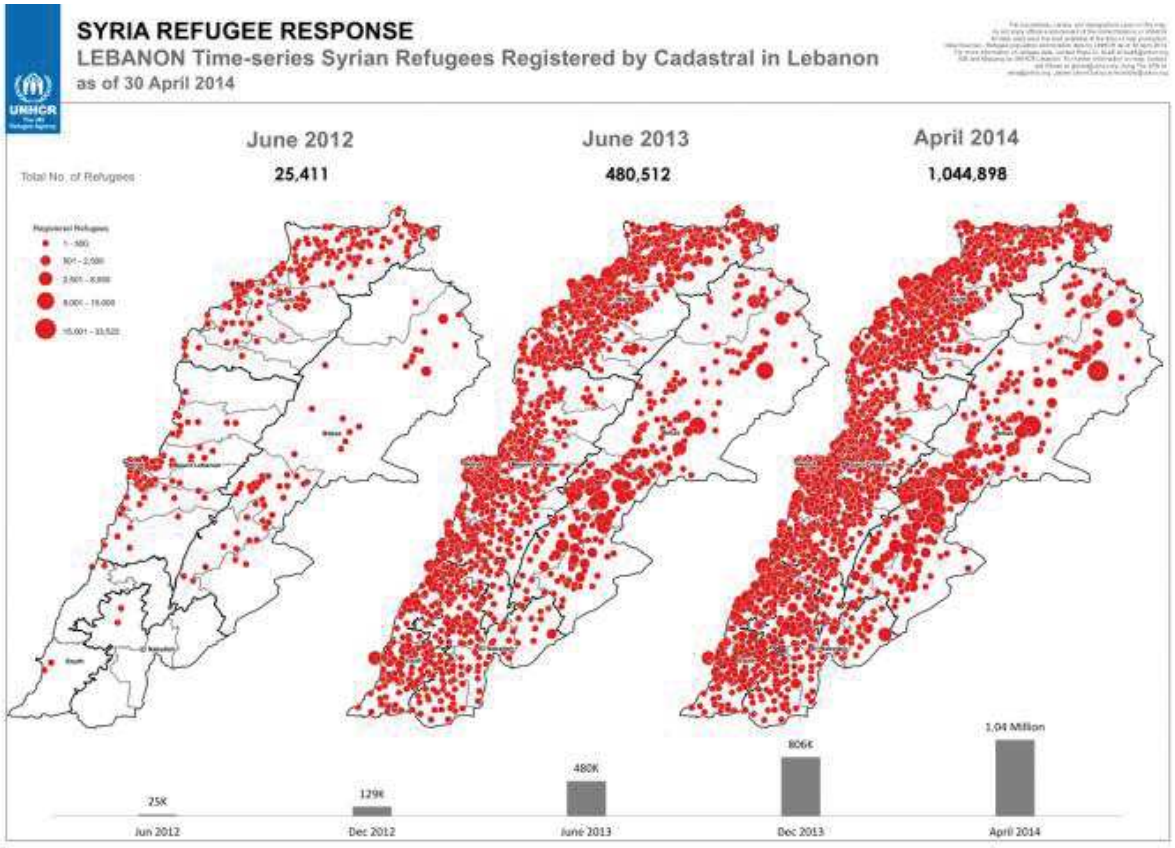
Kaynak:UNHCR, Operational Portal, "Refugee Situations", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71, (Accessed on : 29.11.2018).

Şekil 3.2. Suriyeli Mültecilerin Lübnan Coğrafyasında Dağılımı

Kaynak:UNHCR, Operational Portal, "Refugee Situations", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71 (Accessed on: 29.11.2018).

Şekil 3.3. 2012, 2013 ve 2014 Yıllarında Suriyeli Mültecilerin Lübnan Coğrafyasında Dağılımı

Kaynak: UNHCR, Syria Refugee Response, https://data2.unhcr.org/en/documents/download/40569(Accessed on: 27.12.2018).

Tablo 3.1.,Şekil 3.2. ve Şekil 3.3.'de görüldüğü üzere, Suriyeli mültecilerin Lübnan coğrafyasında dağılımı Suriye sınırına yakın bölgeler olan Kuzey Lübnan ve Bekaa bölgesinde nüfusun daha fazla olması şeklinde seyir etmiştir. Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin üçte birinden fazlası Akkar ve Baalbek-Hermel vilayetlerinde toplanmıştır. Beyrut'taki nüfus yoğunluğunun nedeni, Beyrut'un başkent olması, dolayısıyla imkân ve fırsatların daha fazla olmasıdır.

Suriyeli mülteciler Lübnan'daözellikleAkkar, Zahle, Trablus gibi Sünni nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bölgelere yerleşmiştir. Zira bu mültecilerin geldikleri yerlere bakıldığında Suriye'nin Sünni bölgeleri olan Humus, Halep, İdlib gibi iller olduğu görülmektedir. Güney Lübnan ve Bekaa'ya yerleştirilen Suriyeli Şiilerin çoğunlukta olduğu mültecilere yerel halk tarafından bir tepki gelmemesine karşın aralarında akrabalık bağı olması ve Suriye krizinde aynı tarafta bulunmalarına rağmen Lübnanlı Sünni kesimden tepkiler yükselmiştir. Bunun nedeni ise mültecilerden kaynaklı ekonomik, sosyal

ve güvenlikle ilgili olumsuzluklardan Sünnilerin doğrudan etkilenmiş olmasıdır[266]. Lübnan'a gelen Suriyeli mülteciler başlangıçta buradaki akraba ve tanıdıklarının yanına yerleştiyse de Suriye'deki savaş uzayınca daha kalıcı konaklama seçeneği aramaya başladılar. Lübnan hükümetinin mülteci kampı kurmama politikası dolayısıyla kira masraflarını karşılamakta zorlanan pek çok Suriyeli, çözümü Bekaa ve Güney Lübnan'da çadır yerleşim yeri oluşturmakta buldu[267].

Tablo 3.2. Lübnan'da Kayıtlı Suriyeli Mültecilerin Demografisi

Yaş	**0-4**		**5-11**		**12-17**		**18-59**		**60+**	
Cinsiyet	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Oranı (%)	7.8	8.1	12.4	12.9	7.0	7.3	23.7	18.2	1.4	1.2

Kaynak:UNHCR, Operational Portal, "Refugee Situations", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71(Accessed on: 29.11.2018).

Tablo 3.2.'de görüldüğü üzere, Lübnan'da kayıtlanmış bulunan Suriyeli mültecilerin demografisinde kadın ve erkek nüfus oranları oldukça yaklaşık olmakla beraber, 18-59 yaş arasında olan kadın-erkek nüfus oranı oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki Suriye'den gelen mülteci nüfusunun %80'ini kadınlar ve çocuklar oluşturmakta ve bunların yaklaşık yarısı 18 yaşın altındadır. Temmuz 2016 itibariyle Suriye'den gelen Filistinli mültecilerin de %78'i kadın ve çocuk; yaş aralığı olarak ise %57'si 18 yaşın altındadır[268].

UNHCR ve UNİCEF'in ortak çalışma olarak hazırladığı 2016 raporuna göre, Lübnan'da ortalama mülteci hane halkı 5.1 üyeden oluşmaktadır ve bu oran içerisinde 2.2 yetişkin (18-59 yaş), 1.5 çocuk (6-17 yaş) ve 0.1 yaşlı (65 ve üzeri yaş)'dır. Hane halklarının %43'ü 1-4 üye arasında değişirken, %34'ü 5-6 üye ve %23'ü de 7 ve üzeri üyeden oluşmaktaydı. Bölgeler düzeyinde en yüksek ortalama hane halkı Baalbek-Hermel ve Nebatieh (5.36) bölgesinde iken, en düşük hane halkı sayısının 3.75 oran ile Beyrut olduğu belirtilmektedir. Zira 25 ile 34 yaş aralığındaki bireylerin yüksek iş olanaklarına sahip bölgelere hareketi, bölgeler arasındaki hane halkı oran farklılıklarını büyük ölçüde etkilemiştir. 25-34 yaş aralığı bireylerin paylaşımı merkezi kıyı bölgesi olan Beyrut'ta (%21), Kesrawan'da (%21) ve Cübeyl'de (%21)'de yüksek iken, iç kesimlere gidildiğinde Bekaa bölgesinin Baalbek (%13) ve Zahle (%14) ilçelerinde daha düşük olmuştur. Beyrut'ta %34 olan tekil üye hane halkı oranı Baalbek-Hermel kırsal alanında %3'tür ve

[266] Oytun Orhan, "Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler", *ORSAM*, Rapor No: 189, Nisan 2014, s.38.
[267] Murat Tınas, a.g.e., s.5.
[268] Danish Refugee Council, "Lebanon", https://drc.ngo/where-we-work/middle-east/lebanon (Accessed on: 15.10.2018).

bu tek kişilik hanelerin %78'ini erkek bireyler oluşturmaktadır. Bu veriler genç erkeklerin iş bulmak için merkezi kıyı bölgelerine taşındıklarını göstermektedir. Gerçekten de Beyrut erkek nüfusunun kadın nüfusunu aştığı tek bölgedir. Hane halkı başına düşen kadın oranı Dağlık Lübnan bölgesinde %10 oranı ile en düşük iken, Bekaa'da bu oran %27 ile en yüksektir.[269]

Suriye krizinin başlangıcından beri Lübnan'da durum dalgalı ve belirsiz bir seyir almaktadır. Lübnan, açık kapı politikasından sınırlamaya doğru ilerlemiş ve erişimin sınırlanması ve hatta sınırların kapatılmasına kadar gitmişti. Hali hazırda ülkede bulunan mülteci nüfusları Filistinliler ve Iraklılarda olduğu gibi Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin de yasal statüsü "yabancı", "yerinden edilmiş[270]" ve "de facto mülteci[271]" arasında gri bir alanda uzanmaktadır. Hükümet "mülteci" statüsünün talep edebileceği yükümlülükleri yerine getirmekten çekindiği için, uluslararası toplumda genel kabul gören bu kavramdan uzaklaşmayı yeğledi. Lübnan, mültecilere ilişkin 1951 tarihli sözleşmeye taraf olmadığından mültecilerin tanımını ya da mültecilerin mevcudiyetlerini ve statülerini düzenleyen yasal bir çerçeve kullanmamaktaydı. Mevzuatta sadece kağıt üzerinde siyasi iltica taleplerini karara bağlayan kurumlar arası bir komite vardı ve siyasi iltica 10 Temmuz 1962 tarihli "Yabancıların Lübnan'a Giriş, Çıkış ve Kalmasını Düzenleyen Kanun"un 8. başlığında[272] düzenlenmekteydi. Bununla birlikte, başvurular sadece siyasi ilticayla sınırlanmaktaydı. 2003 yılında Lübnan hükümeti teoride hala geçerli olan mültecilerin statüsüne ilişkin bir memorandum imzalandığı anımsanmalıdır. Yine de bu belge, büyük oranda uygulanmamış ve sonuçları Lübnan'daki Suriyeliler tarafından hissedilmedi[273].

---

[269] *Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon,* UNHCR, WFP and UNİCEF, 2015 Report, p.9.

[270] Bu tanım 2015 Lübnan Kriz Müdahale Planı gibi belgelerde bulunabilecek ve UNHCR'ye kayıtlı Suriyeli mültecilere atıfta bulunabilecek bir tanımdı.

[271] "1951 tarihli BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ve 1967 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol kapsamında mülteci olarak tanınmayan ve vatandaşı oldukları ülkeye, vatandaşlıkları yoksa mutat ikamet ülkesine dönemeyen veya geçerli kabul edilen sebeplerle dönmek istemeyen kişiler." (Richard Perruchoud and Jillyanne Redpath-Cross*, a.g.e.,*p.21). De Facto Mülteci terimi aynı zamanda "ülke dışında yerinden edilmiş kişiler" terimi yerinde kullanılmaktadır. "Ülke dışında yerinden edilmiş kişiler: Zülüm, yaygın şiddet, silahlı çatışma durumları ve diğer insan yapımı felaketler nedeniyle ülkesinden kaçmak zorunda kalmış kişiler (Richard Perruchoud and Jillyanne Redpath-Cross*,* a.g.e., p.90).

[272] Bknz. Yabancıların Lübnan'a Giriş, Çıkış ve Kalmasını Düzenleyen Kanun,8. Başlık: "Lübnan vatandaşı olmayan, siyasi bir suçtan dolayı kovuşurmaya tabi tutulan ya da yaşamı ya da özgürlüğü tehdit altında olan bir şahıs, siyasi nedenlerle Lübnan'dan siyasi sığınma talebinde bulunabilir."
https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/SERIAL/39234/97115/F1369890137/LBN-39234.pdf (Accessed on: 12.11.2018).

[273] Filippo Dionigi, a.g.e., p.23.

2015 yılının Ocak ayına kadar Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin statünü düzenlemek için özel bir mevzuat çıkarılmadığından "Yabancıların Lübnan'a Giriş, Çıkış ve Kalmasını Düzenleyen Kanun"a tabi oldular. Suriye ve Lübnan arasında imzalanmış olan "Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon İkili Antlaşması" 2015 yılına kadar Suriyelilerin sınırı geçmesini kolaylaştırdı[274].

Lübnan'da 5 Ocak 2015'ten itibaren ülkeye giriş için yeni bir politika yürürlüğe girmişti. Lübnan'a girmek isteyen bir Suriye vatandaşı girişinin sebebini sınır yetkililerine bildirmeleri ve aileleriyle seyahat ediyorlarsa geçerli bir ulusal kimlik kartı ve/veya pasaport ve aile cüzdanı dahil olmak üzere ilgili destekleyici belgeleri sağlamaları gerekmektedir. Yeni prosedür Suriye vatandaşlarının farklı kategoriler altında Lübnan'a girmelerine izin vermekteydi. Bu kategoriler:

- *Turizm:* Lübnan'da kalış süresi ile orantılı otel rezervasyonu ve para miktarının yazılı onaylanması gerekmektedir. Rezervasyon süresi içinde ülkede kalış mümkün olabilmekte ve en fazla bir ay süreyle yenilenebilmektedir.
- *İş ziyareti:* Sadece bir aydan fazla olmayan iş ziyaretleri için iş adamlarına veya din adamlarına verilmekte ve Lübnanlı bir şirketin onayı gerekmektedir.
- *Mülk sahibi:* Eğer Lübnan'da mülkleri varsa altı ay boyunca yenilenebilir altı aylık ikamet iznine sahip olmaktadırlar. Bu kategoride, aile üyelerinin en fazla iki hafta boyunca ziyaret etme hakkı bulunmaktadır.
- *Kiracı:* Belediye ve Genel Güvenlik Genel Müdürlüğü'ne kayıtlı bir kira sözleşmesi ve geçim belgesi (banka hesabı vb.) varsa, kira süresi boyunca yenilenebilir altı aylık ikamet iznine sahip olmaktadırlar. GSO ile kira sözleşmesinin tescilinin geçerliliği üç aydır. Bazı aile üyelerinin en fazla 2 hafta boyunca ziyaret edebilme hakkı bulunmaktadır.
- *Öğrenci:* Bir Lübnan üniversitesi, geçerli bir öğrenci kartı ve önceki sertifikaların kabul edildiğini kanıtlamaları gerekmektedir. Öğrencilere oturma izninizi sonuçlandırmak için yedi gün giriş izni verilmektedir.
- *Alışveriş:* sadece 24 saat için ülkede kalma söz konusudur.
- *Başka bir ülkeye seyahat etmek:* Lübnan üzerinden transit geçiş yapılması durumunda mümkün olabilmektedir. Geçerli bir pasaport, üçüncü bir ülkeye vize

[274] Filippo Dionigi, a.g.e., p.24.

ve iadesi olmayan uçak/tekne bileti gerektirmektedir. Hava veya deniz yoluyla seyahat ediliyorsa, sırasıyla 48 saat veya 24 saat transit izni verilmektedir.

- *Tıbbi ziyaretler:* Tıbbi tedaviye giriş için Lübnan'daki bir hastaneden veya doktordan sağlık raporları sunmaları gerekmektedir. 72 saat sonunda daha yenilenebilir bir 72 saatlik giriş izni daha alabilmeleri mümkündür. Bu durumda bir aile üyesinin eşlik edebilmesi mümkün olmaktadır.
- *Yabancı bir elçilikle görevlendirme:* Bir randevunun kanıtının sunulması üzerine 48 saat giriş izni verilmektedir.
- *Yerinden edilme:* Sosyal İşler Bakanlığı tarafından kesinleştirilecek istisnai durumlarda mümkün olabilmektedir. Bu kategoride Suriyeli mültecilerin nasıl değerlendirileceği açık değildir[275].

Sonuç olarak, Lübnan hükümetinin yabancılara uyguladığı mevzuata ek olarak 2015 yılı başından itibaren uygulamaya koyduğu maddeler Suriyeliler için Lübnan'a erişimi daha da zorlaştırdı. Haliyle, 2014 sonundan bu yana Lübnan'a geçen Suriyelilerin sayısı en azından UNHCR kayıtlarına göre önemli ölçüde azalırken, yeni hükümlerin kısıtlayıcı niteliği nedeniyle statüleri giderek daha kararsız ve savunmasız hale geldi. Lübnan'da bulunan Suriyeli mültecilerin nüfusuna gelince, UNHCR'nin31 Ocak 2018 tarihli son güncelleme verilerine göre Lübnan'da bulunan Suriyeli hane halkı sayısı 217,034 ve toplam Suriyeli mülteci sayısı da 951.629 idi[276]. Buna karşın, Lübnan'daki Suriyelilerin sayısının BMMYK tarafından kayıt altına alınanlardan çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Lübnan'daki birçok Suriyeli mülteci kişisel kaygılardan, Suriye'de devam eden çatışmalardan ve bilgilerinin gerek Suriyeli gerekse Lübnanlı yetkililerle paylaşımından çekindiği için kayıt dışı yaşamayı tercih etmektedir. Yine, Suriye ile Lübnan arasındaki nevi şahsına münhasır ilişki ve Lübnan'ın kendine özgü siyasi yapısı da Suriyeli mülteciler için bir diğer çekince noktasıdır. Zira 2005'te Suriye askerleri Lübnan'dan çekildikten sonra Suriye'yle olan geçişler dört sınır kapısından yapılmaktaydı ve Suriye vatandaşları sadece kimlik belgeleriyle Lübnan'a geçerek altı aya kadar Lübnan'da yaşayabilmekteydi. Suriye krizinden önce başta tarım sektörü olmak üzere iş ya

[275] Briefing Note Migration Policies in Lebanon, İnternational Centre For Migration Policy Development, February 2017, Vienna, p.5.
[276] UNHCR, Operational Portal, "Refugee Situations", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71 (Accessed on: 29.11.2018).

da turistik amaçlı Lübnan'da bulunan yaklaşık 300 bin-500 bin arası Suriyeli bulunduğu tahmin edilmektedir[277].

Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin yaşam koşullarına bakılacak olursa, 2018 başında UNHCR ve UNICEF tarafından gerçekleştirilen bir saha çalışması sonucu yayınlanan "Suriyeli Mültecilerin Güvenlik Açığı Değerlendirmesi Yıllık Raporu" belirli izlenimler vermektedir. Yapılan araştırmanın bulgularına göre, Lübnan'daki Suriyeli mülteciler bu güne kadar her zamankinden daha savunmasız durumdadır. Suriyeli mültecilerin yarısından fazlası aşırı yoksulluk içinde yaşarken, dörtte üçü yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürmektedir. Rapora göre, hane halklarının %58'i aşırı yoksulluk içinde (günde kişi başına 2.87 ABD dolarından az) yaşamakta- ki bu oran, bir yıl öncesine göre %5 daha fazla bir orandır. Buna ilaveten genel yoksulluk sınırının altında yaşayan hane sayısı (günde 3.84 ABD dolarından az) oranı %76'ya ulaşmıştır. Bu veriler Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin dörtte üçünden fazlasının günde 4 ABD dolarından daha az parayla geçindiği anlamına gelmektedir. Mülteci hane halkı kişi başı ayda ortalama 98 ABD doları harcamakta ve bu miktarın %44'ü gıda giderini oluşturmaktadır. Suriyeli mülteciler yemek, sağlık harcamaları ve kira giderlerini karşılamak için para ödünç alması durumu giderek yaygınlaşmaktadır. Araştırmalar her on mülteciden dokuzunun borçlu olduğunu göstermektedir.

Yasal ikamet izni almak da zorlayıcı bir konu olmaya devam etmiştir. Yasal ikamet izni konusu mültecilerin tutuklanma riskinin artmasına neden olmakta, evliliklerini kayıt altına almaları ve günlük iş bulmaları, çocuklarını okula göndermeleri ya da sağlık hizmetlerine erişebilmeleri zorlaşmaktadır. Hane halklarının %21'inden azının yasal ikametgâhı olduğu bildirilmiştir. Daha endişe verici olan ise hiç kimsede yasal ikamet izni bulunmayan hane halklarının payının önemli ölçüde artmış olmasıdır. Genel olarak 15 yaş ve üzeri olan Suriyeli mültecilerin %74'ünün Lübnan'da ikametgâhı bulunmamaktadır. Çalışma aynı zamanda mülteci ebeveynlerin yalnızca %17'lik bir kesiminin çocuklarının doğum kayıt sürecinin tüm aşamalarını tamamladıklarını ortaya koymaktadır[278]. Sonuç olarak, anket sonuçları Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin karşılaştığı artan kırılganlıkların endişe verici bir resmini çizmektedir.

---

[277] Oytun Orhan, 2014, a.g.e., ss.33-34.

[278] Ya Libnan, "Syrian Refugees in Lebanon Became Poorer, More Vulnerable in 2017, UNHCR" http://yalibnan.com/2018/01/10/syrian-refugees-in-lebanon-became-poorer-more-vulnerable-in-2017-unhcr/ (Accessed on:12.10.2018).

3.6.2. Ülke Ekonomisine Etkisi

Mültecilere uzun süreler boyunca ev sahipliği yapan gelişmekte olan ülkeler uzun vadeli ekonomik, politik ve çevresel etkileri yaşamaktadır. Varıştan itibaren mülteciler su, yiyecek, konut, barınma, sağlık hizmetleri gibi kıt kaynaklar için yerel vatandaşlarla rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Mülteci varlığının etkileri hem olumlu hem de olumsuz olmaktadır. Olumlu ve olumsuz faktörler arasında dinamik karmaşıktır ve ev sahibi ülke-mülteci ilişkilerinin doğası gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Dahası, bir mülteci durumu hem yerinden edilenler hem de ev sahibi ülke için ekonomik fırsatlar yaratsa bile her grupta kazananlar ve kaybedenler olabilmektedir[279]. Bu bağlamda Suriyeli mülteciler ev sahibi ülkelere birçok alanda yük getirdi. Her ne kadar uluslararası toplum tarafından yardım fonları ulaştırılsa da bunlar yeterli gelmedi ve ev sahibi ülkeler kendi ekonomilerinden ödenekler ayırmak zorunda kaldı.

Suriye'deki ihtilaf Lübnan ekonomisi ve onun sosyal ve alt yapı sektörleri üzerinde büyük ve olumsuz bir etki yarattı. Bu etki iki yönlü gerçekleşti. Birincisi, sığınmacıların harcama ve ihtiyaçları için alınan dış yardım paketleri Lübnan ekonomisine önemli ölçüde katkı sundu. Öte yandan savaş ve sığınmacıların maliyetleri nedeniyle ülke ekonomisinin zora düşmesi kaçınılmaz oldu. Suriye krizinde Hizbullah'ın Esad rejimi safında yer alması Lübnan'ın Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleriyle olan ilişkilerini zedeledi. Sonuçta Körfez Ülkeleri Lübnan'a tepkilerini bir takım ekonomik yaptırımlarla destekledi[280]. Olumsuz ekonomik gidişat, Lübnan toplumunun Suriyeli mültecilere karşı tutumunu da olumsuz etkiledi. Ani nüfuz artışı, konut fiyatlarında artış, ülke kaynaklarındaki kıtlaşma gibi nedenler ile ülke içerisindeki toplumsal huzursuzluk had safhaya ulaştı ve son tahlilde Suriyelilere karşı güçlü bir dışlama ve nefret söylemleri belirdi[281].

Lübnan ve Suriye arasındaki uzun soluklu sosyal ve ekonomik bağlar nedeniyle Suriye'deki kriz Lübnan ekonomisi üzerinde doğrudan ve hızlı bir etki yarattı. Krizin mali etkisi, hem genel büyümede gerilemeye hem de mülteciler ile ilgili maliyetlerde artışa neden oldu. Dünya Bankası çalışmaları 2012-2014 döneminde krizin Lübnan ekonomisine yükünün 2.6 milyar dolar olduğunu belirtmektedir. Bu da her yıl yaklaşık 0.9 milyar dolara denk gelmektedir[282]. 2015 sonunda ise krizin Lübnan ekonomisine maliyeti 15.15 milyar

---

[279] *The İmpacts of Refugees of Neighboring Countries: A Development Challenge, World Development Report 2011*, p.6.
[280] Ayşe Selcan Özdemirci, 2016b, a.g.e., s.98.
[281] A.g.e., s.100.
[282] *Lebanon*, İnternational Monetary Fund, Country Report No: 17/20, Washington D.C., January 2017, p.8.

dolar tutarında oldu[283]. Lübnan hükümeti Lübnan'daki Suriyeli mülteciler için UNHCR'den talep ettiği 6.5 milyar dolarlık yardım paketinin Nisan 2014'te sadece %14'ünü alabildi[284].

Suriye krizi başlangıcından bu yana Lübnan'ın makroekonomik çerçevesi belirgin bir şekilde bozuldu. Ülkedeki sosyal uyum, kısmen artan yoksulluk, işsizlik ve temel kamu hizmetlerindeki bozulmalar gibi nedenlerle ciddi ölçüde zarar gördü. Ülke ekonomisi, büyük bir ekonomik maliyete neden olan Suriyeli mülteci akınından kaynaklanan talepteki büyük ve ani artış nedeniyle baskı altında kalmaktadır. Tüm kamu hizmetlerinde talebin artması, kamu hizmetlerine erişim ve kalitesinde bir düşüşe sebebiyet vermektedir[285]. Buna ilaveten, Lübnan ekonomisi turizm, ticaret, yabancı yatırımlar, ulaşım gelirlerinde önemli ölçüde düşüşler yaşadı. Lübnan ekonomisi için Suriye ve Mısır iki önemli pazar olduğundan, bu ülkelerde meydana gelen karışıklık, Lübnan'ın bu pazarlardan mahrum kalmasına yol açtı ve Arap Baharı olaylarına kadar sürekli bir büyüme gören Lübnan ekonomisi, bir defada düşüş yaşadı. İMF verilerine göre, Suriye'deki karışıklık ve belirsizlik nedeniyle Lübnan'da büyüme 2007-2010 yılları arasında %7,5'dan 2011 yılında %1,5'a geriledi. Ayrıca 2011'in ilk yarısında ülkedeki bankacılık, inşaat ve turizm göstergeleri ile istihdamda %25 ve yıllık gelirde %20 oranında gerileme gerçekleşti[286].

2012 yılında reel üretimdeki sadece %1,5'a ulaşan toplam üretim artışı istisna olmak üzere, ekonomik büyüme 2012 yılından bu yana düşüş eğilimiseyretti. 2011-2014 yılları arasında devlet borçlarının yüksek faizlerle ödenmesi ve yakıt ile gaz yağı fiyatlarındaki artışın bir sonucu olarak toplam harcamalarda %23 artış (yaklaşık 14 milyar ABD doları) görüldü[287].2016 yılında 1.24 milyar dolarlık eşi görülmemiş bir fazla vermenin ardından, ödemeler dengesi 2017 yılında 155,7 milyon dolar açık verdi. Ödemeler dengesindeki bu düşüş temel olarak yabancı para rezervlerindeki bir düşüşten kaynaklandı. 2017 yılında dış ticaret açığı 16,7 milyar dolar seviyesine ulaştı[288]. Dahası, dış finansman, büyüyen ihtiyaçlara ayak uydurmakta yetersiz kaldı. Öyle ki 2017 yılında Lübnan'da yeterli insani yardım sağlamak için gereken toplam fonun sadece %36'sı

[283] *Lebanon Crises Response Plan 2017-2020*, The Goverment of Lebanon and The United Nations, January 2018, p.8.
[284] Ayşe Selcan Özdemirci, 2016b, a.g.e., s.94.
[285] *Lebanon Economic Monitor*, The World Bank, Spring 2017, p.25.
[286] Haberler.com "Arap Baharı Lübnan'a Yaramadı", https://www.haberler.com/arap-bahari-lubnan-a-yaramadi-3096843-haberi/ (Erişim Tarihi:28.11.2018).
[287] Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Ortadoğu ve Batı Asya Teşkilatı (UCLG-MEWA), a.g.e., s.41.
[288] The World Bank, a.g.e., p.2.

karşılanmıştı. Lübnan Kriz Müdahale Planı kapsamında 2018'deki ihtiyaçları karşılamak için 2.7 milyon ABD dolarına daha ihtiyaç duyulmaktaydı[289].

Tablo 3.3. 2010-2017 Yılları Arasında Lübnan'ın GSYİH Değişimi ve Büyüme Oranı

Yıl	GSYİH (Milyar Dolar)	Büyüme
2010	38.4	%8
2011	40.1	%4.3
2012	43.9	%9.5
2013	46.0	%4.9
2014	47.8	%4.0
2015	49.5	%3.4
2016	50	%2.0
2017	51.5	%3.0

Kaynak:Lebanon Economic Monitor, The World Bank, Spring 2017, p.5.

Tablo 3.3.'de gayri safi yurtiçi hasılanın artan oranda seyrettiği görülmektedir. Bunun nedeni ülke ekonomisinin büyümesinden değil, ithalat temelli ekonomisindendir. Zira tabloda görüldüğü üzere, 2010-2017 yılları arasında, 2012 yılı istisna olmak üzere ülke ekonomisi küçülme eğiliminde seyretmektedir. Ülkede özellikle bankacılık, turizm, dış ticaret, yabancı yatırımlar vb. olmak üzere tüm sektörlerde Suriye krizinin olumsuz etkileri hissedildi.

Lübnan 2017 yılı ekonomik raporu, 2011 yılında 54 milyar dolar olan kamu borçlarının yükselen bir seyirle her yıl arttığını ve 2017 yılında 80 milyar dolara ulaştığını göstermektedir[290]. Bu da son altı senede ülkenin kamu borçlarının neredeyse iki katına çıktığı anlamına gelmektedir. Son yıllarda ülke ekonomisini hayli zorlayan diğer bir faktör dış ticaret açığı konusudur. 2010 yılında dış ticaret açığı 13.711 milyon dolar iken, 2017 yılına kadar sürekli bir artış göstererek 2017 yılında 16.739 milyon dolara ulaştı[291]. Yabancı yatırımlar da krizden nasibini aldı. Suriye'de savaş başlamadan önce Lübnan'da doğrudan yabancı yatırımlar 2010 yılında 4.96 milyar dolar iken; 2010 yılından 2017 yılına kadar sürekli bir azalış göstererek 2017 yılında 2.62 milyar dolara geriledi[292].

[289] Ya Libnan, "Syrian refugees in Lebanon became poorer, more vulnerable in 2017, UNHCR", http://yalibnan.com/2018/01/10/syrian-refugees-in-lebanon-became-poorer-more-vulnerable-in-2017-unhcr/ (Accessed on: 19.09.2018).
[290] The World Bank, a.g.e., p.14.
[291] A.g.e., p.15.
[292] "Foreign Direct Investments Data", http://investinlebanon.gov.lb/en/lebanon_at_a_glance/foreign_direct_investments/fdi_data (Accessed on: 06.12.2018).

İthalata dayalı Lübnan ekonomisinde turizm gelirleri ve ülke dışında yaşayan çok sayıda Lübnanlının sağladığı dış transferler önemli bir yer tutmaktadır. Lübnan'da turizm sektörünün GSYİH içindeki payı %10-12 civarında olup, 300 bin kişiye istihdam sağlamaktadır. Bununla birlikte turizm sektörü içeriden ve dışarıdan kaynaklanan karışıklıklardan olumsuz etkilenmeye oldukça müsaittir. Arap Baharı öncesinde 2010 yılında 7.861 milyar dolar turizm geliri elde eden Lübnan, Suriye krizinin etkisiyle turizm gelirlerinde %16.74 oranında bir azalış gördü[293]. 2010 yılında Lübnan'a 2.17 milyon turist geldiği halde, 2011-2017 yılları arasında Lübnan'a gelen turist sayısı önemli miktarda azalış seyretti. Bölgenin nispeten güvenli olmasına bağlı olarak 2017 yılında bir miktar artış gösterse de 2017'de ülkeye gelen turist sayısının 1.86 milyon ve 2010 yılında ülkeye gelen turist sayısının 2.17 milyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda Suriye'deki savaşın Lübnan turizmine etkisi daha belirginleşmektedir[294].

Suriye'deki savaşın Lübnan ekonomisine bu denli olumsuz etkisinin yanı sıra aynı zamanda avantajlı yönü de mevcut. Suriyeli mültecilerin Lübnan'a gelmesinden itibaren Lübnan'a yardım kapsamında krediler de dahil olmak üzere çeşitli finans paketleri ulaştı. Lübnan'a yardım fonları bölgesel ve uluslararası kaynaklar yoluyla gerçekleşti. Yine UNHCR, ulusal ve uluslararası örgütler aracılığıyla önemli yardımlar sağladı. Bunun dışında doğrudan gelen yardım ve yatırım fonları da mevcuttur. ABD, İngiltere, Kuveyt, Kanada, Norveç, Avrupa Komisyonu, Almanya, Japonya, Fransa ve Suudi Arabistan en fazla yardım paketi sunan on devlet idi. 2011 yılında Lübnan'a ulaşan toplam insani yardım 44 milyon dolar, 2012 yılında 153 milyon dolar ve 2013 yılında 437 milyon dolar seyrinde gerçekleşti[295]. Avrupa Birliği de Suriye krizine uluslararası müdahalenin önde gelen yardımcılarından biri oldu. Avrupa Birliği, raporunda, hem ülkelerinde bulunan Suriyeli mültecilere hem de Suriye'ye komşu ülkelerde yerleşmiş bulunan Suriyeli mültecilere olmak üzere toplamda 4.7 milyar euro'dan fazla yardım yaptığını belirtmektedir. Lübnan için ise mülteci krizi başlangıcından beri 552.1 milyon euro tahsis edildiği belirtilmektedir[296].

---

[293] Necdet Hacıoğlu ve Uğur Saylan, a.g.e., ss.65-66.
[294] The World Bank, a.g.e., p.29.
[295] Emilie Combaz, "İnternational Aid toLebanon", GSDRC Helpdesk Research Report, p.11.
[296] *Managing the Refugee Crises: EU Support to Lebanon and Jordan Since the Onset of Syria Crises,* European Comission.

3.7. Suriyeli Mültecilerin Bulunduğu Ülkeler Arasında Bir Karşılaştırma

1 Ocak 2013 tarihinde kayıtlı mülteci sayısı 346.388 iken, beş yıl sonra (1 Ocak 2018) resmi kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 5.479.988 kişiye ulaştı. Bu da Suriyeli mülteci sayısının beş yıl içerisinde yaklaşık 16 katı seviyesine tırmandığını göstermektedir. Buna ilaveten Ocak 2013 tarihinde kamplarda yaşayan resmi kayıtlı 148.441 kişi varken, bu sayı Eylül 2016'da 493.632 ile zirveyi gördü ve bu tarihten sonra Suriye'deki güvenli ortam koşullarına bağlı olarak gelişen geri dönüşlerle birlikte günümüze dek oldukça az bir seyirle de olsa azalmaya başladı. UNHCR'nin en son güncellediği 22 Kasım 2018 tarihli verilere göre 5.649.973 kişi olan Suriyeli mülteci sayısının 5.227.507'si kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinde ikamet etmekteyken, 376.136 kişi kurulan mülteci kamplarında yaşamlarını devam ettirmektedir[297].Bununla birlikte şüphesiz çok önemli sayıda Suriyeli mülteci çeşitli nedenlerden ötürü ev sahibi ülkelerde kayıt dışı yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Dolayısıyla Suriyeli mülteci sayısının ev sahibi ülkelerdeki oranları çok daha yüksek olmaktadır.

Tablo 3.4. Suriyeli Mültecilerin Bulunduğu Ülkeler Arasında Bir Karşılaştırma

Ülke	**Ülke Nüfusu***	**Suriyeli Mülteci Nüfusu**	**Oranı (%)**	**Ülke Nüfusuna Oranı (%)**
Türkiye	81.257.239	3.603.888	63.8	4.4
Lübnan	6.100.075	951.629	16.9	15.6
Ürdün	10.458.413	673.414	11.9	6.4
Irak	40.194.216	251.793	4.5	0.6
Mısır	99.413.317	132.029	2.3	0.1
Diğer (Kuzey Afrika)	-	33.545	0.6	-

*https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos ülke künyeleri Temmuz 2018 verileri

Kaynak:UNHCR, "Total Persons of Concern by Country of Asylum", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.239797376.2001398272.1539861793-1511121096.1539861793(Accessed on: 29.11.2018).

[297] UNHCR, Operational Portal, https://data2.unhcr.org/en/situations/syria (Accessed on: 05.12.2018).

Tablo 3.5.'de görüldüğü üzere, Suriye savaşı nedeniyle Suriye'ye komşu ülkelere doğru olan mülteci göçü, ev sahibi ülkelerin nüfus toplamında azınlık oluşturacak büyüklükteydi. Burada özellikle dikkat çeken ülke Lübnan'dır. Zira toplamda en fazla mülteci göçü Türkiye'ye olsa da, Türkiye'nin toplam nüfusunun 81 milyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda Suriyeli mültecilerin etkisi Lübnan'daki kadar hissedilmemektedir. Öte yandan Lübnan'da durum oldukça vahimdir. 2013-2014 yıllarında Lübnan'a Suriyeli mülteci göçü toplamda 1.200.000'e ulaşmıştı ve bu haliyle Türkiye'ye 25 milyon Suriyelinin gelmesi ile aynı şeydir. Geri dönüşlerle birlikte Lübnan'daki Suriyeli mülteci sayısı nispeten azalsa da, Lübnan'ın hassas demografik yapısı ve demografik yapı odaklı siyasi sistemi düşünüldüğünde, 6 milyon nüfusu içerisinde bir milyonu bulan sadece Suriyeli mülteci sayısı ülkede hala en büyük sorun olarak önemini korumaktadır.

Suriye'de savaş başladığından beri Ürdün, Mısır, Irak ve Türkiye'ye Suriyeli mülteci göçü yavaş bir artışla seyir etmesine karşın, Lübnan'a mülteci akını hızlı bir seyirde gerçekleşti. Buna karşın, 2014 yılında Lübnan'da üst seviyeye ulaşan mülteci sayısı, Lübnan hükümetinin kısıtlayıcı politikaları ve Suriye'de terörden arındırılmış güvenli bölgelere geri dönüşlerin teşvik edilmesiyle birlikte azalma eğilimine girdi. Suriyeli mültecilere yönelik kamplar üç ülkede bulunmaktadır: Irak, Ürdün ve Türkiye. Bütün kamplar genel olarak uluslararası standartları karşılarken, kamp koşulları önemli ölçüde farklı oldu[298].Ürdün'de 673.414 olan Suriyeli mülteci sayısının 125.854'ü resmi tanımlı 12 mülteci kampında yaşamaktadır. Bu durumda Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin %20'si kamplarda yaşarken geri kalan çoğunluğun ülke içerisinde dağılmış olduğu görülmektedir. Irak'ta 251.793 Suriyeli mültecinin 93.199'u (yaklaşık %30'u) resmi tanımlı dört mülteci kampında yaşarken, geri kalan çoğunluk ülke içerisinde dağılmış durumdadır. Mısır'da ise resmi tanımlı mülteci kampı bulunmamaktadır.[299] Türkiye'de diğer ev sahibi ülkelere nazaran daha iyi durumda olan Suriyeli mülteciler için resmi tanımlı 21 çadır kent bulunmaktadır. Bunun dışında büyük çoğunluğu başta büyük şehirler olmak üzere ülke içerisinde dağılmış durumdadır. Türkiye'de yakın zamanda beş geçici barınma merkezi kapatıldı ve buradaki mülteciler sınır bölgelerine yerleştirildi[300].

Suriye'de iç savaşın başlangıcından 2015 yılına kadar Lübnan'daki mülteci sayısının yaklaşık %25 oranında artması, mültecilerin yoğun yaşadığı yerlerde ulusal sağlık, eğitim ve altyapı hizmetlerinin çöküşüne yol açtı. 2014 yılı sonunda Lübnan'da kayıtlı Suriyeli mültecilerin yarısından fazlası gerekli temel ihtiyaçlar olmaksızın kötü

[298] Culturel Orientatiton Resource Center, a.g.e., p.2.
[299] UNHCR, Operational Portal, https://data2.unhcr.org/en/situations/syria, (Accessed on: 10.12.2018).
[300] Sputnik News, "Türkiye'deki 5 Kamp Kapatılacak, Suriyeliler Sınıra Taşınacak", https://sptnkne.ws/jkgt (Erişim Tarihi: 10.12.2018).

koşullarda hayatlarını devam ettirdi. Ürdün'deki durum da buna benzerdir. Ürdün'de Suriyeli mültecilerin neredeyse yarısı kötü sağlık koşullarında yaşamaktaydı. Ürdün'de Suriyeli mültecilerin %80'i, Lübnan'da %71, Türkiye'de %64'ü yoksulluk sınırında yaşamaktadır[301]. Mısır'da başlangıçta Suriyeli mülteciler için sağlık ve eğitim açısından bir koruma programı vardı ancak daha sonra 2013 yılında Suriyelilere vize şartı getirilmesi ile birlikte Suriyeli mültecilerin ülkeye girişi önemli ölçüde etkilendi. Irak'ın Kürdistan bölgesinde de durum buna benzerdir. Burada da Iraklı yetkililer 2013 sonbaharında Suriyeli mültecilere oturma izni verilmesini durdurdu. Türkiye'deki durum da oldukça dramatik seyretmiştir. 2014 yılı sonunda Suriyeli mültecilerin %70'inden fazlası hükümetin sunduğu mülteci kamplarının dışında yaşamakta, böylece konut, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlar için mücadele etmektedir. Mart 2016'dan itibaren Avrupa Birliğinden Türkiye'ye yapılan mali yardım Suriyeli mültecilerin yaşam koşullarını ve onların iş gücü piyasasına erişimini iyileştirdi[302].

Bir taraftan Suriye'ye komşu ülkelere Suriyeli mülteci göçü devam ederken diğer yandan özellikle Avrupa'ya sığınma talebiyle ya da mülteci olarak giden Suriyeliler bulunmaktaydı. Bir milyondan fazla Suriyeli çeşitli yollarla Avrupa'ya ulaştı. Suriye'de savaşın uzaması nedeniyle Suriyeli mülteciler tarafından Avrupa Birliği üye ülkelerine yapılan iltica başvurularının sayısı 2014 yılında 2013 yılına oranla %25 artış gösterdi[303].

Diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında Almanya ve İsveç en çok Suriyeli sığınmacı başvurusu alan ülkelerdi. 2012-2014 yılları arasında Almanya 61.885 ve İsveç 55.210 Suriyeli sığınmacı başvurusu aldı. Almanya ve İsveç'in aksine İngiltere ve ABD'ye iltica başvuruları daha sınırlı oldu. Bu sayılar sırasıyla 5.739 ve 5.280'dır. Sığınmacı başvurularındaki belirleyici unsur esas olarak aile bağları, konumu ve ev sahibi ülkenin prosedürleri gibi çeşitli unsurlardı. Almanya ve İsveç genel olarak Suriyeli sığınmacılar arasında güvenli ülkeler olarak kabul edildi ve uzun süreli iş olanakları çekici güç oldu. Bu tür fırsatlar Yunanistan gibi ekonomik kriz yaşayan ülkelerde azaldığından Suriyeli mültecilerin buraya başvuruları daha sınırlı seyretti. Buna ek olarak, 2013 yılında Avrupa Birliği Adalet Divanından "sığınmacıların insanlık dışı muamele görme riskleriyle karşı

[301] Dangerous Ground: Syria's Refugees Face An Uncertain Future, The Norwegian Refugee Council et all., 2018, p.6.
[302] Rossen Koroutchev, "The Syrian Refugee Crises in Europe", *Journal of Liberty and İnternational Affairs,* Vol:1, Supp:1, 2016, p.28.
[303] Rossen Koroutchev, a.g.e., p.29.

karşıya gelmemeleri" gerektiğini belirten kararın kabulü de mültecilerin bu kararlarında etkiliydi[304].

Suriyeli mülteciler Türkiye üzerinden Yunanistan'a oradan da Avrupa'ya ulaşmanın yollarını aramaktaydı. 2016 yılında 643 bin'den fazla insan Akdeniz'i geçmeyi başardı. Binlerce kişi Almanya, Avusturya, ve İsveç'e ulaşmanın yollarını buldu. 2015 yılında Almanya, Avrupa Birliği içerisinde tüm iltica başvurularının %36'sını alırken, Birliğin üye ülkelerinin başvuru alma sayısı ortalama %16 oranında gerçekleşti. 2014 yılında Almanya'da sayıları 200 bin civarında iken, 2015 yılı sonunda ülkedeki toplam mülteci sayısının 1.1 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de hala yüz binlerce Suriyeli mülteci Avrupa'ya ulaşmanın yollarını aramaktadır. Yine Yunanistan'da Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya'ya giderken Batı Balkanlar yolunda 2016 tahminine göre 40 bin insan bulunmaktadır. Kasım ve Aralık 2015 boyunca Almanya ve İsveç'in yaklaşımı sınır kontrollerinin yeniden uygulanmasıyla değişikliğe uğradı. Böylece iltica hakkının duruma göre değerlendirilmesi uluslararası hukuk ve Avrupa hukuku kapsamında değerlendirildi. Bu uygulama hükümetler ve kamuoyu arasındaki görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktaydı[305].

Lübnan'daki mülteci yükü dolayısıyla Fransa, İngiltere ve Kanada Lübnan'dan Suriyeli mülteci göçü almayı kabul etti. BM Göç Örgütü çalışmaları kapsamında 2014 yılından 2017 yılına kadar Lübnan'dan Fransa'ya 1.937 mülteci yerleştirildi[306]. Kanada hükümeti Aralık 2015'te Kanada ile Lübnan arasındaki işbirliği neticesinde Lübnan'dan Kanada'ya 8.200'den fazla Suriyeli mülteci kabul etti[307]. İngiltere de 2020 yılına kadar Ortadoğu'daki mülteci kamplarından 20 bin Suriyeliyi kabul edeceğini açıkladı ve ilk adım olarak Aralık 2015'te 1000 Suriyeli mülteciyi ülkesine kabul etti[308].

---

[304] Rossen Koroutchev, a.g.e., p.31.
[305] A.g.e., p.32.
[306] İnternational Organization For Migration, "IOM Lebanon Supports Resettlement of 1,937 Refugees to France", https://www.iom.int/news/iom-lebanon-supports-resettlement-1937-refugees-france (Accessed on: 09.09.2018).
[307] İnternational Organization For Migration, "Resettlement of Syrians from Lebanon to Canada Passes 8,000", https://www.iom.int/news/resettlement-syrians-lebanon-canada-passes-8000 (Accessed on: 09.09.2018).
[308] İnternational Organization For Migration, "United Kingdom Welcomes First 1,000 Syrian Refugees", https://www.iom.int/news/united-kingdom-welcomes-first-1000-syrian-refugees (Accessed on: 09.09.2018).

3.8. Suriyeli Mültecilerin Ülkelerine Dönüşü

Lübnanlı politikacıların Suriyeli mültecilere yönelik söylemleri 2016 yılında ve 2018 milletvekili seçimlerine öncülük ederek mülteciler ve bazı ev sahibi topluluklar arasındaki gerginlikleri iyice körükledi. Mültecileri işsizlik, istikrarsızlık ve hastalıkların nedeni olarak gördüler. Ekonominin 13 milyar dolar zarara uğradığını belirten politikacılar, başta Dışişleri Bakanı GebranBassil olmak üzere, mültecilerin derhal Suriye'ye dönüşünü talep etmeye başladı[309]. Gebran Bassil daha da ileriye giderek ülkelerinde bulunan yabancıları nereden geliyorlarsa olsunlar bir işgalci olarak nitelendirdi ve Suriyeli mültecilere "evinize dönün" çağrısı yaptı. Bu ifade Suriyeli mültecilerin sayısı üzerine Lübnan'da gerginliğin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Lübnan siyasi sınıfının hem ülke ekonomisini hem de mültecilerin büyük kısmının Sünni Müslüman olduğu göz önünde bulundurulduğunda dini grupların kırılgan dengesini istikrarsızlaştırmakla tehdit eden mülteci durumu hakkında bir fikir birliği oluşturması zor olmaktaydı. Bu zorluğun temel nedeni Lübnan hükümetindeki en güçlü iki grubun karşıt pozisyon almasıydı. Bu gruplardan biri BM'den "gönüllü geri dönüş" için yeşil ışık yakmasını beklerken, diğerleri Beşar Esad rejimi ile koordinasyon anlamına gelen "güvenli geri dönüş" fikrini savunmaktaydı. Başbakan Saad Hariri Bloğunun "gönüllü geri dönüş" savunmasına karşın, Esad rejimiyle ittifak yapan Lübnanlı Şii militan grubu Hizbullah, cumhurbaşkanı Mişel Aoun ile hemfikir olarak "güvenli geri dönüş" fikrini desteklemekteydi[310]. Aoun, Suriyeli mültecilerin bir anlaşmazlıktan bağımsız olarak ülkelerine dönmeleri gerektiğini belirterek Lübnan'ın söz hakkı olmayan bir savaşın sonuçlarıyla acı çektiğini ifade etmekteydi. Lübnan'ın bu krizin getirdiği yükün üstesinden gelmek için gerekli donanıma sahip olmadığının altını çizerken, uluslararası toplumun Brüksel II Konferansında verdiği mali yardım sözünü yinelemesine rağmen Lübnan'ın büyük mülteci nüfusu yükü altında ezilmeye devam ettiğini ifade etmekteydi[311]. Lübnan Kuvvetleri lideri Samir Caca da Suriyeli mültecilerin geri dönüşünün Suriye cumhurbaşkanı Beşar Esad yönetimi ile herhangi bir iş birliğine bağlanmaması gerektiğini

---

[309] Carmen Geha and JoumanaTalhouk, a.g.e., p.2.

[310] Marc Daou, "Lebanese Leaders Divided Over Fate of Syrian Refugees", https://www.france24.com/en/20171016-lebanon-aoun-hariri-hezbollah-return-syrian-refugees (Accessed on: 05.09.2018).

[311] Ya Libnan, "Syrian Refugees to Return Home: Aoun Says İrrespective of Conflict Resolution", http://yalibnan.com/2018/05/11/syrian-refugees-to-return-home-aoun-says-irrespective-of-conflict-resolution/ (Accessed on: 05.09.2018).

belirterek "Suriye'ye dönmek isteyenler derhal Esad kontrolündeki bölgelere geri dönebilirler" çağrısında bulundu ve mültecilerin rejim kontrolündeki bölgelere dönmeyi reddettiklerini, siyasi zulüm veya kan dökülmesinden korkarak Lübnan'da kaldıklarını ekledi[312].

Bununla birlikte Lübnan makamlarınca Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri yönünde baskı yaptıkları konusu gündeme geldi. Eylül 2018'de UNHCRtemsilcisi Filippo Grandi ile Lübnan cumhurbaşkanı MişelAoun arasında Baabda'da yapılan görüşmede, Grandi Lübnan'daki mülteciler için en iyi çözümün ülkelerine gönüllü, güvenli ve onurlu bir dönüş yapmaları olduğunu dile getirdi. Dahası, Rusya'nın Suriye'deki alt yapı ve konutları yeniden inşa etmeye ihtiyaç duyulduğunu belirterek, konunun uluslararası toplumdan zaman, iş ve mali desteğe ihtiyacı olduğunu vurgulamaktaydı. Aoun, Lübnan makamlarının baskısını reddetmekte ve mültecilerin geri dönüşünün "gönüllü" olduğunun altını çizmekteydi[313].

BMMYK, bölgedeki mültecilerin geri dönüşle ilgili niyetlerini tespit etmek amacıyla Ekim 2017'de Mısır, Irak, Lübnan, Türkiye ve Ürdün'de 3.049 Suriyeli mülteciye anket uyguladı. Beş ülkenin hepsinde nitel metotların yanı sıra Ürdün, Mısır ve Irak'ta nicel anketler yürütüldü. Anket çalışmasında yöneltilen "Önümüzdeki 12 ay içerisinde Suriye'ye geri dönmeyi planlıyor musunuz?" sorusuna cevap olarak Suriyeli mültecilerin %76'sı önümüzdeki 12 ay içerisinde Suriye'ye dönmeyi düşünmediğini, %18'i kararsız olduğunu ve %6'sı da geri döneceğini bildirmekteydi. Ayrıca "Bir gün Suriye'ye geri dönmeyi düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar; %63 "evet", %26 "hayır", %11 "kararsızım" şeklindeydi[314]. Ekim 2017'de yapılan bu anket sonuçları Suriyeli mültecilerin güvenlik endişesiyle ülkelerine geri dönmek istemediğini göstermektedir. Bu yönde Lübnan'daki UNHCR sözcüsü Mireille Girard da Lübnan'da yaşayan Suriyeli mültecilerin %88'inin anavatanlarına dönmek istediğini ancak güvenlik endişeleri olduğunu söylemekteydi. Mireille Girard'ın aktardığına göre, Suriyeli mültecilerin ülkesine dönmelerini engelleyen başlıca neden güvenlik kaygısıydı ve

---

[312] Ya Libnan, "Return of Syrian refugees not linked to any cooperation with Syria's Assad, Geagea warns", http://yalibnan.com/2017/08/09/return-of-syrian-refugees-should-not-be-linked-to-any-cooperation-with-syrias-assad/ (Accessed on: 05.09.2018).

[313] Ya Libnan, "Many obstacles prevent return of Syrian refugees from Lebanon", http://yalibnan.com/2018/09/01/many-obstacles-prevent-return-of-syrian-refugees-from-lebanon/ (Accessed on: 05.09.2018).

[314] *Comprehensive Protection and Resolutions Strategy: Protection Thres holds and Parameters for Refugee Return to Syria,* UNHCR, February 2018, p.5.

Suriye'deki siyasi çıkmazla ya da evlerin yeniden inşa edilmesiyle ilgisi bulunmamaktaydı[315]. Öte yandan Suriyeli mülteciler için bir çekince noktası mevcuttu. Lübnan'ın Esad rejimine karşı olan Suriyeli muhaliflerin yanı sıra Esad rejimine yakın Suriyelilere ev sahipliği yapıyor olması geri dönüşleri daha da karmaşıklaştırmaktaydı. Rejimin meşruluğuna itiraz eden Suriyeli aktivistler sınırı geçtiklerinde gözaltına alınarak Suriye cezaevlerinde işkenceye maruz kalmaktan çekinmekteydi[316].

Suriye'nin bazı bölgelerinde çatışmalar devam ederken, son tahlilde çatışmanın sonlandığı alanlara dönüşler başladı. 2016 yılında Lübnan'dan 161 bin Suriyeli (çoğunlukla ülke içerisinde yerinden edilmiş kesim) ülkesine geri dönüş yaptı. Mültecilerin 2016 yılında Suriye'ye geri dönüşleri daha az iken, 2017 yılında Suriye'ye spontane mülteci dönüşlerinde önemli bir artış yaşandı. Bekaa vadisindeki 259 gayri resmi çadır yerleşiminde yaşayan 10 binden fazla insan için tahliye emri verildi. 2017 yılı sonlarında Baabda bölgesinde yaşayan Suriyeli mülteciler için de yerel yönetimler tarafından tahliye emri verildi[317].

UNHCR, kendi olanaklarıyla organize edilen geri dönüşlerin devam edeceğini ve zamanla artacağını öngörmekteydi. Geri dönüşlerin yerleştikleri yerler çoğunlukla Halep, Humus, Şam, Deraa ve Haseki idi. UNHCR raporunda belirtildiğine göre geri dönenlerin çoğunluğu küçük aileler ve tek başına olanlardır. Beşten fazla kişi olan aileler ise en az dönenlerdir. Lübnan ve Ürdün'den ayrılanların yarısından fazlasını kadınlar oluştururken, Mısır ve Irak'tan ayrılanların yarısından daha azını oluşturmaktaydı. Rapora göre, 2013-2015 yıllarında gelen mültecilerin geri dönüşü, daha sonra gelenlere göre daha fazla seyretti. 2016'da gelenlerin ise sadece %1'i kendiliğinden geri döndü[318]. Sonuçta, 2017 yılında 77 binden fazla Suriyeli mülteci kendi çabalarıyla ve 764 binden fazla mülteci de UNHCReliyle olmak üzere toplamda 840 bin mülteci Suriye'ye geri dönmüştü[319].

2018 yılı başlarından itibaren geri dönüşler hız kazandı. Lübnan Genel Güvenlik Müdürlüğü ile BMMYK'nın koordineli olarak yürüttüğü geri dönüş çalışmaları sonucuSuriyeli mülteciler Lübnan'ın Masnaa, Abboudieh ve Al-Zamaroni sınır kapısından

---

[315] Dailystar, "UNHCR: 88 pct of Syrian Refugees in Lebanon Want to Turn", http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Oct-21/467032-unhcr-88-pct-of-syrian-refugees-in-lebanon-want-to-return.ashx (Accessed on: 28.11 2018).
[316] Carmen Geha and Joumana Talhouk, a.g.e., p.5.
[317] The Norwegian Refugee Council et all, a.g.e., p.10.
[318] *Durable Solutions For Syrian Refugees*, UNHCR https://data2.unhcr.org/ar/documents/download/59482 (Accessed on: 20.11.2018).
[319] UNHCR, 2018, a.g.e., p.3.

kademeli bir şekilde gönüllü geri dönüşü sağlanmaya başlandı. Lübnan'ın bir çokbölgesinden Suriyeli mültecilerin sınır kapısından ulaşımı ise Suriye makamları tarafından sağlanan otobüslerle gerçekleşmekteydi. Lübnan Genel Güvenlik Müdürlüğünün açıklamasına göre, Temmuz 2018'den Kasım 2018'e kadar 80 binden fazla Suriyeli mülteci BMMYK ile koordineli yürütülen çalışmalar sonucu ülkelerine geri döndü[320].

3.9. Lübnan'daki Suriyeli Mültecilerin Geleceği

Suriye ile olan tarihsel bağları ve parçalı dini-etnik yapısıyla Suriye krizinden en çok etkilenen ülke Lübnan oldu. Nüfusunun yaklaşık olarak dörtte biri kadar mülteci barındırmak zorunda kalan Lübnan'da 2011 yılında Suriye'de iç savaş başladığından beri sosyal, ekonomik, toplumsal, demografik ve siyasi konuda pek çok sorunun yaşanmasını kaçınılmaz kıldı. 2011 yılından beri zaten siyasi ve ekonomik sorunların olduğu ülkede bu denli yüksek sığınmacı sayısı ülkedeki problemlerin büyümesine ve toplumsal gerginliğin tırmanmasına yol açtı. Filistinli mülteci deneyiminden ötürü Suriyeli mülteciler için ufak çaplı çadır kamplarının dışında resmi olarak mülteci kamplarına izin vermemesi ve birçok Suriyeli mülteci kişisel kaygılardan, Suriye'de devam eden çatışmalardan ve bilgilerinin gerek Suriyeli gerekse Lübnanlı yetkililerle paylaşımından çekindikleri için kayıt dışı yaşamayı tercih etmeleri gibi unsurlar Lübnan'daki Suriyeli mülteci tam sayısının belirlenmesini olanaksız kılmaktadır. Dolayısıyla UNHCR'nin31 Ekim 2018 tarihli son güncel verilerine göre Lübnan'da 951.629 olan Suriyeli mülteci sayısı gerçeği yansıtmamaktadır. Öte yandan ülkede hali hazırda bulunan 440 bin Filistinli, 17 bin Iraklı mülteci yanı sıra binlerce Asya, Afrika ve Suriye'den göçmen işçi varlığına ek olarak bir buçuk milyona yakın Suriyeli mülteci, Suriye'den kaçan 45.000 Filistinli ve Suriye'den Lübnan'a geri dönen 28.000Lübnanlı eklenmekteydi. Bu denli mülteci nüfusunu barındırmanın Lübnan'a faturası, siyasal sistemin kitlenmesi, ulusal güvenlik riskleri, mültecilere bağlı yapısal değişimler, demografik değişimler ve ekonomik sıkıntılar şeklinde seyir etti. Bu olumsuz etmenler Lübnan toplumu tarafından Suriyeli mültecilere karşı devamlı bir tavır gelişmesine yol açtı. Zira Suriyeli mülteciler Hıristiyanlar için bir varoluşsal tehdit, Şiiler için bir güvenlik tehdidi ve Suriyelilerin yerleştiği bölgelerde yaşayan imtiyazsız Sünniler için ekonomik bir tehdit olarak algılanmaktadır. İç politikada

[320]Daily Star, "Nearly 800 Syrian Refugees Return Home", http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Nov-16/469322-nearly-800-syrian-refugees-return-home.ashx (Accessed on: 28.11.2018).

da Lübnanlı politikacılar bazı ev sahibi toplulukların artan gerginliklerini ve mezhepsel demografik dengeyi öne sürerek Suriyeli mültecilerin ülkelerine gönderilmesini savunmaktaydılar. Suriye'ye geri dönüşler 2017 yılından bu yana hız kazansa da yabancı ordular ve milisler Suriye geneline yayıldıkça ve hala İŞİD ve diğer silahlı gruplar tarafından çok sayıda alan işgal altındayken Suriye'deki birçok bölge istikrarsız görünmektedir. Bu şartlar altında iki arada bir derede kalan Suriyeli mültecilerbirçok zorlukla yüz yüze kalmaktadır. Bir tarafta Lübnan hükümeti tarafından 2015 yılı başından itibaren uygulamaya konan kısıtlayıcı tedbirler Suriyeli mültecilerin yaşam koşullarını zorlayıp onları ülkelerine dönmeye iterken, diğer yandan Suriye'deki devam eden çatışmalar Suriyeli mülteciler için itici unsur olarak belirmektedir. Bu durumda Lübnan'da kayıt dışı yaşayan ve yasalarla desteklenmiş hakları bulunmayan Suriyeli mülteciler için üç seçenek belirmektedir: ya Lübnan'da illegal olarak yaşamaya devam edecekler, ya Suriye'deki güvenli bölgelere geri dönecekler ya da daha iyi fırsatlar için üçüncü bir ülkeye gideceklerdir.

Daha vahim olan ise Nisan 2018'deSuriye'deki Beşar Esad rejimi tarafından çıkarılan ve Suriyelilerin ülkelerinde bıraktıkları gayrimenkullere el konulmasını öngören "10 Sayılı Gayrimenkul Yasası"dır. Bu yasa özellikle yaklaşık 1.2 milyon Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Lübnan'da geniş çaplı tartışmalara neden oldu. 10 sayılıgayrimenkul yasası, iç savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyelilere geride bıraktıkları gayrimenkullerini ispatlamak için 30 gün süre tanımaktaydı. Yasaya göre, mülk sahiplerinin, arazi, daire ya da binalarını kaybetmemeleri için 30 gün içinde söz konusu mülkün kendilerine ait olduğunu gösteren kanıt ibraz etmesi gerekmekteydi. Kanıt gösteremeyenler ise herhangi bir tazminat ödenmeksizin mülklerini kaybedecekti. Lübnan Sosyal İşler Bakanı Piyer Bo Asi**,** ülke olarak çok kritik bir dönemden geçerken bu yasayla birlikte Lübnan'a yönelik yeni bir tehlike arz ettiğini belirterek, söz konusu kanunun geçersiz sayılması için Birleşmiş Milletler nezdinde girişimde bulunulmasını talep etmekteydi[321]. İlerleyen günlerde ise bu yasa değişikliğe uğradı. Esad rejimi tarafından onaylanan 42 sayılı kanunla, mülk sahiplerine tanınan 30 günlük süre 1 yıla çıkarıldı. Yeni yasayla ayrıca hak sahiplerine, mahkemeye temyiz

[321]Anadolu Ajansı, "Lübnan'da Suriyeli Sığınmacıların Geleceği Tartışması", https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanda-suriyeli-siginmacilarin-gelecegi-tartismasi/1153891 (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

başvurusu yapma olanağı da tanınmaktaydı[322]. Her ne kadar Esad rejimi geri adım atmış olsa da yaklaşık 6 milyon Suriyeli mültecinin bir yıl içerisinde ülkelerine geri dönüp mülk kanıtı sunması olanaksızgörünmektedir. Böyle bir durumda Suriyeli mültecilerin sığındıkları ülkeden geri dönmeleri oldukça güç görünmekte ve gelecekleri daha belirsiz bir hal almaktadır.

[322] Deutsche Welle, "Esad'dan Tartışmalı Emlak Yasasında Geri Adım", https://www.dw.com/tr/esaddan-tart%C4%B1%C5%9Fmal%C4%B1-emlak-yasas%C4%B1nda-geri-ad%C4%B1m/a-46267074 (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaklaşık 1.2 milyon Suriyeli mülteci, günümüzde sekizinci yılına varansavaş nedeniyle ülkelerinden Lübnan'a göç etti. Bu nüfus hareketliliğigerek Lübnan halkı, gerekse ülkenin iç ve dış siyasetini insani, sosyo-ekonomik ve politik alanda derinden etkiledi. Krizle birlikte ekonomi, alt/üst yapı ve kamu hizmetlerineemsalsiz bir yük bindi. Dahası, Hizbullah liderliğindeki 8 Mart Bloğunun Esad rejimi safında yer almasıyla birlikte Suriye krizi Lübnan iç siyasetine doğrudan yansıdı. Sonuçta ülkede terör eylemleritırmandı; siyasi yaşamı bunalımlara, hatta çıkmaza sürüklendi. Savaş, mezhepleri de yakından ilgilendirenyıkıcı etkileri beraberinde getirerek mezhepsel bölünmeleri derinleştirdi; siyasi mezhepler arasındaki rekabet ve anlaşmazlıklar devletin tutarlı bir dış politika yürütebilmesiniolanaksızlaştırdı.

Lübnan'da "siyasetin çekirdeği"ni demografi oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle iktidarlar varlıklarını, sistem ise istikrarını toplumsal elitlerin güç paylaşımı anlaşmasını sürdürme ve kendi toplulukları üzerinde siyasi denetimi sürdürme yeteneklerine borçludur. Bu bağıntılar kümesinde mülteci sayısı, demografiyi, neredeyse eşyanın tabiatı kadar kaçınılmaz biçimde tehdit edecektir. Ancak insan "doğa"sı bir "sabit"e içkin olmayıp mutlak ifade edilemeyeceği için hâlihazırdaki tezinulaştığıbulgular, her sosyal bilim dalında olduğu gibi, açıklayıcı varsayım ve güçlü olasılıklar çerçevesinde biçimlenmektedir.

Öncelikle, Lübnan'ın yerli nüfusu tarihi süreçte dışarıya verdiği göçler nedeniyle git gide azalmaktadır. Çalışmanın İkinci ve Üçüncü Bölümleri anımsandığında, oluşan nüfus boşluğunun işçi göçmenler ve mültecilerce doldurulduğu, dolayısıyla ülkenin büyük oranda kimliksiz bir mülteci devletine evrilme tehdidiyle karşı karşıya kaldığı öne sürülebilir.

Sonra, Suriyeli mültecilerin ezici çoğunluğunun Sünni mezhebine aitolduğu anımsanmalıdır. Bu durumda demografi ve siyasi yapıdabir değişim, hatta bir yeniden-yapılanma sürecinden geçmesi, uzun vadede güçlü bir olasılıktır. Aslında ülke anayasasınınhassas mezhep yapısını korumak adına vatandaşlık vermede bir takım önlem ve kısıtlamalar içerdiği görülmektedir. Ancak 1995'de olduğu gibi, mevcut mülteciler ve vatansızlar için kolaylaştırıcı bir kanunun çıkarılması zorunlu ve giderek artan bir toplumsal gereksinime dönüşmektedir. Mülteciler, savaşın uzaması ve Lübnan hükümetinin kamplara izin vermemesi nedeniyle ülke içlerine iyice dağılmış, kalıcı bir

düzen kurarak yerleşmiş, neredeyse kök salmıştır. Bu bağlamda, terörden arındırılmış bölgelere yapılan hâlihazırdaki geri dönüşlerinnicel beklentilerin oldukça altında kalması, durumun hem nedeni hem sonucudur. Kendilerine kalıcı hayatlar kuran mültecilerin ileride görece daha elverişli koşullar sağlansa da isteksiz kalabilecekleri, Esad rejimi karşıtlarının isecan ve mal güvenliğikaygısıyla dönüşyapmaktan bütünüyle kaçınacaklarıneredeyse kesin bir dille ifade edilebilir. Bu tablo karşısında hükümet*de facto*da olsa yeni adımlar atmak zorunda kalacaktır. Veriler, Suriye'deki kriz bitmeden Lübnan'da kaosun yerini refah ortamına bırakmasının son derece zayıf bir olasılık olduğunuöngörür niteliktedir. Bir diğer deyişle var olan koşulların değdiği tüm bağlamlar, Lübnan'ın geleceğini az ya da çokSuriye'ninki ile bağıntılı okumayı gerektirmektedir.

Etkinbir geri dönüşün Suriye'deki koşullarla sağlanabileceği ön kabulünden hareketle çözüm odaklı bir takım önerilerde bulunmak olanaklıdır. Sorunların, öneriler doğrultusunda çözülmesi, kuşkusuz zaman alacaktır. Ancak kesin çözüme ulaşana değin ev sahibi ülke rolündekiLübnan'dan, "mültecileri geri göndermeme"evrensel ilkesinden yana tavır alması ve barındırdığı mültecilerin insan onuruna yakışır, can ve mal kaygısından uzak bir yaşam sunabilmesi beklenmektedir. Öte yandan, zoraki geri dönüşlere mahal verebilecek eylemleri önlemek adına yerel yönetimlerle işbirliğine gitmesinin yararlılık sağlayacağı da ileri sürülebilir. Son olarak, yasal oturma ve çalışma izinleri, iş olanakları ve kamu hizmetlerine erişimgibi temel gereksinimlerde -BMMYK kayıtları çerçevesinde- basit ancak tutarlı prosedürler oluşturabilir. Atılacak adımlar, krizi Lübnan için fırsata dönüştürebilecek potansiyeli açığa vurabileceği gibi muğlak kalan toplam mülteci sayısınınsaptanmasını da nihayet olanaklı kılacaktır.

Lübnan hükümetinin kapsamlı bir göç ve mülteci politikası belirlemesi, son kertede, ivedi ancakuygun bir idari prosedür benimsemesine ve koşut hamlelerine bağlıdır. Zira Lübnan özeli ve bağlamında açıkça görülmektedir ki yaşanan nüfus hareketliliğine *salt*insan hakları yükümlülükleri çerçevesinden bakmak ya dasorunu *salt*politik uçlarladonatmak, çözümden uzak kalmaktadır. Bağlamı belirleyen tüm mevcut koşullar, kestirilebilir tüm olası sonuçlarıyla iç içe ve doğru okunmalıdır. Hâlihazırdaki tez çalışması, literatürde, Lübnan üzerine bu türden doğru bir okumanın noksanlığına dikkat çekerek alana mütevazı ancak öncü bir katkıda bulunmayı denemiş; kendisinden sonra da kapsamlı başka disipliner/disiplinlerarası akademik çalışmaların önünü açmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

Acar, İrfan C. (1989). *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Altan, Özlem (2006). Temmuz Sonrası Ortadoğu'da Lübnan ve Barış. *Birikim Dergisi*, 209, Eylül.

Altunışık, Meliha Benli (2007). Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları. *Tesev Yayınları*, Nisan.

Armaoğlu, Fahir (1994). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988).* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı.

Armaoğlu, Fahir (2009). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995).*İstanbul: Alkım Yayınevi.

Artokça, İzzettin (2013). Ortadoğu'da Dürziler. *TASAM*, Rapor No:54.

Assaf, Georges; El-Fil, Rana (2000). Resolving the İssue of War Displacement in Lebanon. *Forced Migration Review* 7, 31-33.

Atilla Sandıkçı; Kenan Dağcı (ed.), *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler,* Tasam Yayınları, İstanbul 2006

Atlıoğlu, Yasin (2011). Modern Lübnan'da Maruniler ve Çatışma. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Ayhan, Veysel; Tür, Özlem (2009). *Lübnan: Savaş, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*. Bursa: Dora Yayınları.

Bilge, Mustafa L. (2003). Lübnan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* 3, İstanbul, 244-246.

Chaaban, Jad; et al. (2010). Socio-Economic Survey of Palestinian Refugees in Lebanon. *American University of Beirut,* 8.

Chamies, Joseph (1980). Religious Groups in Lebanon: A Descriptive İnvestigation. *İnternational Journal of Middle East Studies*, 11(2), Cambridge University Press, April, pp.175-187.

Chirol, Valentine (1903). *The Middle Eastern Question or Some Political Problems of İndian Defence*. London: J. Murray.

Choueiri, Youssef M. (2011). *Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften.* (Çev.Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Cleveland, William L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Collelo, Thomas (Ed.). (1987). *Syria: A Country Study.* Library of Congress, Federal Research Division. Washington DC.

Collelo, Thomas (Ed.). (1989). *Lebanon: Country Study*. Library of Congress, Federal Research Division. Washington DC.

Çandar, Cengiz (1988). *Ortadoğu Çıkmazı.* İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı.

Çomak, Hasret (Ed.). (2016). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Danış, Fahri (2016). 2006 Savaşından Günümüze Lübnan'daki Siyasi Tablo. *İNSAMER,* 19.

Davison, Roderic H. (1960). *"Where is the Middle East?".* Foreign Affairs, 38(4), July.

Dionigi, Filippo (2016). The Syrian Refugees in Lebanon: State Fragility and Social Resilience. *LSE Middle East Centre Paper Series,* 15, February.

Doraï, Mohamed K. (2003). Palestinian Emigration from Lebanon to Northern Europe: Refugees, Networks and Transnational Practices. *Refuge*, 21(2), 23-31.

Duman, Olcay (2007). Lübnan'da Maruni Dürzi Çatışmaları ve Osmanlının 19. Yüzyıl Ortadoğu Siyaseti, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(8).

Eravcı, Mustafa (Ed.) (2018). *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Faour, Muhammad (1991). The Demography of Lebanon: A Reappraisal. *Middle Eastern Studies,* 27(4), 631-641.

Fersan, Eliane (1966). Syro-Lebanese Migration (1880-Present): "Push" and "Pull" Factors". *Publications of the Cenacle,* 114, 13-17.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1991). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri,* Ankara: Selçuk Yayınları.

Geha, Carmen; Joumana Talhouk (2018). Politics and the Plight of Syrian Refugees in Lebanon, *Beyrut American University*, Political Brief on the Return of Syrian Refugees.

Greenshields, Thomas H. (1978). The Settlement of Armenian Refugees in Syria and Lebanon, 1915-1939. Durham University. Doctoral Thesis, Durham.

Güllüpınar, Fuat (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).

Hacıoğlu, Necdet; Saylan, Uğur (2014). Arap Baharının Turizme Yansımaları: Arap Ülkeleri ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17(32), Aralık.

Hansen, Birthe; Heurlin, Bertel (Ed.). (2011). Lebanon Strategic and Military Dimensions, *Royal Danish Defence College*. Copenhagen.

Hourani, Albert (1947). *Minorities in the Arab World.* Oxford University Press.

Hourani, Albert (1986). *Political Society in Lebanon: A Historical İntroduction*. Centre for Lebanese Studies, London.

Hourani, Guita (2010). Lebanese Migration to the Gulf (1950-2009). Middle East Institute Viewpoints. www.mei.edu.

Hudson, Rex A. (Ed.). (1998). *Brazil: A Country Study*. Federal Research Division Library of Congress. Washington D.C.

Issawi, Charles (1992). The Historical Background of Lebanese Emigration, 1800-1914. *The Lebanese in the World: A Century of Emigration*, 13-32.

İnalcık, Halil (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),*(Çev. Ruşen Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı.

Jaulin, Thibaut. (2014). Citizenship, Migration, and Confessional Democracy in Lebanon. *Middle East Law and Governance*, 6(3), 250-271.

Karpat, Kemal (2010). (Ed.: Cüneyt Dalgakıran), *Osmanlıdan Günümüzde Etnik Yapılanma ve Göçler.* (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, Kemal (2013). *Osmanlıdan Günümüze: Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik.* (Çev. Recep Boztemur), İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, Kemal H. (2010). (Ed.: Neval Akbıyık). *Osmanlı Nüfusu: 1890-1914*. (Çev. Bahar Tırnakçı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Keleş, Erdoğan (2008). Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 27(43), 131-157.

Khater, Akram Fouad (2001). *İnventing Home: Emigration, Gender and the Middle Class in Lebanon (1870-1920).* University of California Press.

Khawaja, Marwan; et al. (2011). Predictors of Displacement Behaviour During the 2006 Lebanon War. *Global Public Health,* 6(5), 488-504

Khoury, Philip (1987). *Syria And The French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*. London: Princeton University.

Kırpık, Güray (2012). "Haçlılar ve İpek Yolu". *Bilig*, 61, 170-200.

Kor, Zahide Tuba (2006). *Lübnan: İç Savaşların Gölgesinde.* İstanbul: İlke Yayıncılık.

Kor, Zahide Tuba (2009). *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*. İstanbul: İHH Yayınları.

Koroutchev, Rossen (2016). The Syrian Refugee Crises in Europe. *Journal of Liberty and İnternational Affairs,* 1(1).

Koskas, Marko (Çev.Haldun Bayrı) (1998). *Yaşayan Bir Efsane Arafat.* İstanbul: Milliyet Yayınları.

Lewis, Bernard (2000). *Tarihte Araplar.* (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: Anka Yayınları.

Mahan, Alfred T. (1902). *Retrospect and Prospect: Studies in International Relations, Naval and Political*, "The Persian Gulf and International Relations", Bostan: Little, Brown and Company, 207-251.

Mansfield, Peter (2012). (Ed. Sinan Köseoğlu). *Ortadoğu Tarihi*(Çev. Ümit Hüsrev Yolsal). İstanbul: Say Yayınları.

Norton, Augustus R. (1987). *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon* (No. 13). University of Texas Press.

Odeh, B. J. (1986). *Lübnan'da İç Savaş*. *İstanbul: Belge Yayınları.*

Orhan, Oytun (2009). 2009 Lübnan Seçimleri: Kazananlar, Kaybedenler ve Türkiye. *ORSAM,* 4, Temmuz.

Orhan, Oytun (2009). Saha Çalışmasına Dayalı Bir Araştırma: Lübnan Türkmenleri. *Ortadoğu Analiz,* 1(9), Eylül.

Orhan, Oytun (2014). Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler. *ORSAM*, Rapor No:189, Nisan.

Orhan, Oytun (2015). Lübnanlı Sünniler ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz,* 7(67), Mart.

Orhan, Oytun (2015). Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası. *ORSAM,* Rapor No: 199, Haziran.

Ortaylı, İlber (1974). *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara: Sevinç Matbaası.

Ortaylı, İlber (2014). *Eski Dünya Seyahatnamesi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Öz, Mustafa (1989). Dürzilik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 7(10).

Özdemirci, Ayşe Selcan (2016). (a). Lübnan 2015. *Ortadoğu Yıllığı 2015*. İstanbul: Açılım Kitap.

Özdemirci, Ayşe Selcan (2016). (b). "Suriye İç Savaşının Lübnan'a Etkileri (2011-2016). *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi,* 3(2), 76-105.

Özdemirci, Ayşe Selcan (2017). Lübnan'daki Mardinliler: Mardin Halkının Göçü. *ORSAM*, Rapor No: 208, Mart.

Özey, Ramazan (1997). *Dünya Denkleminde Ortadoğu: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar,* İstanbul: Öz Eğitim Yayınları, 2. Baskı.

Özkoç, Özge (2004). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991).* Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları. Tezler Dizisi.

Pearlman, Wendy (2013). Emigration and Power: A Study of Sects in Lebanon, 1860–2010. *Politics&Society,* 41(1), 103-133.

Perruchoud, Richard; Redpath-Cross, Jillyanne (2011). *International Migration Law No. 25: Glossary on Migration.* Geneva: International Organization for Migration.

Primakov, Yevgeni (2009). *Rusların Gözüyle Ortadoğu*. (Çev: Olga Tezcan), İstanbul: Timas Yayınları.

Reyhan, Cenk (2011). Lübnan'da Siyasal Kültürün Osmanlı Kökleri. *Amme İdaresi Dergisi,* 44(3), 205-224.

Sakin, Orhan (2008). (Ed.: Mustafa Sürmeli), *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*. İstanbul: Ekim Yayınları.

Sakin, Serdar.; Deveci, Can. (2011). Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme. *HistoryStudies*, *3*.

Salibi, Kemal (1989). *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*. London: I.B. Tauris & Co Ltd.

Sancaktar C. (2016), Arap Baharının Dış Faktörleri, Ed.: Çomak H. vd., *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, İstanbul: Beta Yayınları, 119-135.

Sander, Oral (1982). Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 37*(3), 219-228.

Sander, Oral (2014). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 24. Baskı.

Sander, Oral (2014). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e.* Ankara: İmge Kitabevi, 27. Baskı.

Soffer, Arnon (1986). Where Demography is The Core of Politics and Life. *Middle Eastern Studies,* 22(2), April, pp.197-205.

Şen, Sabahattin (2010). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Hemen Kitabevi.

Şenzeybek, Aytekin (2011). Başlangıçtan Günümüze Dürzilik. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 173-216.

Tabar, Paul (2010). Lebanon: A Country of Emigration and Immigration. *Institute for Migration Studies,* 7, 2-26.

Tınas, Murat (2017). Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler: Hükümet Stratejisi Yokluğunda Ekonomik, Siyasi ve Mezhepsel Zorluklar. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, 62, Mayıs.

Turan, Namık Sinan (2011). Lübnan'da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi-Rahbani Kardeşler ve Feyruz. *Ortadoğu Etütleri*, 3(1).

Turan, Ömer *(2003). Medeniyetlerin Çakıştığı Nokta Ortadoğu.* İstanbul: Yenişafak Yayınları.

Tür, Özlem; Ayhan, Veysel (2008). "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi. *Akademik Orta Doğu*, 3(1).

Umar, Ömer Osman (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Van Dam, Nikolaos (2000). *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum.* (Çev. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvik), İstanbul: İletişim Yayınları.

World Development Report (2011). The İmpacts of Refugees of Neighboring Countries: A Development Challenge.

Yaacoub, Najwa; Badre, Lara (2012). Population and Housing in Lebanon. *Central Administration of Statistics (CAS)*.

Yetim, Mustafa (2017). Lübnan Siyasetinde Yenilenen Dönem ve Mişel Aun: İhtimaller ve İmkansızlıklar. *Ortadoğu Analiz*, 9(78).

Yılmaz, Türel (2004). *Uluslararası Politikada Ortadoğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e.* Ankara: Akçay Yayınları.

İnternet Kaynakları

Alankabout. "2017 Yılında Seçmenlerin Mezhep Dağılımı", http://www.alankabout.com/articles/109127.html (Accessed on: 24.12.2018).

Anadolu Ajansı. "Lübnan'da Suriyeli Sığınmacıların Geleceği Tartışması", https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanda-suriyeli-siginmacilarin-gelecegi-tartismasi/1153891 (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

BM Ankara Enformasyon Merkezi. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 21.10.2018).

Central İntelligence Agency (CİA), The World Factbook, "Lebanon", https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html (Accessed on: 22.11.2018).

Daily Star. "More Syrian Refugees Set to Turn Home", http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Nov-08/468617-more-syrian-refugees-set-to-return-home.ashx (Accessed on: 28.11.2018).

Daily Star. "Nearly 800 Syrian Refugees Return Home", http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Nov-16/469322-nearly-800-syrian-refugees-return-home.ashx (Accessed on: 28.11.2018).

Dailystar. "UNHCR: 88 pct of Syrian Refugees in Lebanon Want to Turn", http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Oct-21/467032-unhcr-88-pct-of-syrian-refugees-in-lebanon-want-to-return.ashx (Accessed on: 28.11 2018).

DANIŞ, Didem. Demografi: Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış, http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/4144/mod_resource/content/2/TUBA1.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2018).

Danish Refugee Council. "Lebanon", https://drc.ngo/where-we-work/middle-east/lebanon (Accessed on: 15.10.2018).

Daou, Marc (2017). "Lebanese Leaders Divided Over Fate of Syrian Refugees", https://www.france24.com/en/20171016-lebanon-aoun-hariri-hezbollah-return-syrian-refugees (Accessed on: 05.09.2018).

Deutsche Welle. "Esad'dan Tartışmalı Emlak Yasasında Geri Adım", https://www.dw.com/tr/esaddan-tart%C4%B1%C5%9Fmal%C4%B1-emlak-yasas%C4%B1nda-geri-ad%C4%B1m/a-46267074 (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

Economist. "Lebanon: Census and Sensibility",https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21709535-new-data-reveal-looming-crisis-lebanons-ruling-elite-exposing-fiction (Accessed on: 24.12.2018).

Haberler.com. "Arap Baharı Lübnan'a Yaramadı", https://www.haberler.com/arap-bahari-lubnan-a-yaramadi-3096843-haberi/ (Erişim Tarihi:28.11.2018).

Hürriyet Gazetesi. "Lübnan'da Çöpe İsyan",http://www.hurriyet.com.tr/dunya/lubnan-da-cope-isyan-29885598, (Erişim Tarihi: 05.12.2018).

İnternational Labour Organisation. "Lebanon Law of 10 July 1962"https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/SERIAL/39234/97115/F1369890137/LBN-39234.pdf (Accessed on: 12.11.2018).

İnternational Organization For Migration. "Resettlement of Syrians from Lebanon to Canada Passes 8,000", https://www.iom.int/news/resettlement-syrians-lebanon-canada-passes-8000 (Accessed on: 09.09.2018).

İnternational Organization For Migration. "IOM Lebanon Supports Resettlement of 1,937 Refugees to France", https://www.iom.int/news/iom-lebanon-supports-resettlement-1937-refugees-france (Accessed on: 09.09.2018).

İnternational Organization For Migration. "United Kingdom Welcomes First 1,000 Syrian Refugees" (Accessed on: 09.09.2018).

İnvest in Lebanon. Foreign Direct Investments Data, http://investinlebanon.gov.lb/en/lebanon_at_a_glance/foreign_direct_investments/fdi_data (Accessed on: 06.12.2018).

Janmyr, Maja (2016). The Legal Status of Syrian Refugees in Lebanon. *Beyrut American Universty Policy İnstitute,* Working Paper, March. http://website.aub.edu.lb/ifi/publications/Documents/working_papers/20160331_Maja_Janmyr.pdf (Accessed on: 28.10.2018).

Kalia, Kirin. Crisis in Lebanon Displaces Lebanese, Foreign Workers and Refugees, https://www.migrationpolicy.org/article/top-10-2006-issue-7-crisis-lebanon-displaces-lebanese-foreign-workers-and-refugees (Accessed on: 21.10.2018).

Lebanon Ministry of Displaced. http://www.ministryofdisplaced.gov.lb/Cultures/ar-lb/Pages/default.aspx (Accessed on: 10.11.2018).

Lübnan Anayasası. https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004.pdf?lang=en (Accessed on: 21.10.2018).

Marc Daou. "Lebanese Leaders Divided Over Fate of Syrian Refugees", https://www.france24.com/en/20171016-lebanon-aoun-hariri-hezbollah-return-syrian-refugees (Accessed on: 05.09.2018).

Migration Data Portal. "Lebanon", https://migrationdataportal.org/?i=groups&t=2017&cm49=422 (Accessed on: 20.09.2018).

Milliyet Gazetesi. "İŞİD Hizbullah'a Saldırdı", http://www.milliyet.com.tr/isid-hizbullah-a-saldirdi-gundem-1950581/ (Erişim Tarihi: 25.11.2018).

Murphy, Kara. The Lebanese Crises and İt's İmpact on İmmigrants and Refugees, https://www.migrationpolicy.org/article/lebanese-crisis-and-its-impact-immigrants-and-refugees (Accessed on: 21.10.2018).

Özuğurlu, Musa. "Lübnan'ı Anlamak 2: Lübnan siyasetinde kim kimdir?", https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/11/lubnani-anlamak-2/ (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Sputnik News. Türkiye'deki 5 Kamp Kapatılacak, Suriyeliler Sınıra Taşınacak, https://sptnkne.ws/jkgt (Erişim Tarihi: 10.12.2018).

TASAM. "Ortadoğu Girdabındaki Küçük Halka: Suriye", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/212/ortadogu_girdabindaki_kucuk_halka_suriye, (Erişim Tarihi: 31.12.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (MFA). Lübnan Künyesi http://www.mfa.gov.tr/lubnan-kunyesi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 16.12.2017).

UN. Taif Antlaşması. https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_english_version_.pdf (Accessed on: 20.11.2017).

UNHCR (2017). Durable Solution For Syrian Refugees, https://data2.unhcr.org/ar/documents/download/59482 (Accessed on: 20.11.2018).

UNHCR, Operational Portal, "Refugee Situations", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71 (Accessed on: 28.11.2018).

*UNHCR, Syria Refugee Response, https://data2.unhcr.org/en/documents/download/40569 (*Accessed on*: 27.12.2018).*

*UNHCR. "Total Persons of Concern by Country of Asylum", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.239797376.2001398272.1539861793-1511121096.1539861793 (*Accessed on*: 29.11.2018).*

UNHCR. *Durable Solutions For Syrian Refugees*, https://data2.unhcr.org/ar/documents/download/59482 (Accessed on: 20.11.2018).

UNHCR. Syria Emergency, http://www.unhcr.org/syria-emergency.html (Accessed on: 28.11.2018).

UNHRWA. Lebanon, https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon (Accessed on: 18.11.2018).

Wikipedia. "Mormonluk", https://tr.wikipedia.org/wiki/Mormonluk (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

Ya Libnan. "Syrian Refugees in Lebanon Became Poorer, More Vulnerable in 2017, UNHCR", http://yalibnan.com/2018/01/10/syrian-refugees-in-lebanon-became-poorer-more-vulnerable-in-2017-unhcr/ (Accessed on:12.10.2018).

Ya Libnan. "Lebanese Grow Weary of Hosting 1.5 Million Syrian Refugees", http://yalibnan.com/2017/08/04/lebanese-grow-weary-of-hosting-1-5m-syrian-refugees/ (Accessed on: 12.09.2018).

Ya Libnan. "Many obstacles prevent return of Syrian refugees from Lebanon", http://yalibnan.com/2018/09/01/many-obstacles-prevent-return-of-syrian-refugees-from-lebanon/ (Accessed on: 05.09.2018).

Ya Libnan. "Return of Syrian Refugees not Linked to Any Cooperation with Syria's Assad, Geagea Warns", http://yalibnan.com/2017/08/09/return-of-syrian-refugees-should-not-be-linked-to-any-cooperation-with-syrias-assad/ (Accessed on: 05.09.2018).

Ya Libnan. "Syrian Refugees to Return Home: Aoun Says İrrespective of Conflict Resolution", http://yalibnan.com/2018/05/11/syrian-refugees-to-return-home-aoun-says-irrespective-of-conflict-resolution/ (Accessed on: 05.09.2018).

Diğer Kaynaklar

Combaz, Emilie (2013). *İnternational Aid to Lebanon*. GSDRC Helpdesk Research Report.

Culturel Orientatiton Resource Center (2014). *Refugees From Syria*, November.

European Comission (2018). *Managing the Refugee Crises: EU Support to Lebanon and Jordan Since the Onset of Syria Crises.*

Global Detention Project (2018). *İmmigration detention in Lebanon: Deprivation of Liberty at the Frontiers of Global Conflict*, Genava, February.

İCMPD (2017). *Briefing Note Migration Policies in Lebanon*, Vienna, February.

İMF (2017). *Lebanon: Country Report*, 17(20), Washington D.C., January.

Migration Policy Centre (MPC) (2013). *Lebanon*, June.

Migration Policy Centre (MPC) (2013). *Migration Facts Lebanon*, April.

MPC (2013). Migration Profile: Lebanon. *Migration Policy Centre*, June.

Norwegian Refugee Council (2004). *Profile of İnternal Displacement: Lebanon*. Genova.

The Norwegian Refugee Council; et all. (2018). *Dangerous Ground: Syria's Refugees Face An Uncertain Future.*

The World Bank (2017). *Lebanon Economic Monitor,* Spring.

UCLG-MEWA (2016). *Suriyeli Mülteci Akını Yönetiminde Türkiye ve Lübnan'daki Belediyelerin Rolü,* Ocak.

UN; The Goverment of Lebanon (2018). *Lebanon Crises Response Plan 2017-2020*, January.

UNHCR (2018). *Comprehensive Protection and Resolutions Strategy: Protection Thresholds and Parameters for Refugee Return to Syria*, February.

UNHCR; at all. (2015). Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon.

United Kingdom Home Office (2006). *Country of Origin İnformation Report,* July.

United Kingdom Home Office (2018). *Country Policy and İnformation Note,* 1, June.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Seher BİTKAL
Uyruğu : T.C.
DoğumTarihiveYeri : 01.08.1990/Yüreğir
Telefon : 0554 137 91 01
Faks : 0286 218 05 41
E-mail : sbitkal@comu.edu.tr

Eğitim

Derece	*EğitimBirimi*	*Mezuniyet Tarihi*
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2019
Lisans	Karadeniz Teknik Üniversitesi	09.06.2012
Lise	Enver Kurttepeli Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	*Yer*	*Görev*
2013-	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Bilgisayar İşletmeni

YabancıDil

……

Yayınlar

……